

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Studia občanského sektoru

Lucie Bílková

Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Jiří Navrátil, Ph.D.

**Občanská a politická sféra perspektivou lokálních aktérů v Českých
Budějovicích**

Diplomová práce

Praha 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze dne 13. května 2021 Bc. Lucie Bílková

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. et Mgr. Jiřímu Navrátilovi, Ph.D., za podnětné připomínky a trpělivost. Děkuji také vyučujícím studijního programu Studií občanské společnosti za jejich vstřícný přístup a účastníkům výzkumu za jejich otevřenost.

Poděkování patří také mé rodině, přátelům a kolegům za podporu během studia.

Abstrakt

Postsocialistické státy jsou spojovány s nízkou politickou participací a slabou občanskou společností. Zároveň je zde na vzestupu fenomén městských hnutí, která jsou platformou pro mobilizaci občanů, překonávání odstupů vůči politice i zajímavou příležitostí pro výzkum podoby občanské a politické sféry na lokální úrovni a jejich vztahu.

Práce prostřednictvím hloubkových polostrukturovaných rozhovorů s městskými aktivisty zjišťuje, jak tito aktéři pohlíží na občanskou a politickou sféru v porovnání s vymezením sfér, které nabízejí teoretické konceptualizace. Výzkum ukázal, že na lokální úrovni se nachází tzv. přechodové území, v rámci kterého aktéři označují aktivity jako nepolitické, byť podle teorie politické jsou, a hranice sfér je tak posunutá. Aktéři se mezi oběma sférami pohybují a skrze veřejné aktivity vstupují do komunální politiky. Politických aktivit se nestrání, jen preferují konvenční repertoár a svou činnost nerámují jako politickou.

Rozsah práce

102 normostran

Klíčová slova

Občanská společnost, občanská sféra, politická sféra, angažovanost, participace, městský aktivismus, urban grassroots movements, komunální politika, postsocialismus

Abstract

Post-socialist states are often linked to low political participation and weak civil society. Simultaneously, there is a visible rise in the phenomenon of urban movements. They serve not only as a platform for mobilization of citizens but also as a platform that builds a bridge between politics and society. Therefore, there is a need to study this phenomenon as an intriguing opportunity for research into the relationship between the civil and political sphere on a local level.

The goal of this thesis is to show how city activists look at the civil and political spheres in comparison to the definition offered by theoretical conceptualizations. Research has demonstrated a transition in spheres, where activities are indicated as nonpolitical by activists. These findings are not supported by the presented theory which considers them political, and therefore, this study suggests that the boundaries of the spheres are shifted. Moreover, activists constantly engage in both spheres and therefore enter local politics through their activity. They prefer conventional methods to political actions, which they are not estranged to, but they do not frame them as political.

Lenght of the thesis

102 standard pages

Key words

Civil society, civil sphere, political sphere, engagement, participation, city activism, urban grassroots movements, local politics, post-socialism

Obsah

I. ÚVOD.....	8
II. TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Vydělení občanské a politické sféry v historii politického myšlení	11
1.1. Občanská společnost jako politická společnost	12
1.2. Oddělení občanského a politického principu	13
1.3. Občanská společnost jako třetí sféra	16
1.4. Hranice a obsah konceptu občanské společnosti dnes	19
2. Občanská a politická participace – vymezení občanské a politické sféry.....	24
2.1. Současné definice politické participace	24
2.2. Odlišení občanské a politické participace podle Van Detha.....	25
2.3. Odlišení občanské a politické participace podle Ekmana a Amnå	27
2.4. Vlastní konceptualizace politické a občanské sféry na základě teorie.....	30
3. Zdroje nepolitického pojetí občanské společnosti v České republice	35
3.1. Vliv socialismu	36
3.2. Vliv opozičního pojetí občanské společnosti.....	38
3.3. Transformace po roce 1989.....	38
3.4. Vývoj angažovanosti po roce 1989	40
3.5. Vliv profesionalizace občanského sektoru po roce 1989	43
3.6. Současný stav de/politizace občanské společnosti.....	45
4. Městský aktivismus ve střední a východní Evropě.....	47
4.1. Městský aktivismus – překryv mezi občanskou a politickou sférou?.....	48
4.2. Nepolitický interpretační rámec městského aktivismu	51
4.3. Městský aktivismus – příležitost pro výzkum občanské a politické sféry	52
III. EMPIRICKÁ ČÁST	55
5. Metodologický postup.....	55
5.1. Volba vzorku.....	56
5.2. Metoda sběru dat – rozhovory	60
5.3. Analýza	62
6. Analýza a interpretace dat	65
6.1. Politická sféra.....	65
6.1.1. Politika v institucionálním slova smyslu	66
6.1.2. Ideologie v politické sféře.....	68
6.2. Občanská sféra	71

6.2.1.	„Apolitičnost“ v občanské sféře	71
6.2.2.	„Normálnost“ v občanské sféře	73
6.3.	Vymezení hranice – lokální / celostátní a další dimenze	77
6.4.	Posun hranice oproti teorii	78
6.5.	Propojení sfér a překračování hranice	80
IV.	Závěr	84
	SEZNAM LITERATURY	87

I. ÚVOD

Úroveň občanské a politické participace v současných demokratických státech byla již mnohokrát výzkumy i odbornou veřejností tematizována. Někteří autoři hovoří o úpadku, jiní o proměnách souvisejících s globalizačními a modernizačními trendy. Zájem o to, jak jsou občanská a politická propojeny, se zvedá především v posledních pár desetiletích ve spojení s „krizí demokracie“, která je zmiňována zejména v souvislosti s USA, západní Evropou i s bývalými státy socialistického bloku ve střední a východní Evropě. Zvláště v souvislosti s demokraciemi postsocialistických států se hovoří o malé míře zapojení občanů do veřejné sféry, o jejich nízké angažovanosti a o odcizenosti politice.¹ Studie, které tyto aspekty hodnotí, až do nedávné doby používaly především klasické modely a konceptualizace občanské a politické participace. Jak ale ukazují aktuální výzkumy² představené v této práci, v postsocialistických zemích se vyvinuly specifické formy angažovanosti, které mohly takovým výzkumům unikát a které často není snadné zařadit pod stávající definice. Tyto formy vyrůstají z lokálního prostředí a často se kvůli své specifčnosti pohybují na hranici občanské a politické sféry. Mají potenciál být platformou pro vstupování občanů do veřejného prostoru i komunální politiky, na druhou stranu i v rámci nich lze pozorovat odtažitost občanů vůči politice jako takové a repertoáru politického aktivismu.

Cílem této práce je proto podívat se na občanskou a politickou sféru z hlediska lokálního aktivismu. Otázkou je, jaká jsou v lokálním prostředí postsocialistické společnosti specifika těchto sfér oproti teoretickým konceptualizacím a jak jsou zde sféry propojeny či odděleny. Kvalitativní empirický výzkum přináší svědectví o tom, jak sami městští aktéři pohlízejí na své veřejné aktivity v rámci těchto sfér i na sféry samotné. Jde o perspektivu, která pomáhá pochopit, jaký je vztah mezi občanskou a politickou sférou na lokální úrovni, jak tyto aktéři vnímají svou aktivitu co do jejího občanského a politického rozměru a jak se mezi těmito sférami pohybují. Práce odpovídá také na to, zda aktéři vymezují obsah sfér a jejich hranici stejně jako běžně používané teoretické konceptualizace, nebo odlišně.

V teoretické části jsou nejdříve představena východiska, která pomáhají definovat občanskou a politickou sféru. První kapitola přináší pohled na to, jak se tyto dvě oblasti

¹ Linek et al, 2017, s. 11–16

² Jacobsson a Saxonberg, 2013; Jacobsson, 2015; Jacobsson a Korolczuk, 2019; Bitušíková, 2015a, b

postupně vydělily, z čeho vychází diferenciaci mezi nimi a jak na hranice a funkce těchto sfér pohlíží současné teorie.

V druhé kapitole jsou představeny běžně používané konceptualizace politické participace, ze kterých se při posuzování veřejné aktivity občanů a jejich zapojování do demokratických procesů běžně vychází. Tyto koncepty také nabízejí odlišení občanské a politické participace prostřednictvím repertoáru aktivit, a pomáhají tak dále definovat obsah obou sfér.

Na základě dosavadní představené teorie je potom ve vlastní konceptualizaci vymezena občanská a politická sféra se svým typickým repertoárem aktivit, s odlišnými cíli, principy a funkcemi. Tato vlastní konceptualizace slouží jako podpůrný analytický nástroj v empirické části práce.

Třetí kapitola shrnuje současné debaty o tom, co může být příčinou slabé občanské společnosti v České republice, a hledá především možné příčiny jejího nepolitického pojetí a stigmatizace politiky jako takové. Tato kapitola také nastiňuje předpoklad, že politická sféra může být v České republice vnímána primárně jako sféra státu, politických stran a veřejné správy, a ne veřejné aktivity občanů. I aktivním občanům může být natolik odcizená, že vnímají hranici mezi občanskou a politickou sférou jinde, než jak ji předkládají teoretické konceptualizace.

Čtvrtá kapitola představuje fenomén urban grassroots movements, který se v posledních desetiletích pomalu rozšiřuje ve městech postsocialistických států. Jde o lokální občanskou angažovanost vyrůstající zdola, z motivace občanů zapojovat se do dění v místě, kde žijí, a zasazovat se o řešení problémů, které se jich přímo dotýkají. Jak ukazují v této kapitole představené výzkumy, v prostoru postsocialistické střední a východní Evropy je to důležitá forma participace, překonávající pasivitu občanů k zapojení se do veřejné sféry, která může vést k repolitizaci společenských témat a problémů. To, že je tato forma aktivismu jakýmsi mezistupněm, nebo cestou k politické participaci na lokální úrovni, a že někteří její aktéři odmítají politickou nálepku, je zajímavý rozpor, kterému se věnuje tato práce.

Na občanskou a politickou sféru je pohlíženo perspektivou polí, která je umožní definovat jako diferenciované prostory jednání, ve kterých platí odlišná pravidla jednání, jsou využívány jiné repertoáry aktivit, pohybují se zde jiní aktéři mající odlišné cíle. Tato práce je na rozdíl od kvalitativních výzkumů na téma občanské a politické participace zaměřena více na perspektivu aktérů, jejich interpretaci.

Teorie tvoří rozsáhlejší část práce. Věnuje se problematice hlouběji, nad rámec představení relevantních konceptů. Je v ní podrobněji zkoumáno vymezení a oddělování občanské a politické sféry a představena jejich vlastní konceptualizace. Skrze vykreslení problematiky slabé a apolitické občanské společnosti v České republice, a zároveň představení fenoménu městských hnutí, která stojí na pomezí občanské a politické sféry a mají potenciál jejich odcizení překonávat, jsou potom ještě v rámci teoretické části práce formulovány základní výzkumné otázky.

Výzkum je prováděn kvalitativní metodou s využitím polostrukturovaných rozhovorů. Vzhledem k rozsahu práce a pro odstínění vlivu odlišných kontextů bylo vhodné omezit se na jednu lokalitu – v tomto případě město České Budějovice, odkud sama autorka prochází a kde v minulosti byla sama veřejně aktivní. Účastníci výzkumu byli vybráni účelově na základě autorčiny znalosti terénu tak, aby reprezentovali pestré spektrum městských aktivistů co do repertoáru aktivit i do jejich životní dráhy – tedy jak takových, ze kterých se stali lokální politici, nebo členové stran, tak i těch, kteří do komunální politiky nevstoupili.

II. TEORETICKÁ ČÁST

1. Vydělení občanské a politické sféry v historii politického myšlení

Jedním z ústředních motivů této práce je hledání hranice občanské a politické sféry v postsocialistickém prostředí a hledání zdrojů zdejšího nepolitického pojetí občanské společnosti. Jako východisko je tak nutné tyto dvě sféry definovat, určit příčiny a podstatu jejich odlišení a stanovit jejich základní charakteristiky. Podle teorie diferenciac se v historickém procesu ustanovily poměrně samostatné sféry společnosti – společenské systémy. Ty mají každý svou odlišnou podobu, normy jednání, pravidla interpretace, očekávání, kritéria spravedlnosti a charakter autority. Tyto sféry se navzájem překrývají, někdy prolínají a pravidla jedné mohou zasahovat do jiných (Marada, 2003, s. 73).

Podle Šamalíka (1994, s. 11) je moderní politické myšlení založeno na odlišení politické a občanské společnosti. První kapitola se proto pokusí nalézt původ této diferenciac v historii politického myšlení. Představí autory a jejich teoretické koncepty, které obě sféry chápou jako oddělené, i ty, které je neodlišují. Analýza jednotlivých konceptů občanské společnosti je vhodná z toho důvodu, že nabízejí různé představy uspořádání vztahů mezi veřejnou a soukromou sférou, občany a státem a jejich rolami. Lze tak skrze ně hledat právě i hranici občanské a politické sféry a uvažovat nad politickým rozměrem občanské společnosti. V rámci historie politického myšlení (především evropského, vzhledem k tématu práce) se proto tato kapitola zaměří na to, jak se postupně občanská a politická sféra staly svébytnými, co je definuje, co je odlišuje od jiných sfér společnosti i od sebe navzájem. Díky tomuto přehledu bude možné lépe vymezit konceptuální rámec práce, pochopit vztah mezi občanskou a politickou sférou a princip jejich diferenciac.

Přehled v této kapitole bude inspirován autory, kteří se zabývají vznikem konceptu občanské společnosti v souvislosti s jejím vymezením vůči státu. Jedním z nich je Charles Taylor (*Invoking Civil Society*, 1988, in Müller, 2002) a Müller (2002), který na Taylorových myšlenkách staví. Přehled vývoje občanské společnosti založený na mapování toho, jak se posouvala hranice občanské společnosti vůči politickému společenství a státu nabízí také Strnadová (2008), z jejíž práce bude následující kapitola také čerpat. Použity byly nejen tyto sekundární zdroje, ale také zdroje primární – práce autorů stěžejních

myšlenkových konceptů. Pokud se zaměříme na „emancipaci“ občanské společnosti a politické sféry jako svébytných oblastí, lze v historii politického myšlení (tak, jak ji představuje například Müller, 2002; Strnadová, 2008; nebo Barša a Císař, 2004) oddělit tři hlavní etapy, prostřednictvím kterých k tomu krok za krokem docházelo.

Uvedené etapy a filosofické směry nebo jejich autoři jsou uvedeny spíše v obecnějším duchu a s důrazem na oddělování občanské společnosti od politické sféry a na sledování politického a participativního rozměru občanské společnosti. V první etapě – v antice – byla občanská společnost synonymem pro politickou společnost a pro stát. Ve druhé etapě, která začala osvícenstvím, lze sledovat oddělení občanské společnosti od státu, tedy oddělení občanského a politického principu. Ve třetí etapě, která trvá od 20. století do současnosti, se občanská společnost vymezila jako svébytná sféra nejen na základě vymezení se proti politice, ale i jiným sférám společnosti. Po představení etap budou v rámci této kapitoly uvedeny aktuální přístupy, které vymezují občanskou a politickou sféru jako samostatné oblasti, a bude shrnuta základní charakteristika a princip diferenciací obou těchto sfér.

1.1. Občanská společnost jako politická společnost

První podobu konceptu občanské společnosti lze datovat do starověkého Řecka a Říma. Občanská společnost v ní byla společností politickou, nebo přímo synonymem pro stát. Samotný pojem občanské společnosti se objevil již v antice, kde byl chápán jako politické společenství. V antickém Řecku i Římě si vládli sami občané. Nebyl to bůh, ani území či panovník, ale politický řád, co je spojovalo. Občanská společnost byla v antice politickou komunitou a sférou civilizace, mravnosti a občanských ctností. Neexistovala ale v soukromém slova smyslu jako sféra svobodné sociálně ekonomické činnosti, nezávislá na politické autoritě (Müller, 2002, s. 25). Je tedy zřejmé, že z této doby pochází představa občanské společnosti jako v první řadě politického uskupení sobě rovných občanů stejného státu (obce), kteří nejen že se podílejí na jeho správě, ale přímo ho tvoří.

Lze říct, že ideál antické polis (byť nelze opomenout, že občanem se tehdy stávali jen majetní a svobodní muži) se uplatňuje v současném konceptu participační demokracie, která usiluje o zapojení členů společnosti do demokratického procesu (Strnadová, 2008 s. 42). Občanská a politická sféra jsou od sebe neoddělitelné a politická funkce je samotnou podstatou občanské společnosti a politika jedním z principů jejího fungování.

1.2. Oddělení občanského a politického principu

Podle současného kanadského politologa Charlese Taylora (Taylor 1988, in Müller, 2002, s. 27) byly základy pro odlišení občanské společnosti od státu položeny ve středověku, kdy společnost přestala být identická s politickým zřízením. Zásadní roli v životě šlechty i poddaných nehrál už jen stát, ale také feudální vztahy a soukromé rodinné vazby. Důležité bylo i náboženství – církve totiž představovala vedle panovníka druhý zdroj moci a vytvořila se tak paralelní sféra společnosti. Podle Trentmanna (2005, s. 17) právě konceptuální odlišení sociální a politické položilo základy pro oddělení občanské společnosti a státu a pro problematizování jejich vztahu. Občané ale nebyli občany jako takovými se svými právy a soukromým vlastnictvím, ale poddanými, kteří žili odděleni od politické sféry a politika se týkala pouze úzké vrstvy feudálů – panovníka a šlechty, jejichž politické postavení bylo dědičné (Strnadová, 2008, s. 45). Středověká společnost byla tedy především sférou soukromou a nepolitickou.

Druhou etapu lze datovat od 17. století, kdy se v myšlení osvícenských filosofů objevilo oddělování občanské společnosti a státu. Občanská společnost byla postavena především na rozvíjejících se ekonomických vztazích, tedy trhu, který poskytoval příležitost pro jinou než politickou či soukromou dimenzi vztahů (Strnadová, 2008, s. 33–34). S tehdy revoluční myšlenkou zpolitizování moci – tedy že politická moc není panovníkovi dána od boha, nebo jinak osudově a natrvalo – přišel na konci 17. století anglický osvícenec John Locke, který svou politickou filosofií reagoval na zkušenost s absolutistickými monarchiemi v Evropě a s nástupem konstituční monarchie v Anglii (Vávra, 2003, s. 349–351). Tvrdil, že státní moc má vycházet z vůle lidu. V Lockově teorii existuje cosi jako předpolitická společnost, v rámci které má člověk přirozená práva (život, vlastnictví, svoboda) daná od boha a existuje přirozený zákon, podle kterého by měla být tato práva každému člověku zachována. V přirozeném stavu ale nemá nikdo záruku ochrany těchto práv kvůli neexistenci autority, která by ji zaručovala. Ochranu má zajistit právě občanská vláda neboli stát, který vzniká svobodnou domluvou celé společnosti – společenskou smlouvou. Jejím uzavřením přicházejí občané o část svých přirozených práv, která předávají do rukou centrální moci, výměnou za bezpečí a právní ochranu, a stávají se tak politickým společenstvím (Müller, 2002, s. 32).

Podle Locka má tedy společnost v přirozeném stavu primárně nepolitickou strukturu, občanská společnost je synonymem pro politickou společnost a je spjata se státem. Může to vypadat, že se Lockova koncepce neliší od pojetí občanské společnosti v antické polis. Podle

Taylor (1988, cit. v Müller, 2002, s. 30) ale ustavuje Locke proud politického myšlení, který „zakládá ideu nepolitické dimenze společnosti“ a možnou odluku občanské společnosti od státu, která se později rozvine v myšlenkách liberalismu. Tato odluka spočívá jednak v představě předpolitického společenství s důrazem na lidská práva, jednak v právu občanů na vzbouření se proti státu, pokud jsou jejich práva a svobody státem nerespektovány (Vávra, 2003, s. 351–352).

K představě občanské společnosti jako sféry autonomního nepolitického společenského života významně přispěl Adam Smith, skotský osvícenec a ekonom druhé poloviny 18. století. Důležitým prvkem, okolo kterého se v jeho teorii občanská společnost samoorganizovala, byl především trh. Právě jednání na trhu a touha po zisku podle něj vedou k vytvoření vazeb mezi lidmi, které jsou základem pro samoregulující se společenství nezávislé na státu. Prosazování individuálních zájmů na trhu vede k naplňování obecného blaha a také k tříbení občanských ctností (Skovajsa, 2010, s. 65).

V jeho pojetí nemá občanská společnost politickou funkci a rozměr, ale je doménou svobodné realizace občanských zájmů a zajišťuje volné fungování trhu. Občanem se tak člověk stává ne skrze politický akt podílení se na moci, ale svou svobodnou realizací a vstupováním do interakcí s ostatními členy společnosti. Občanská společnost je striktně oddělena od státu, je jakýmsi ochranným valem proti státu. Podle Císaře a Barši (2004, s. 10) skotští osvícenci v 18. století obrátili význam občanské společnosti – ze sféry politické se stala sféra nepolitická, sféra „*obchodu, směnných vztahů a individuálního sebezájmu, proti nimž naopak stát a jeho zákony ztělesňovaly zájem celospolečenský.*“

Adam Ferguson, další ze skotských osvícenců, na rozdíl od Smithe nepojímá občanskou společnost jako sféru oddělenou od státu. Tvrdí, že občanská společnost je široký pojem zahrnující ekonomicky i politicky aktivní jednotlivce a stát je její součástí. Politickou participaci občanů viděl jako nutné vyvážení tržních sil a obranu před rozpínajícím se státem (Císař a Barša, 2004, s.10). Jde o poměrně moderní myšlenku, na kterou o století později navázal Alexis de Tocqueville, který ale na rozdíl od Fergusona již stát od občanské společnosti vyděluje. Müller (2002, s. 46–47) v souvislosti s myšlením skotských osvícenců mluví o tzv. lockově proudu, který zdůrazňuje představu samoregulující se občanské společnosti jako nepolitické ekonomické sféry oddělené od státu, ve které je prostor pro svobodné uplatnění občanů, svobodný tržní styk. Občanská společnost v tomto pojetí chrání autonomii společenské sféry před zásahy státu. Politickou sférou je především stát, který zajišťuje vhodné podmínky pro takové fungování.

V 17. a 18. století tak došlo k zpolitizování moci – ta už nebyla přisouzena panovníkovi z boží vůle, její legitimita pocházela od lidu. Díky tomu mohl být stát postupně demokratizován a podřízen požadavkům lidských práv. Můžeme mluvit o nástupu liberálního pojetí státu, jehož základem je občan jako individuum, jeho práva a svobody. Politizace jedné sféry společnosti – státu – však měla za důsledek depolitizaci těch ostatních (Císař a Barša, 2004, s. 5). V tomto období tak lze pozorovat vznik hranice, která odděluje „občanské“ jako sféru svobodných sobě rovných individuí a „politické“ jako sféru státu a jeho institucí. Občanská společnost se stává prostorem občanů, kde jsou chráněni před vlivem státu, jsou si rovni, navazují vztahy mezi sebou navzájem, rozvíjí obchod, kulturu, vzdělání. Platí zde jiná pravidla (rovnost, soukromý princip) než ve sféře formálního a mocenského státu.

I druhý proud, který podle Taylora (1988, v Müller, 2002, s. 33) položil základy pro odlišení mezi občanskou společností a státem, pocházel ze zkušenosti se středověkými absolutistickými státy. Postupně se vznikem nezávislých měst se začala tvořit vzdělaná a majetná městská střední třída. Rozpor mezi jejími zájmy a politickou mocí šlechty a absolutistického státu nabýval na intenzitě. V první polovině 18. století tento stav reflektoval francouzský filozof Charles de Montesquieu. Vnímal potřebu krotit a kontrolovat politickou moc (proto moc zákonodárná, výkonná a soudní). Výkon a kontrola moci mají být nadto rozptýleny mezi více nezávislých subjektů v rámci celé společnosti. Montesquieu proto přichází s konceptem sdružení stojících ve sféře mezi občanem a státem jako ochranný val, který zajišťuje kontrolu výkonu moci a zprostředkuje zájmy občanů (Müller, 2002, s. 33–36).

Montesquieu vedle toho odlišil dva typy společenských smluv, a symbolicky tak oddělil politický od občanského stavu. Sféru politickou, která je veřejnou sférou, ve které uzavírají smlouvu občané se státem, odlišuje od sféry občanské, která je prostorem soukromoprávních vztahů a kde mezi sebou uzavírají společenskou smlouvu občané jako sobě rovní jedinci (Skovajsa, 2010, s. 66).

Dalším myslitelem tohoto období, který nevnímá občanskou společnost pouze jako oblast soukromoprávního jednání občanů, ale dává jí politický přesah, byl Rousseau, který se ovšem odklání od představy občanské společnosti jako oddělené od státu. I podle něj pochází veškerá moc z lidu, ale ten ji nemůže předat státu, resp. politickým reprezentantům, ale musí na ní sám aktivně participovat. Jedině tak bude občan svobodný ve smyslu podřizující se jen takovým zákonům, které si sám stanoví. (Rousseau, 2002, s. 23–26). Jeho pojetí demokracie je označováno jako radikálně participativní (Heywood, 2004, s. 95). Když

se občané podřizují společenské smlouvě a stávají se součástí celku, pozbývají podle Rousseaua svá přirozená práva a získávají tzv. občanský stav. Ten je podle něj ohraničen a definován mravní svobodou a obecnou vůlí (Rousseau, 2002, s. 29–30). Rousseau vyloženě neodděluje občanskou a politickou sféru, splývá v jeho pojetí v jedno, jelikož co je politické, je i občanské. V principech politiky Rousseau nevidí boj o moc, konflikt zájmů nebo nutnost kompromisu, ale vnímá ji instrumentálně, jako prostředek k nalezení společenského ekvilibria, ve kterém bude každý jedinec uspokojen, protože se jeho soukromé zájmy transformují v zájem obecného blaha.

1.3. Občanská společnost jako třetí sféra

Od 19. století lze potom pozorovat proudy, které občanskou společnost vnímají jako svébytnou sféru odlišenou jak od státu, tak od trhu. Na počátku 19. století tuto tradici založil německý filosof G. W. F. Hegel, který vymezil občanskou společnost jako sféru stojící mezi státem a rodinou založenou na fungování svobodného trhu (Müller, 2002, s. 38). Definuje ji jako soukromou a nepolitickou oblast individuálních ekonomických zájmů (tím navazuje na Locka), ve které jsou jako zprostředkující tělesa mezi občanskou společností a státem obce a tzv. korporace (tím navazuje na Montesquieua). Tyto korporace, založené na profesní příslušnosti, představují přechod mezi občanskou společností a státem a společně s ním mají za úkol dosáhnout společenské jednoty u občanů vedených egoistickými ekonomickými zájmy. Skrze sdružování se občané stávají členy vyššího společenského celku a jejich jednání dostává mravní rozměr (Müller, 2002, s. 40).

Občané a občanská společnost podle Hegela nemá potenciál formulovat společný zájem, který by byla s to politicky prosadit (Vávra, 2003, s. 357). Protože je občanská společnost sférou odlišných zájmů, nemůže z ní vzejít potenciál reprezentace obecného zájmu. Sjednocení společnosti a vytvoření společného zájmu je úkolem absolutního státu, který staví nad společnost a považuje ho za univerzální autoritu, a odklání se tak od liberalizačního proudu (Šamalík, 1994, s. 29–30). Politickou doménou je tak především stát. Podle Šamalíka (1994, s. 29) Hegel odmítá i teorii společenské smlouvy jako zdroje státní moci. Vláda nemá být volena demokraticky lidem, ale zástupci korporací mohou volit část reprezentantů stavovského shromáždění, kteří zprostředkují kontakt mezi občanskou společností a státem – politickou společností. Občanská společnost se tak stává oblastí podřízenou politické oblasti státu. Hegel připisuje občanské společnosti jak funkci zaručení

občanských práv a svobod a realizace soukromých zájmů, tak princip spojování individuálních občanů do zájmových skupin (byť vedených ekonomickými zájmy).

Na Hegelovu myšlenku sdružení stojících mezi občany a státem navázal francouzský filosof Alexis de Tocqueville. Občanskou společnost zkoumal z hlediska nových demokracií v Evropě a Americe a všiml si jejích rozdílů ve fungování na obou kontinentech. Navazuje na liberální tradici a rozdíl od Hegela vidí jednu z hlavních rolí těchto sdružení v ochraně proti tyranii většiny (tedy ohrožení práv a svobod jednotlivce ve jménu zájmu většiny) a státnímu paternalistickému despotismu, před jejichž nástupem v nových demokraciích varoval. Skrze participaci v těchto (politických, zájmových, profesních, kulturních, náboženských a dalších) organizacích lze podle jeho pozorování předejít individualismu, atomizaci společnosti a rozpínání státní moci (Císař a Barša, 2004, s. 19).

Tocqueville (1992) vedle sebe staví stát a občanskou společnost a všímá si vztahu mezi nimi. Občanská společnost je na státu nezávislá, neustále mezi nimi ale probíhá boj o vymezení autonomie občanské společnosti a omezení státní moci. Do občanské společnosti patří v Tocquevillově pojetí (které vychází z jeho zkušenosti s americkým politickým systémem) občanská i politická sdružení. V občanských sdruženích probíhají ekonomické aktivity občanů, kteří se zde vedle toho také „...*sdrůžují, aby pořádali slavnosti, zakládali semináře, stavěli noclehárny, budovali kostely, rozšiřovali knihy, vysílali misionáře k protinožcům, budují tímto způsobem nemocnice, vězení, školy*“ (Tocqueville, 1992, s. 451). Občané se v nich sdružují primárně proto, aby naplnili své ekonomické či jiné individuální zájmy, které se teprve ve sdruženích transformují v zájem veřejný. Díky tomu se udržují společné hodnoty, buduje sounáležitost a definuje společný veřejný zájem. V tomto bodě má tedy občanská společnost latentní politickou funkci. Činnost těchto zájmových sdružení ale není zaměřena na žádný konkrétní politický cíl. Skrze politická sdružení se potom občané mohou podílet na moci a prosazovat své politické zájmy – nejprve na lokální úrovni, potom na státní. Oba druhy sdružování fungují jako školy demokracie, ve kterých se občané učí společenským normám, dovednostem a postojům potřebným pro politické rozhodování v celostátním měřítku (Vávra, 2003, s. 349).

Tocqueville tak vidí v občanské společnosti dvojí hodnotu. Navazuje na liberální proud, když vidí občanskou společnost jako samoregulující se sféru společnosti, ve které se utváří sociální normy, solidarita, a která slouží jako ochrana před státní mocí. V duchu montesquieovské tradice potom klade důraz na zprostředkovací roli sdružení mezi občany a státem (Müller, 2002, s. 60–61). Občanská společnost jako sféra sdružování je pro Tocquevilla především sférou solidarity, socializace, sebeorganizace a kolektivního života,

ve které však v jeho pojetí nehraje důležitou roli konflikt ideí či boj o moc ani tržní rivalita. V jeho konceptu občanské společnosti lze tak spatřit základ pro její vymezení jako třetí sféry, kde platí jiná pravidla, než ve sféře státu a trhu (Chandhoke, 2001, s. 4).

Zatímco v Americe se občané sdružovali lokálně v místních sdruženích „*bez rozdílu věku, životních podmínek, nadání a ducha*“ (Tocqueville, 1992 s. 451), v Evropě se občanská společnost formovala kolem majetných a vzdělaných občanů. Jürgen Habermas (2000) hovoří o měšťanské (buržoazní) veřejnosti, která vznikla v 18. století ze středních vrstev, které se vymezovaly proti státní moci a požadovaly své politické zrovnoprávnění. Síla této měšťanské veřejnosti rostla díky rozvoji trhu, směně informací, zrušení cenzury, rozmachu kultury, vznikajícím sdružením, kavárnám, novinovým redakcím. Tam se tvořila občanská veřejnost, která postupně svým nátlakem politickou moc demokratizovala. V 18. století došlo podle Habermase (2000, s. 89–90) k důležité proměně společnosti, a sice k oddělení veřejné a soukromé sféry. Na rozdíl od středověku, kdy tyto dvě sféry nebyly svébytnými oblastmi, vzniká jejich odlišení spolu s rozpadem tradičního feudálního systému. Některé jeho složky se privatizují – například náboženství se stává sférou soukromou, sféra dvora ztrácí postavení jakožto reprezentativní veřejnost a také se z ní stává soukromá sféra. Namísto šlechty a aristokracie se veřejným činitelem stává byrokracie a státní aparát, jako představitelé veřejné moci. Dochází tak k již zmiňované politizaci moci a veřejné sféry. Do popředí v původně soukromé sféře se dostávají instituce jako kavárny a salony, z nichž vzniká nejprve kulturní (literární) a následně kritická občanská veřejnost.

Je to právě veřejnost, kdo stojí mezi státem a soukromými občany, a zprostředkovává zájmy lidu vůči anonymní moci. Ve veřejné sféře probíhá diskuze občanů, založená na rozumu a morálce, na kterých jsou založené také politické nároky, které tato veřejnost klade na stát a na základě kterých je výkon státní moci podroben jejich kontrole a kritice. Síla veřejnosti pramení právě z principu diskuze svobodných občanů, a společné politické vědomí se tvoří skrze spolčování soukromých osob (Habermas, 2000 s. 99–100). Habermasova filosofie ukazuje, jak se občanská sféra oddělila v protikladu ke sféře státu, která je prostorem pro politický výkon moci (Strnadová, 2008, s. 308). Habermas zmiňuje, že za občany (bürger) byli v době rozmachu občanské veřejnosti považováni pouze majetní muži, od jejichž společenského postavení se odvíjela politická práva. Nelze tady přehlížet fakt, že zájem občanské veřejnosti a její politické požadavky se upínaly především k otázkám spojeným s fungováním svobodného trhu a posilování pozice buržoazie, čímž docházelo k prohlubování sociálních rozdílů. Na konci 19. století na tento stav společnosti reaguje německý filozof Karel Marx, podle kterého se občanská společnost ze sféry

sdílených hodnot, solidarity, lidských práv a svobod proměnila na sféru ovládanou ekonomickými zájmy buržoazní společnosti a zájmy volného trhu, ve které jsou mocenské vztahy ustanovovány na základě majetkových poměrů. Koncept a pojem občanské společnosti byl tudíž v druhé pol. 19. a první pol. 20. století odsunut do pozadí – převládala buď liberálně-kapitalistická vidina společnosti totožné a organizující se s trhem, nebo levicová představa, která občanskou společnost společně s kapitalistickým trhem, se kterým pro ně byla spjata, zavrhlá úplně (Müller, 2002, s. 71).

Pojem občanské společnosti a teoretický zájem o ni byl pak oživen po druhé světové válce a především v 70. letech 20. století. Jedním z hlavních důvodů bylo v euroatlantickém kontextu politické dění v 70. a 80. letech ve střední Evropě, kde byl pojem používán v souvislosti s disentem a bojem za lidská práva. Tento kontext stavěl občanskou společnost do opozice vůči státu a dával jí především politikou funkci. Přejít státní bývalého východního bloku k demokracii dal i západním evropským demokraciím příležitost reflektovat a znovuobjevovat roli občanské společnosti (Müller, 2002, s. 15). Koncept občanské společnosti byl na konci 20. století opět spojován jednak s ideály participace občana na věcech veřejných a správě státu, jednak s představou svobodné sféry oddělené od státu.

1.4. Hranice a obsah konceptu občanské společnosti dnes

V minulé podkapitole byl uveden vývoj nahlížení na občanskou společnost a politickou sféru a na proměnlivost jejich funkcí v čase. Z jednotlivých období a konceptů čerpají současné přístupy, které se liší v názorech na vymezení a funkci občanské společnosti. Jejich kategorizaci nabízí Müller (2002)³. Na jejím základě se lze zorientovat v rozdílných přístupech k určení hranic a funkce občanské sféry a dále vymezit, s kterým z nich bude tato práce dále zacházet.

Müller (2002, s. 67) pomocí strukturně-normativního pohledu klasifikuje dva proudy podle toho, kde vede hranice občanské společnosti a co je jejím obsahem: Prvním, který bude v této práci představen, je sociokulturní, který se dále dělí na tři pojetí. Podle prvního generalistického přístupu občanská společnost označuje celý politický systém a společnost – zahrnuje trh, samoorganizující se společnost a soubor nestátních institucí, i stát, nebo spíše omezenou samovládu. Vychází především z myšlení skotských osvícenců z 18. století.

³ Vychází při tom z Taylora (1988), Pérez-Díaze (1998), Alexandra (1998), Gellnera (1997), Keana (1993), Kumara (1993), Sztompky (1998), a Walzera (1995), jež dolpňuje (Müller, 2002, s. 22).

Tomuto pojetí se nadále nebude práce věnovat, jelikož nekoreluje s tím, jak je občanská společnost vnímána v České republice. Druhým je maximalismus, který do občanské společnosti počítá politickou veřejnost a trh a vyčleňuje rodinu a stát. Tento pohled, který vnímá občanskou společnost jako „*společnost minus stát*,” je podle Müllera (2002, s. 68) obecně převládající. Do občanské společnosti zde patří trh, nestátní instituce, asociace, veřejné mínění, politické strany a především společnost a její vztahy jako takové. Toto pojetí je v současné době v rámci českého kontextu také příliš široké, jak bude ukázáno dále.

V obou předchozích pojetích není hranice mezi politickou a občanskou sférou příliš zřetelná. Jinak je tomu ale u třetího ze sociokulturních pojetí. To je označováno jako minimalismus. Občanská společnost je v něm vnímána jako třetí sféra – silně normativně jako oblast morálky, sdílených hodnot a kulturních zvyklostí, které se projevují v reciprocitě, solidaritě a vůli dosahovat veřejného blaha a konsenzu. Mezi základní formy občanské společnosti zahrnují dobrovolné občanské organizace a sociální hnutí. Jde o velmi úzký koncept, který občanskou společnost odlišuje jak od sféry ekonomické a politické, tak od dalších sfér, které prostor pro tuto formu vztahů neposkytují (např. náboženské) (Müller, 2002 s. 68–69).

Tento přístup vychází z rousseauovské tradice zdůrazňování občanských ctností a tzv. veřejného blaha a z myšlené Alexise de Tocquevilla. Obsahuje také myšlenky Hanny Arendt. Zastánci tohoto pojetí jsou Cohen a Arato inspirováni Gramscim a Habermasem (Strnadová, 2008, s. 127–128). Müller (2002, s. 70) upozorňuje, že právě toto pojetí se nejvíce uplatňuje v postsocialistických zemích, v současné české sociologii i u zástupců občanského (resp. neziskového) sektoru. Proto bude toto pojetí občanské společnosti jako veřejnosti a prostoru mezi státem, trhem a soukromou oblastí rodiny v následujících kapitolách práce bráno jako výchozí.

Druhý způsob vedle strukturně-normativního přístupu je podle Müllera (2002, s. 28–30) axiologicko-normativní, který odpovídá na to, jakou roli by občanská společnost měla mít vůči státu. Odlišeno je slabší a silnější pojetí občanské společnosti – podle toho, do jaké míry jsou v daném pojetí obsaženy integrační, participační, legitimizační a obranná funkce občanské společnosti. Ve slabším, který navazuje na Lockovo (a redukcionistické) pojetí, je občanská společnost především svobodným prostorem pro seberealizaci občanů, kteří jsou v rámci ní chráněni před rozpínavou mocí státu. V silnějším pojetí je role občanské společnosti nejen v ochraně před státem, ale také ve vnitřní sebeorganizaci sebe samotné v nezávislosti na státu, ve vytváření paralelních struktur, a v aktivní možnosti politiku ovlivňovat. V silném pojetí by občanská společnost měla také sloužit jako prostředek

k zapojování občanů do věcí veřejných – občané se tak stávají nejen subjekty nezávislémi na státní moci, ale někým, kdo sám stát buď utváří, nebo přetváří. Podle Müllera (2002, s. 29) v západních tradicích a teoriích hraje roli tato veřejná dimenze občanské společnosti. Občanská společnost v západním pojetí zahrnuje i veřejné politické jednání občanů.

Koncept oddělených sfér společnosti představují také Cohen a Arato (Chandhoke, 2001). Podle nich v třetí oblasti, jak nazývají občanskou společnost, platí jiná pravidla jednání než v politice a tržním prostředí. Na rozdíl od těchto oblastí je občanská sféra prostá konfliktu o moc i soutěžení o zdroje. Jejími principy je pluralita a autonomie, činnost veřejných institucí, oblast individuální seberealizace a zajištění základních práv a zákonů k ochraně této sféry před zásahy státu a trhu. Vnímají ji jako oblast bez konfliktu idejí a soupeření o moc (Chandhoke, 2001, s. 5). Autoři z občanské společnosti vydělují ještě politické jednání. Vzniká tak čtvrtá sféra – veřejná sféra politické společnosti. Cohen a Arato sice tvrdí, že v jednotlivých sférách platí odlišné způsoby jednání, hranice jsou ale podle nich propustné. Neznamena to tedy, že se jeden typ chování nemůže projevit v jiné. Důležité je, že tyto sféry jsou konstituovány odlišnými pravidly a fungují podle svých vlastních principů (Chandhoke, 2001, s. 6–7).

Pokud bychom tento koncept odlišných sfér propojili s předchozím vymezením občanské společnosti, lze říct, že občanská společnost je ve slabém pojetí konstituovaná pouze občanskou sférou, v tom silnějším potom i částí politické sféry – politickou společností. Rozdíl zobrazuje následující tabulka.

Tabulka 1: Občanská a politická sféra v rámci nebo vně občanské společnosti.

silné pojetí	Občanská společnost		Stát
slabé pojetí	Občanská společnost		Stát
SFÉRA	Občanská sféra	Politická sféra	
		Politická společnost	Institucionální politika

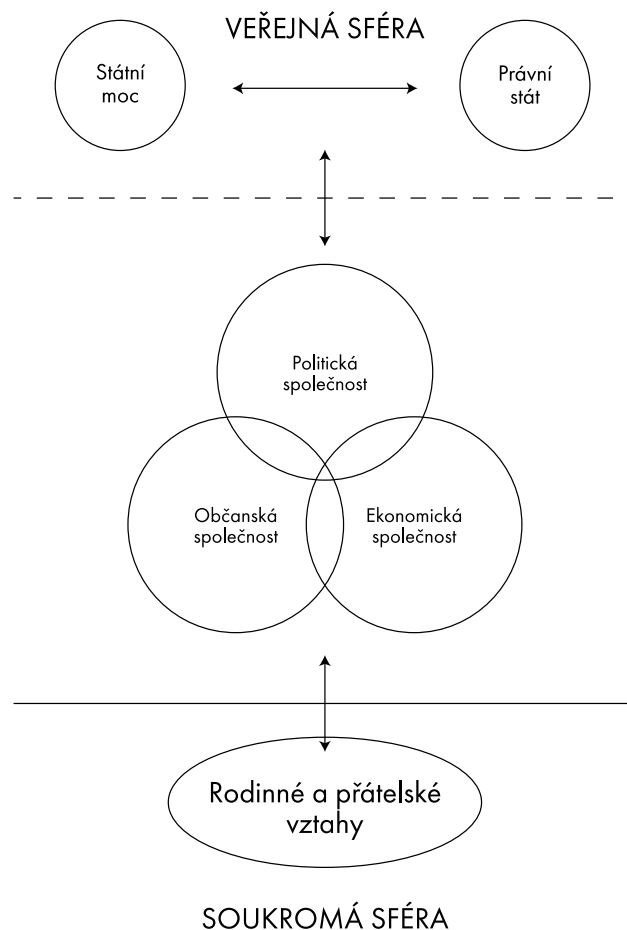
Zdroj: Autorka

S představou rozdílných sfér společnosti fungujících v rámci demokratického systému pracuje také Marc Howard. Ve své publikaci *The weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*⁴ (2003, s. 32) vymezuje 5 různých oblastí společnosti a představuje je

⁴ Slabá občanská společnost v postkomunistické Evropě

v prostorovém schématu, ve kterém odlišuje soukromou sféru rodinných a přátelských vztahů od veřejné sféry, do které patří (1) státní moc, (2) právní stát, a společnost (3) politická, (4) občanská a (5) ekonomická. Politickou, občanskou a ekonomickou společnost považuje za vzájemně propojené oblasti, v rámci kterých se občané sdružují a realizují své zájmy. Z následujícího nákresu je patrné odlišení občanské a politické společnosti. Politická podle autora zahrnuje politické strany, politické leadery a elity. Dále potom i členství v politických stranách, zájmových skupinách a politických neziskových organizacích zaměřených na ovlivnění politického procesu, které spadají jak do politické, tak občanské společnosti. Pod občanskou společnost patří komunitní organizace, neformální skupiny, advokační organizace, zájmová sdružení a další skupiny, ve kterých se legálně a dobrovolně sdružují běžní občané.

Schéma 1: Rozdílné sféry v rámci demokratické společnosti



Zdroj: Autorka podle Howarda, 2003, s. 33 a 36–27

Podle Howarda (2003, s. 35) hlavní odlišení občanské společnosti spočívá v její masovosti a participaci běžných lidí, oproti participaci elit, která se odehrává v politické společnosti. Nepochází v ní primárně k naplňování mocenských zájmů, ale individuálních zájmů občanů. Obecně se občanská společnost neprojevuje skrze dobývání moci, ale skrze realizaci individuálních zájmů prostřednictvím dobrovolných institucí. Howard ve svém pojetí vnímá tedy občanskou společnost především v jejích institucionalizovaných a organizovaných projevech, ne jako opozitní ke státu, ale jako doplňující sféru pro širokou participaci občanů. Jelikož vyčleňuje politickou společnost, vnímá občanskou společnost primárně jako nepolitickou sféru pro realizaci běžných občanů.

Principy a funkce občanské a politické sféry jsou shrnuty na základě uvedené literatury a konceptů do následující tabulky, ze které je zřejmé, co každou z těchto sfér konstituuje. Občanská sféra se zde odlišuje od politické, pod kterou spadá jak institucionalizovaná oblast státu, tak politická společnost (veřejná sféra). Není zde již brán v potaz koncept a širší občanské společnosti jako takové, tabulka se zaměřuje na specifické sféry, kterým lze připsat odlišné principy a funkce.

Tabulka 2: Představa politické a občanské jako rozdílných sfér společnosti a jejich principy.

SFÉRA	Občanská sféra	Politická sféra	
		Politická společnost	Stát
PRINCIPY	Sféra obyčejných lidí, Komunikace, Dobrovolnost, Solidarita, Empatie, Morálka, Sdílené hodnoty	Sféra elit, Konflikt ideí, Hledání kompromisu, Vyjednávání	Mocenské elity, Moc, Institucionalizace, Konflikt
FUNKCE	Dosahování konsenzu, Spolčování, Vzájemná pomoc, Samospráva, Naplňování individuálních zájmů, Naplňování potřeb komunity, Integrace jedince do společnosti, Obrana jedince před státem	Řešení společenských problémů, Správa věcí veřejných, Ovlivnění politického procesu, Ovlivnění veřejného mínění, Zprostředkování zájmů	Právní rámec Řízení,

Zdroj: Autorka volně podle Müllera, 2002; Chandhoka, 2001; Howarda, 2003

2. Občanská a politická participace – vymezení občanské a politické sféry

Skrze teorie vymežující politickou a občanskou participaci lze nahlédnout na to, jak je teoreticky definována občanská a politická sféra na základě typických forem jednání. Tato kapitola tak navazuje na první kapitolu a pomáhá dokreslit, jak je pohlíženo na vztah těchto dvou sfér, kde je jejich hranice, jaký je jim v současných teoriích přisuzován repertoár aktivit a základní charakteristiky.

V současné době jsou pro výzkum participace v zemích střední a východní Evropy používány koncepty, které nemusí přesně odrážet zdejší kulturní kontext a zvyklosti.⁵ S tímto vědomím budou koncepty představeny a bude vysvětlen princip, podle kterého autoři občanskou a politickou participaci odlišují. Na jejich základě je potom načrtnuta vlastní typologie shrnující představené přístupy a navazující na tabulku 2. Tato typologie bude sloužit jako podpůrný teoretický rámec pro empirickou část práce, která bude zkoumat, jak odlišení politické a občanské sféry vnímají sami občanskí aktéři, jak daným kategoriím rozumí a zda to odpovídá předkládanému modelu.

2.1. Současné definice politické participace

Výzkum politické participace spadá do studia politického chování, prostřednictvím kterého je na různých úrovních zkoumán vztah občanů k politice (Vráblíková, 2008, s. 367). To, jaké konkrétní aktivity a chování jsou zahrnuty pod občanskou a politickou participaci, záleží vždy na normativním pohledu na demokracii, který je autorům vlastní. Vráblíková (2008, str. 367) říká, že:

“Právě z této normativní pozice totiž vyplývá to, jakou roli přisuzují občanům v demokratickém procesu a co vnímají jako politické aktivity. (...) Právě díky různým normativním východiskům jednotlivých autorů jsme svědky např. toho, že jedna skupina výzkumníků tvrdí, že lidé nejsou v politice aktivní a předpovídají, že se tento stav bude ještě zhoršovat, a naopak druhý tábor (dokonce někdy na stejných datech) dokazuje, že s aktivitou lidí v politice to není tak špatné, a co víc, trend se podle nich bude zlepšovat.”

⁵ Na základě skutečností představených ve 3. kapitole práce lze usuzovat, že hranice toho, co je z hlediska občanských aktérů politické, může být vymezena kvůli negativnímu vztahu k politice odlišně.

Frič (2016, s. 23) upozorňuje na to, že v mezinárodních výzkumech participace stále převládá tendence sledovat především indikátory spojené s volebním nebo protestním chováním a v potaz nejsou brány občanské aktivity na „úrovni mikrodemokracie či subpolitiky“. Lze tak odvodit, že teoretická optika – a metodologie – skrze kterou se na občanskou a politickou participaci díváme, ovlivní jednak to, jak určitá jednání kategorizujeme, jednak to, nakolik se nám skutečně „zobrazí“ veškeré relevantní jevy, které chceme při posuzování stavu občanské a politické participace brát v úvahu. Samotná definice politické participace je tak jedním z výchozích bodů, které mohou ovlivnit hodnocení její úrovně.

Od počátků výzkumu politické participace ve 40. letech se tato definice postupně rozšiřuje a spadá do ní mnohem širší repertoár aktivit. V souvislosti s poklesem tradičních forem participace začíná být rekonceptualizována a v potaz jsou brány i nové formy (Linek et al, 2017, s. 125). Sama Vrábliková přichází s inovací definice politické participace, přičemž bere v úvahu postupnou modernizaci a diversifikaci prostoru, cílů a adresátů politické participace občanů. Politickou participaci vymezuje jako „*aktivitu obyčejného občana/ky zaměřenou na ovlivnění politických výstupů: distribuci sociálních statků a norem*“ (Vrábliková, 2008, s. 373). Politické chování v této definici umožňuje zahrnout různé adresáty i cíle. V rámci své typologie autorka občanskou participaci nijak neodlišuje, věnuje se výhradně politické participaci. Pro podrobnější modely participace budou představeny dva koncepty autorů, kteří na participaci pohlíží široce a v jejichž pojetí lze nalézt dělicí linii mezi občanskou a politickou participací.

2.2. Odlišení občanské a politické participace podle Van Detha

Jedním ze současných autorů, kteří se politickou participací zabývají, a u kterého lze vysledovat hranici obou zmiňovaných sfér, je Van Deth (2014). Politickou participaci konceptualizuje tak, aby do ní bylo možné zahrnout všechny její dosud známé projevy, ale zároveň nepoužívá širokou definici, která jako politickou participaci označí jakékoli jednání. Jak tedy přijít na to, které aktivity lze jako politické označit a jak je lze dále klasifikovat? Kde leží hranice mezi politickým a občanským jednáním? Důležité je podle autora (2014, s. 350–351) brát v úvahu záměr, se kterým člověk danou aktivitu provádí, a za jakých podmínek se tak děje. Van Deth (2014, s. 353) vychází z dosud známých definic a sestavuje

novou klasifikaci zahrnující čtyři různé formy participace. Tři z nich lze klasifikovat jako politickou a jednu jako občanskou participaci, jak bude vysvětleno dále.

Tabulka 3: Koncepty a typické módy participace podle Van Detha

		Obvykle používaná označení	Typické příklady
Minimalistická definice	Politická participace I	Konvenční politická participace Institucionální politická participace Aktivity cílící na elity Formální participace ...	Volení Participativní rozpočtová setkání Členství ve straně Kontaktování politiků ...
Zacílená definice	Cíl: vláda / politika / stát Zacíleno na: Politická participace III problémy	Politická participace II Nekonvenční pol. participace Neinstitucionální pol. participace Protest Politické aktivity Politika protestu Aktivity vyzývající elity Každodenní aktivismus ... Občanská angažovanost Společenská participace Komunitní participace ...	Podpis petice Demonstrace Blokády ulic Psaní sloganů Flashmoby* Dobrovolnictví Aktivity ve veř. prostoru ** ...
Motivační definice	Politická participace IV	Expresivní politická participace Individualizovaná kolektivní akce Personalizovaná politika	Politický konzumerismus Buycott / Boycott *** Veřejné sebevraždy

* Flashmob = organizovaná kolektivní akce (většinou pohybová) se zapojením velkého počtu lidí ve veřejném prostoru

** Tzn. Reclaim-the-street (znovupřivlastnění ulice) aktivity poukazující na nárok obyvatel na kvalitní a nekomerční veř. prostor města

*** Boycott / Buycott = záměrné ne/nakupování výrobků z etických nebo politických důvodů

Zdroj: Van Deth, 2014, s. 361, překlad autorka

První, minimalistická forma odpovídá participaci označované běžně jako konvenční, institucionální nebo formální, zaměřená na politické a společenské elity. Musí splňovat čtyři podmínky:

- jde o jednání, tedy nějakou činnost (nebo bojkotování dané činnosti),
- jednání musí být dobrovolné,
- musí ho provádět běžní občané (tedy neplacení neprofesionálové),
- jednání probíhá v rámci politického systému (Van Deth, 2014, s. 354–356).

Zahrnuti jsou sem například volby nebo jiná podpora kandidáta či strany, jejich kontaktování, nebo zapojení se do rozhodování na lokální úrovni. Jde tedy o jasně rozpoznatelnou politiku „tradičního typu“, která se odehrává v institucionální sféře. Druhý typ politické participace splňuje stejné první tři podmínky jako první, odehrává se ale mimo politický systém, na jehož aktéry je v tomto případě cílen. Jde o ovlivnění záležitostí, které jsou spjaté s politickým rozhodováním. Jedná se o tzv. cílenou politickou participaci, někdy

označovanou jako nekonvenční nebo neinstitucionální, do které patří především protestní aktivity. Čtvrtý typ participace, který je většinou individuální, je také politickým jednáním, které však není na nikoho přímo zacíleno, ale je motivováno vyjádřením politických názorů a postojů (Van Deth, 2014, s. 359).

Třetí typ participace splňuje první tři podmínky a na rozdíl od druhého typu není cílený na aktéry uvnitř politického systému, ale na řešení problémů veřejnosti nebo na místní komunitu. Tento druh participace bývá označován jako občanská angažovanost, společenská nebo komunitní participace. Typickým jednáním může být dobrovolnictví nebo aktivity zaměřené na veřejný prostor ve městě. I přes to, že autor nazývá všechny typy participace politickými, lze v jeho typologii odlišit občanskou participaci – je jím právě tento třetí typ. Kde tedy vede dělicí hranice mezi občanskou a politickou participací? Hlavním rozdílem není, za jakým účelem občan jedná, ale kdo nebo co je cílem jeho jednání. Politické jednání v užším slova smyslu se odehrává buď přímo v rámci politického systému, nebo je na jeho aktéry a procesy zacílené. Občanské jednání je potom zacíleno na řešení společenského problému nebo problému místní komunity. Sám autor za politické označuje všechny typy participace. Je si ale vědom, že používá širokou definici slova „politické“ a zahrnuje do přehledu i aktivity občanské společnosti, které mají přesah do řešení veřejných problémů – proto i u něj lze hranici mezi občanskou a politickou participací nalézt. S ohledem na to, jakou konotaci má v českém prostředí tento pojem a politická sféra samotná, jak bude ilustrováno v třetí kapitole, lze se domnívat, že v případě občanských aktérů by mohl být postoj přesně opačný a politická nálepka jejich aktivit by mohla být odmítána i v kategoriích, které definici politické participace splňují cele.

2.3. Odlišení občanské a politické participace podle Ekmana a Amnå

Participací se zabývali také Ekman a Amnå (2012), jejichž cílem bylo vytvořit nový teoretický rámec, ve kterém politickou a občanskou participaci oddělili a doplnili o dosud opomíjené formy. Chtěli tak vytvořit nástroj pro detailnější empirické sledování míry zapojení občanů do společnosti, zkoumání důvodů klesající participace na veřejném dění a stoupajícího nezájmu občanů o politiku. Věřili, že obě tyto sféry, byť se manifestují odlišně, jsou navzájem propojené. Podle autorů je také možné, aby se občané v průběhu svého života pohybovali mezi různými formami participace – někdy je pro ně na místě jednat

politicky, jindy mohou preferovat občanské jednání (Ekman a Amnå, 2012, s. 297). Na rozdíl od Van Detha ze své konceptualizace nevyčleňují jednání, které probíhá v soukromí.

Při tvorbě nové typologie chtějí i Ekman a Amnå rozšířit existující teoretické definice. Poukazují na to, že politická participace byla z teoretického hlediska dlouhou dobu redukována na účast ve volbách. Ani současné definice⁶ pro ně však nejsou dostačující – jejich hlavním nedostatkem je podle autorů ignorování tzv. latentní politické participace (tedy občanské participace). Označení latentní používají z toho důvodu, že aktivity spadající pod tuto participaci sice nemusí být přímo politické ve smyslu zaměření na ovlivnění politického procesu, ale politický potenciál mají. Podle autorů (2012, s. 288) je tato sféra ve výzkumu politické participace systematicky přehlížena, přitom je její bližší analýza pro porozumění aktuálnímu vývoji a stavu demokracie nezbytná. Z pohledu této práce je opět zajímavé, že autoři (stejně jako Van Deth) přistupují k občanskému vstupování do veřejného prostoru jako k potenciálně politickému jednání.

Při tvorbě nové typologie (viz tabulka 4) participace tedy autoři vycházejí z rozdělení na manifestovanou politickou, latentní (občanskou) a neparticipaci (ta však nebude vzhledem k tématu práce dále rozebírána). Druhou dimenzí, kterou do typologie přidávají, je odlišení individuální a kolektivní formy. Pod manifestovanou politickou participaci zařazují takové aktivity, které jsou přímo zaměřeny na ovlivnění vládních a jiných politických procesů a výstupů (Ekman a Amnå, 2012, s. 289–290). Zde je jasná podobnost s Van Dethovou první minimalistickou definicí politické participace. Druhým typem manifestované politické participace je mimoparlamentní aktivismus, který není zaměřen na přímé ovlivnění politického procesu v rámci parlamentního politického systému. Mimoparlamentní aktivismus dělí autoři na legální a nelegální jednání. Tento typ zase odpovídá Van Dethově zacílené definici.

Vedle manifestované politické participace existuje sféra občanské participace. Definují ji jako činnost běžných občanů, která má za cíl ovlivnit poměry ve společnosti, které se týkají ostatních občanů (mimo okruh rodiny a přátel). Ve své typologii ji dále dělí na zájem (společenské zapojení) a činnost (občanskou angažovanost). Zájem o politické a společenské dění je tak vlastně nejnižším stupněm a zároveň východiskem pro další participaci, pro to, aby se občan cítil jako součást společnosti a snažil se ji ovlivnit (Ekman

⁶ Teorellova (2007) typologie zahrnující pět různých dimenzí politické participace: Účast ve volbách, spotřebitelská účast (dar, petice), stranická činnost (členství, dobrovolnictví, darování peněz politické straně), protestní aktivity a kontaktní aktivity (kontaktování organizací, politiků aj. veřejných činitelů) (Ekman a Amnå, 2012, s. 287)

a Amnå 2012, s. 291). Z pohledu Van Dethovy konceptualizace se právě tato sféra občanské angažovanosti překrývá s jeho třetím typem participace cíleným na problémy veřejnosti a místní komunity a s čtvrtým typem, kde je motivací vyjádření politického názoru nebo společenské příslušnosti.

Tabulka 4: Typologie občanské a politické participace podle Ekmana a Amnå

	OBČANSKÁ PARTICIPACE (latentně politická)		POLITICKÁ PARTICIPACE (manifestovaná)		
	Společenské zapojení (pozornost)	Občanská angažovanost (akce)	Formální politická participace	Aktivismus – mimoparlamentní politická participace	Ilegální protesty nebo aktivity
Individuální formy	Zájem o politiku a společnost Vnímání politiky jako důležité	Psaní editorovi (do novin) Přispívání na chartiu Diskutování o politice a společenských problémech s přáteli nebo online Čtení novin a poslouchání TV vysílání o politických záležitostech Recyklování	Volení ve volbách a referendech Dobrovolné nevolení, nebo odevzdání neplatných lístků Kontaktování politického zástupce nebo úředníka Kandidatura nebo výkon politické funkce Darování peněz politické straně / organizaci	Politické spotřební chování (buy / boycotting) Podpis petice Distribuce politických materiálů (letáků)	Občanská neposlušnost Politicky motivované útoky na majetek
kolektivní formy	Náležitost ke skupině se společenským zaměřením Identifikace s určitou ideologií a/nebo stranou Zapojení vycházející z životního stylu – hudba, skupinová identita, oblečení, atd. Např.: Vegani, pravicová skinhead scéna, levicová anarcho-punk scéna	Dobrovolnictví v sociální práci – např. pomoc lidem bez domova Práce pro charitu nebo církevní (náboženská) komunitní práce Aktivity v rámci komunitních organizací	Členství v politické straně, organizaci nebo odborech Aktivita v rámci politické strany, organizace nebo odborech (dobrovolničení, účast na schůzích)	Zapojení do sociálních hnutí, platforem Demontrace, účast ve stávkách, protesty a další aktivity (například pouliční festivaly s určitým politickým zaměřením)	Občanská neposlušnost Sabotáž a blokáda silnic nebo kolejí Squatting Účast na násilných demonstracích Násilná konfrontace s politickými oponenty nebo policií

Zdroj: Ekman a Amnå, 2012. s. 259, předklad autorka

Kde tedy leží hranice politické a občanské sféry v Ekmanově a Amnåově typologii? Sféra manifestované politické participace je zaměřena na ovlivnění politického procesu, jeho účastníků nebo jiných mocných aktérů a elit. Sféra občanské participace je potom zaměřena více “dovnitř sebe”, na zájem o společenská témata a problémy a jejich řešení, zejména prostřednictvím péče o věci veřejné a o ostatní občany a prostředí, ve kterém žijí.

Důležitým přínosem Ekmanovy a Amnåovy teorie je pro tuto práci především systematizace jednotlivých podob participace a oddělení politické a občanské participace

(kterou však autoři, stejně jako Van Deth, neoznačují jako nepolitickou, naopak jí dávají jasný politický podtext a potenciál).

2.4. Vlastní konceptualizace politické a občanské sféry na základě teorie

Následující konceptualizace shrnuje a rozšiřuje jednotlivé typologie občanské a politické participace uvedené v této kapitole. Východiskem je především představená Ekmanova a Amnáova typologie, která je rozšířená o některé další typy jednání v občanské sféře, jak bude vysvětleno dále. Pro občanskou i politickou sféru je uvedeno zaměření činnosti, tedy subjekty, které jsou v rámci aktivit v ní adresovány nebo ovlivňovány. Dále jsou uvedeny principy, které vychází z rozdělení sfér v tabulce 2 v podkapitole 1.4. Uvedeny jsou také odlišné funkce sfér vycházející jak z této tabulky, tak z teoretických typologií participace z předchozích kapitol.

V obou předložených teoretických vymezeních participace je jeden bod, vůči kterému se vlastní konceptualizace vymezuje. Autoři kladou jako jednu ze základních podmínek, kterou musí politická participace na všech úrovních splňovat, neprofesionalitu aktéra. Musí jít tedy o aktivitu běžného občana. Linek et al. (2017, s. 126) vidí hlavní princip této definiční podmínky v odlišnosti rolí politických elit a běžného občana a v odlišné míře, v jaké jim jsou jednotlivé aktivity dostupné. Kritérium neprofesionality se může v českých podmínkách, kde existuje silná vrstva profesionalizovaných neziskových organizací (Císař, 2008) jevit jako problematické. Co když se v těchto organizacích⁷, které se politickým tématům věnují, angažují občané, pro které může být jejich práce vyvrcholením jejich participační dráhy běžného občana? Stejně tak politici, zvláště na lokální úrovni, se mohou rekrutovat právě z běžných občanů – aktivistů, pro které je vstup do politiky jen dalším stupněm v jejich angažovanosti. Takový vývoj předpokládá například teorie elit. Podle ní se ve společnosti neustále tvoří nové elity, které nepocházejí z jejich řad, ale mají dostatečný talent a předpoklady, aby se jimi staly. Postupně stoupají po společenském žebříčku, získávají zkušenosti a stávají se novými elitami – právě jako leaderi neziskových organizací, nebo politici (Frič, 2016, s. 156). Lze tak předpokládat, že profesionální politická či

⁷ Advokační organizace, které jsou zaměřeny na obhajobu práv skupin společnosti nebo jimi definovaného veřejného zájmu skrze ovlivňování rozhodovacích procesů a veřejného mínění (Frič, 2016, s. 16).

aktivistická kariéra může být přirozeným pokračováním té neprofesionální, ve které občan nasbíral dostatek zkušeností a kontaktů pro další postup.

Také Max Weber viděl profesionalizaci politických aktivit jako přirozený vývoj politické kariéry. Politik podle něj může buď „žít pro politiku“ (pokud je finančně zajištěn), nebo „žít z politiky“ (pokud si práci potřebuje vydělat na živobytí). Pro demokratizaci politiky je proto potřeba, aby existovali politici z povolání. Stejně tak je i pro nemajetného občanského aktivistu, který se chce svému poslání věnovat naplno, přirozené, aby tuto pozici vykonával za peníze. Jak ale Weber upozorňuje, může tato „zaměstnanecká profesionalizace“ vést k odklonění od prosazování veřejného zájmu a soustředění se především na zachování vlastní pozice (Frič, 2016, s. 117–118).

Pokud budou takoví aktivisté či politici zahrnuti do analýzy v empirické části práce, je potřeba brát toto hledisko v potaz. Pokud by byl ale přijat požadavek neprofesionality, byla by ze zorného pole potenciálně vyčleněna právě tato část životní dráhy aktivistů, což je pro účel této práce nevhodné. Také výzkum Michaely Pixové (2020) zabývající se občanskými městskými hnutími v České republice, dokládá, že se na lokální úrovni často aktivismu účastní občané s profesionálním zaměřením a pozadím, kteří se v rámci svého působení stávají i komunálními politiky. Císař (2008) s problémem odlišení aktivit profesionálů a běžných občanů ve svém výzkumu politické participace vyrovnává na základě práce Petrove a Tarrova (2007) tak, že odlišuje participaci a aktivismus:

„Zatímco první pojem zachycuje to, co dělají běžní občané jako jednotlivci, tj. na mikroúrovni, když se angažují v politice, druhý zahrnuje více či méně profesionální aktivity obhájců určitých politik a sociálních opatření na úrovni politických organizací (...). Díky jejich konceptuální odlišnosti tedy můžeme uvažovat o participaci bez aktivismu stejně jako o aktivismu bez participace“ (Císař, 2008, s. 8).

To poukazuje na potřebu vymezení hranice mezi amatérskými a profesionálními aktivitami občanů, skrze které se zapojují do veřejného života a politiky. Zároveň je ale – především v rámci kvalitativního výzkumu této práce – nutné zahrnutí obou typů pro získání kompletní znalosti problematiky angažovanosti a participace na lokální úrovni. Pro účel této práce je proto vhodné nevyčleňovat aktéry a jejich profesionalizované části kariér, jelikož mohou být součástí životní dráhy, a jsou tak důležitým dílkem do celkového obrazu podoby politické a občanské sféry. Aktéři, na které bude analýza v empirické části práce zaměřena, pocházejí z grassroots⁸ prostředí, a ne z profesionálních advokačních organizací. Jejich míra

⁸ Občanská angažovanost „zdola“

profesionality se však může v čase měnit, jelikož část z nich na základě své dobrovolnické činnosti získala zaměstnání v advokačních organizacích, stala se částečnými profesionály, organizuje aktivity pro veřejnost na aktivistické úrovni (tedy jenom se jich neúčastní, jako v případě participace), nebo vstoupila do lokální politiky. Jako vhodné by tak mohlo být rozšířit typologii o kategorii profesionalizovaných aktivit. Do nich by spadaly takové činnosti, které už nejsou vykonávány z pozice běžného občana, ale vyžadují větší nároky – ať už co do času, intenzity zapojení či profesionality. V předložené konceptualizaci bude tedy zrušena dimenze individuální / kolektivní, která nemá pro výzkum lokální občanské společnosti nutný význam. Místo ní budou zavedeny kategorie „běžný občan“, což je požadavek předložených definic politické participace, a „profesionál / aktivista“, kam spadají obdobné aktivity, ale vykonávané z role organizátora nebo jako primární volnočasová náplň – nejde o pouhé zapojení se, ale o aktivnější utváření dané aktivity. V empirické části se pak analýza může zaměřit i na to, jak rozdíl mezi profesionální a běžnou participací vnímají samotní aktéři a zda to nějak ovlivňuje jejich vymezení hranice mezi občanskou a politickou sférou.

Dále ani v jedné z uvedených typologií občanské a politické participace není pod občanskou participací zařazeno členství ve volnočasových organizacích, jako jsou sportovní kluby, kulturní nebo přírodovědecké spolky a další kolektivní zájmové aktivity. Je to logické, jelikož nepředkládají kompletní přehled participace nebo podob občanské společnosti jako takový, ale především formy mající politický potenciál. Tyto organizace mohou mít ale svůj vliv na zapojení občana do společnosti a do jiných skupin, než je jeho nejbližší rodina a přátelé, což může potenciálně ovlivnit jejich zájem o veřejné dění. Tuto roli zájmových organizací zdůrazňovali například Tocqueville (1992), Almond a Verba (1989, in Frič, s. 21–22), nebo Putnam (1993), kteří tvrdí, že se díky nim buduje ve společnosti sociální kapitál, jehož posilování vede k větší občanské a politické participaci. Jak uvádí Bútorová a Gyárfášová ve své studii občanské participace na Slovensku po roce 1989 (2010, s. 450):

“ Podľa nášho názoru takéto združovanie nesmeruje primárne k účasti na spravovaní verejných záležitostí, ale môže do nej prerásť – napríklad, keď sa členovia skupiny v komunikácii s verejnými inštitúciami domáhajú zlepšenia podmienok na realizáciu svojich aktivít. Aj spontánne združovanie ľudí tak latentne obsahuje element občianskej participácie.”

Autoři teorií o politické participaci tedy do svých konceptualizací logicky zájmovou participaci nezařazují, jelikož pro ně nemá přímý potenciál politické participace. V rámci

předložené konceptualizace má ale tato forma občanského zapojení místo pro svou socializační funkci a pro potenciál k dalším občanským aktivitám, které odtud mohou pramenit. Tyto zájmové aktivity sice nebudou ústředním tématem empirické části práce, ale vzhledem k mapování sféry občanské a politické participace skrze rozhovory s jejími aktéry, u kterých se postupně vyvíjela míra a způsob jejich zapojení do veřejného života, budou v typologii kvůli možnému participačnímu a aktivizujícímu potenciálu uvedeny.

Tabulka 5: Odlíšení občanské a politické sféry na základě typických charakteristik.

	Občanská sféra		Politická sféra		
ZAMĚŘENÍ ČINNOSTI	Místní komunita, ostatní členové společnosti, životní podmínky, prostředí, ve kterém žijeme		Veřejné, ekonomické a politické elity, veřejnost, politické strany, stát		
PRINCIPY	Solidarita, sdílení hodnot, komunikace, dobrovolnost, socializace		Konflikt zájmů, vyjednávání, ovlivňování, zprostředkování		
FUNKCE (cíle)	Řešení společenských problémů, péče o okolí a životní prostředí, naplňování individuálních zájmů i potřeb komunity, seberealizace, pomoc.		Ovlivnění politického procesu, jeho aktérů a výstupů, podíl na politické moci, ovlivnění veřejného mínění v rámci politické agendy, zprostředkování individuálních i kolektivních zájmů		
TYP	Zájem, zapojení	Občanská angažovanost	Legální politický aktivismus	Nelegální politický aktivismus	Formální politická participace
BĚŽNÝ OBČAN	<ul style="list-style-type: none"> – Zájem o společenské a politické dění – Zájmové / socializační členství ve skupině – Životní styl podle určité ideologie 	<ul style="list-style-type: none"> – Diskutování společenských politických témat – Darování na veřejně prospěšný účel – Etické spotřebitelské chování – Péče o komunitu, sousedství, životní prostředí – Dobrovolnictví charitativní / kulturní 	<ul style="list-style-type: none"> – Distribuce politických materiálů – Podpis petice – Politicky motivované spotřební chování – Účast na demonstraci, stávce – Účast na akcích sociálních / městských hnutí 	<ul style="list-style-type: none"> – Individuální občanská neposlušnost (neplacení daní z politických důvodů) 	<ul style="list-style-type: none"> – Volení ve volbách nebo referendech – Kontaktování politického zástupce – Dar politické straně – Aktivity ve straně / politické organizaci – Členství v odborech
PROFESIONÁL / AKTIVISTA	<ul style="list-style-type: none"> – Organizace zájmových, socializačních aktivit – Organizace skupiny s ideologickým zaměřením 	<ul style="list-style-type: none"> – Organizace dobrovolnických, dobročinných aktivit – Organizace veřejných aktivit pro místní komunitu, sousedství 	<ul style="list-style-type: none"> – Organizace aktivit sociálních / městských hnutí – Práce v advokačních organizacích – Organizace demonstrace, stávky, petice 	<ul style="list-style-type: none"> – Politicky motivované násilné kolektivní akce – Obsazování nemovitostí, majetku, squatting 	<ul style="list-style-type: none"> – Členství ve straně / politické organizaci – Kandidatura / výkon volené veřejné funkce

Zdroj: autorka, inspirace podle Ekman a Amnå (2012), návaznost na tabulku 2

Občanská sféra je tedy prostorem pro správu věcí veřejných, diskuzi o společenských problémech a hledání jejich řešení, vzájemnou pomoc a solidaritu, naplňování potřeb jedinců i komunity rozvoj jejího života. Dělí se na sféru zájmu a zapojení, která v sobě nese principy

integrace do společnosti, socializaci, pocit sounáležitosti, zájem o společenské dění, a ač nemá přímý dopad na veřejné dění, jsou potenciálem pro další mobilizaci. Vedle zájmu a zapojení je druhou částí občanské sféry občanská angažovanost, tedy jednání, které směřuje k ovlivnění výše zmíněných společenských záležitostí. Ač může mít občanská angažovanost politický podtext nebo dopad, není stejná jako politická angažovanost. Cílem jednání v politické sféře je přímé ovlivnění politického procesu a jeho aktérů a výstupů, jejich kontrola, získání podílu na politické moci, ovlivňování veřejného mínění a dalších významných aktérů při politických rozhodnutích. Na rozdíl od občanské sféry v sobě má politická sféra větší potenciál pro konflikt. Politická sféra je rozdělena na politický aktivismus (ovlivnění politického procesu legální či nelegální formou) a formální politickou participaci (přímý vstup do institucionálního politického procesu).

Na komunální úrovni, kterou se tato práce zabývá, se mohou obě sféry prolínat. Občanská angažovanost tam může mít větší dopad na politickou sféru a vstup do politické sféry může být pro občany mnohem snazší, jelikož se politické otázky na regionální úrovni často týkají osobního a každodenního života aktérů více, než na úrovni regionální či celostátní (Jacobsson, 2015, s. 279). Některé z repertoáru činností jsou tak přímo hraniční, jak bude ukázáno v kapitole 4. Empirická část diplomové práce bude zaměřena především na to, jak obsah a hranice těchto sfér – občanské a politické – vnímají samotní aktéři, a to především ti, kteří své aktivity realizují jako aktivisté, či profesionalizovaně, a to v obou sférách. Předpokladem, který vychází z historie vývoje občanské společnosti v České republice a dalších skutečností popsanych v této práci je, že hranice obou sfér bude posunutá a jako nepolitické bude vnímáno i jednání, které je v předložených konceptualizacích v politické sféře.

3. Zdroje nepolitického pojetí občanské společnosti v České republice

V předchozí kapitole byla představena konceptualizace občanské a politické sféry, ve kterých občané v rámci občanské společnosti participují a angažují se. Bylo naznačeno, že existují určité předpoklady pro to, aby byla občanská společnost vnímána jako sféra dobrovolných aktivit, a politické aktivity byly odsunuty do institucionální oblasti politických stran a státu. Hranice těchto sfér by tak mohla být posunuta a občanská společnost vnímána více jako nepolitická sféra. Cílem této kapitoly je představit teorie a výzkumy, které se zabývají nepolitičností občanské společnosti v České republice a možnými zdroji oddělení občanské a politické sféry.

Jak píše Kubát (2001), občanská společnost je v České republice vnímána buď jako protiklad vůči státu, nebo jako doplněk státu a trhu v podobě sféry dobrovolných občanských aktivit. Stojí na institucionálních principech dobrovolnosti, svobody slova a sdružování, pluralitě zájmů a ochraně soukromého vlastnictví – což jsou jiné, než politické principy boje o moc, konfliktu a hledání konsenzu. Občanská společnost může vyvíjet tlak na stát, zároveň jsou do ní zahrnovány jen takové aktivity, které přispívají k udržení demokracie a jsou v souladu s jejím právním rámcem. Ač má tedy občanská společnost politickou roli v tom smyslu, že je prostorem, ve kterém se prosazuje určitá politická struktura společnosti, rámována je jako prostor nepolitický. A to především proto, jak zmiňuje Kubát (2001), že je idealizována jako prostor mravnosti, kdežto politika je vnímána jako „špinavá“. Tato definice koreluje s tabulkou 5, s přehledem odlišných principů a funkcí občanské a politické sféry a implikuje, že občanská sféra je ztotožňována s nepolitickou občanskou společností.

Podle Dvořákové (2003, s.131) je vnímání a stav občanské společnosti v regionu střední a východní Evropy ovlivněn historickým vývojem, současná podoba potom především událostmi 20. století. Fašistický a následně socialistický režim přerušili kontinuálnost české občanské a politické angažovanosti. Podle Müllera (2017, s.81-83) ale ani moderní česká společnost utvářející se během 19. století neměla velký smysl pro politickou pluralitu a upřednostňovala jednotu, a to především kvůli potřebě obstát proti vnějšímu – politickému i etnickému – nepříteli. I nový československý stát vznikl na

společných hodnotách, kultuře a politické jednotě, která neměla být českým národem zpochybňována (Müller, 2017, s. 83)⁹.

Následující podkapitoly se věnují vývoji od 2. poloviny 20. století a shrnují nejčastější důvody, které jsou při argumentaci o slabé občanské společnosti v České republice nebo regionu střední a východní Evropy používány a které mají z hlediska tématu práce co říct k oddělování občanské od politické sféry. Jde o vliv socialismu, opozičních skupin, dopady politické transformace po roce 1989, o samotnou podobou porevoluční politické angažovanosti občanů a o vliv profesionalizace občanské společnosti.

3.1. Vliv socialismu

První okruh přístupů hledá důvody slabé občanské společnosti ve zkušenosti s nedemokratickým režimem před rokem 1989. Jak uvádí Bitušíková (2015a) nebo Kluknavská a Navrátil (2020), tyto přístupy se zaměřují na devastující vliv, který měl komunistický režim na struktury společnosti a který se dodnes odráží i na fungování politiky a občanské společnosti.

Po roce 1948 po převzetí moci komunistická strana všechny politické strany, nezávislé organizace a struktury občanského sektoru postupně zrušila (jako například nadace, církevní charity, ale i některé spolky), nebo je sjednotila (především zájmové a servisní organizace) pod Národní frontu (Šťovíčková Jantulová, Pospíšilová, 2019, s. 30). Tam probíhala oficiální a povolená sféra občanského sdružování kontrolovaná státem. Jednalo se o tělovýchovné, zájmové, publikační, mládežnické, dobrovolnické, přírodovědecké a jiné kluby a sdružení. Spolky a sdružení proti politickému zřízení (kromě ojedinělých případů, a odhlédneme-li od částečného uvolnění během tzv. pražského jara) nevystupovaly a z principu nemohly sloužit jako zprostředkovatelé zájmů občanů vůči státu. Členství v těchto organizacích bylo masové, a i když oficiálně dobrovolné, často bylo od občanů v rámci loajality k režimu nepřímo vyžadováno (Dvořáková, 2003, s. 132; Howard, 2003, s. 26).

Oficiální občanské aktivity mohly mít buď nepolitický ráz, nebo být v souladu s politikou Komunistické strany, přičemž veřejná sféra nebyla pro artikulaci a reprezentaci politického konfliktu (Marada, 2003, s. 21–23). Proto, jak zmiňuje Müller (2017, s. 84), zejména po roce 1968 došlo k oddělení soukromé a veřejné sféry a k znehodnocení veřejné sféry a politiky jako takové.

⁹ Tuto problematiku řešila autorka také ve své seminární práci pro předmět Politické elity a občanská společnost v ČR v ZS 2020/2021 v rámci Studia občanské společnosti na FHS UK.

Podle Marady (2002, s. 21) byla v předlistopadovém Československu

„rozmlžená hranice mezi systémem politické reprezentace v klasickém moderním slova smyslu a jinými sférami sociálního jednání a interakce (...). Pro většinu lidí (...) splýval stát coby politická struktura především s komunistickou stranou, ale nejen s ní. Do značné míry splýval stát a režim také s masovými sdělovacími prostředky – a kromě toho také s celou Národní frontou (...), dále se systémem práva a soudnictví, v jistém smyslu i se vzdělávacím systémem atd.“

Politika jako by byla ve veřejném prostoru všudypřítomná, a pouze v soukromí jí byli lidé ušetřeni. Je možné, že odtud pramení v české společnosti současná nechuť k politice a touha řešit i čistě politické úkoly a problémy (alespoň deklarovaně) apolitickou cestou (jak dokládá podkapitola 3.6). Z této doby také podle Howarda (2003, s. 27) pramení nechuť k organizované participaci. Občané po změně režimu na konci 80. let podle něj jednoduše využívají nabyté svobody neparticipovat. Nepodílejí se na politice, ani na jiných kolektivních aktivitách. Odpor mají také k oficiálním institucím.

Nedůvěra nepanovala jen vůči institucím, za další dědictví socialismu je označována ztráta důvěry mezi lidmi navzájem (Šťovíčková Jantulová, Pospíšilová 2019, s. 61). Poznamenán zkušeností socialistického režimu byl také společenský život, který se před rokem 1989 ve velké míře odehrával v soukromé sféře, a tak se i po změně režimu mnoho lidí nadále raději socializovalo v kruhu rodiny a přátel, než veřejně. Tyto sítě nahrazovaly spolčování v zájmových sdruženích, ostatních organizacích občanského sektoru i politických organizacích (Bitušíková, 2015b, s. 117). Toto dědictví může mít dlouhodobý efekt na podobu zapojování občanů do veřejné sféry. Napovídá tomu jeden ze závěrů výzkumu Lukáše Linka a jeho kolegů (2017), v němž zjistili, že čeští občané na rozdíl od občanů západních demokracií přikládají v rámci norem občanství jen velmi malou důležitost participaci.

„Češi sice připisují relativně vysokou důležitost hlasování ve volbách, ale u většiny z nich není představa dobrého občana téměř vůbec spojena s aktivitami v rámci občanských a politických sdružení (čemuž v reálu odpovídá i nízký podíl aktivních členů politických stran v populaci)“ (Linek et al, 2017, s. 100).

Zvyk nevstupovat do veřejného prostoru a už vůbec veřejně nevystupovat s politickými názory, jako by z období před rokem 1989 přetrval a historická zkušenost vedla k podezřívavosti k těm, co se angažují. Vstupování do veřejného prostoru je i dnes podezřelou věcí, které se občané raději vyvarují a nechtějí s ní, stejně jako s politikou, mít nic společného, jak dokazují výzkumy zmíněné v podkapitole 3.4 a 3.6.

3.2. Vliv opozičního pojetí občanské společnosti

Podle Navrátila a Pospíšila (2013, s. 2) je to, jak je dnes občanská společnost vnímána ve státech střední Evropy a jakou zde má reálně podobu, mimo jiné ovlivněno aktivitami disidentů v 70. a 80. letech. Tehdejší aktivní občané v politické opozici neviděli jinou možnost, jak se vymanit z vlivu totalitního státu, než vytvořit paralelní strukturu společnosti. Občanská společnost se proto v tomto kontextu formovala jako protiklad vůči státu a měla být nezávislou svobodnou sférou, ve které by panovala odlišná pravidla než v ostatních sférách společnosti. Jednalo se o hodnoty jako morálka, solidarita, život v pravdě, svoboda slova a sdružování. Tato sféra měla dokázat, že jsou běžní lidé schopni žít ve společenství bez státu – a politiky. V souvislosti s disidentskou občanskou společností byly spojovány termíny antipolitika a nepolitická politika (Navrátil a Pospíšil, 2013, s. 8–10).

Představu občanské sféry jako prosté klasické politiky nejvíce rozvinul Václav Havel ve svých esejích *Moc bezmocných* (1978) a *Politika a svědomí* (1986). Tam představuje občanskou sféru jako vizi společnosti, která nepotřebuje institucionalizovanou politiku či politické strany, ale vystačí si s neautoritativní samosprávou. Jediná politika, která byla pro Havla přijatelná, byla tzv. autentická politika jako služba komunitě (Navrátil a Pospíšil, 2013, s. 9).

V rámci této utopistické představy byla občanská společnost jednotná, uvnitř ní neexistoval konflikt zájmu. To dávalo smysl v rámci antagonistického rozdělení společnosti na my-lid a oni-zkorumpované elity, zakládalo to ale falešnou představu demokracie jako nekonfliktního konsenzuálního fungování společnosti. Tato vize ovlivnila pojetí občanské společnosti jako nepolitické sféry, které přetrvávalo i po roce 1989 (Kluknavská a Navrátil, 2020, s. 104).¹⁰

3.3. Transformace po roce 1989

Po roce 1989 se spolu s obnovou demokratického režimu znovu ustanovovala představa toho, jakou roli by v rámci něj měla občanská společnost mít. Vliv na to měly také dvě politické skupiny, které byly u moci – technokraté a disidenti. Hlavním cílem technokratů (kteří ve velké míře působili v 70. a 80. letech jako ekonomové, nebo zastávali důležité pozice ve státních podnicích a institucích) bylo transformovat státní ekonomiku z centrálně plánované k tržní. Ve vládě byli po roce 1989 také disidenti, kteří měli představu,

¹⁰ Tuto problematiku řešila autorka také ve své seminární práci pro předmět *Politické elity a občanská společnost v ČR v ZS 2020/2021* v rámci *Studia občanské společnosti* na FHS UK.

že bude společnost fungovat více na demokratických procesech, zapojování občanů do politického procesu a silné občanské společnosti. To se technokratům jednak nehodilo, protože potřebovali vládnout bez zásahů veřejnosti, jednak jim to přišlo neefektivní a dokonce potenciálně nebezpečné pro demokratický politický proces (Gil Eyal, 2000).

Tyto dvě strany konfliktu reprezentují bývalý prezident Václav Havel (disident) a bývalý předseda vlády Václav Klaus (technokrat). Václav Klaus v rámci svého neoliberálního světového názoru zpochybňoval existenci občanské společnosti jako takové; představovala pro něj jen prostor jednotlivých občanů (a jejich soukromých zájmů), kteří mají své politické názory vyjadřovat maximálně u volebních urn. Pro funkční demokratickou společnost podle něj stačí jen svoboda, politický pluralismus a trh. Občanskou společnost vnímal jako nebezpečný kolektivismus a ohrožení svobody, jelikož se staví mezi stát a občana a snaží se nelegitimním způsobem získat politickou moc. Právě politická moc by měla být podle Klause centralizována v rukou vlády. V každém případě byl proti jakékoliv podpoře organizací občanského sektoru, které by podle něj, jakožto nezávislé na státu, neměly být státem financované (Dvořáková, 2003, s. 133–135).

Dvořáková (2003, s. 135) zmiňuje riziko, jaké takový stav má – při posilování pozice politických stran a jejich nekomunikaci s voliči se politici stávají nekontrolovatelnými, společnost se o politiku přestává zajímat, a je tak oslabena demokratická stabilita a prostor pro získání moci mohou získat nedemokratické a protisystémové strany. Politické strany neměly zájem o získávání bohatých členských základů a nepřispívaly tak k politické participaci občanů na formální úrovni. Politická moc byla koncentrována v rukou úzké vrstvy elitních politiků, kteří nebyli podrobeni demokratické kontrole ani od svých spolustraníků, ani od společnosti, a mohl se tak rozvinout podnikatelský klientelismus (Dvořáková 2003 s. 135). Politiku lze pak kvůli tomu vnímat o to více jako sféru, ve které nejde o střet a prosazování idejí, ale o prosazování ekonomických zájmů, zákulisní dohody a vyjednávání, které je běžným lidem nepřístupné.

Václav Havel byl naopak zastáncem zasahování občanské společnosti do politiky. Občanskou společnost podporoval a přikládal jí velký význam pro úspěšné pokračování listopadové transformace, rozvoj demokracie, i jako prostor pro seberealizaci jednotlivců a hledání jejich identity. Její roli viděl především v sebeorganizaci občanů a participaci mimo politické instituce, tedy téměř jako alternativu politiky (Dvořáková, 2003, s. 135). Občanské organizace vnímal jako důležitou protiváhu politických stran a elitních politiků. Tendence stavět proti sobě svět politiků a občanů mohla ale také přispět k většímu

prohloubení propasti mezi oběma sférami¹¹. Podle Kopeckého (2003, s. 3) byla po revoluci „občanská společnost (...) vykreslována jako sféra aktivit nadřazených politické sféře jak z hlediska morálního, tak společenského. Důsledkem toho bylo posílení nepřátelství a podezřavosti vůči všem, kteří měli vazby na politické instituce, především vůči tem, kteří se angažovali v nově vznikajících politických stranách.“

Z Müllerovy (2017) studie české institucionální kultury vyplývá, že kvůli stigmatizaci politické činnosti se od politiky distancují dokonce i někteří komunální politici a prezentují se jako apolitičtí. Jelikož účastníky výzkumu budou také aktivní lokální politici, kteří byli v minulosti (nebo stále z části jsou) angažováni v rámci občanské sféry, bude zajímavé zjistit jejich pohled na vytyčení obou sfér.

3.4. Vývoj angažovanosti po roce 1989

I přes to, že změnu politického uspořádání na konci 80. let provázela ve státech střední a východní Evropy masová politická mobilizace občanů a předpokládalo se, že se s nástupem demokracie budou občané v těchto zemích hojně angažovat, v 90. letech začala participace klesat (Císař, 2008, s.7). Její nízkou úroveň v postsocialistických státech dokládá Howard (2003, s.62). V zemích s totalitní minulostí se podle jeho výzkumu jeden občan průměrně angažuje v 1,8 neziskových organizacích, přitom v zemích střední a východní Evropy je to pouze 0,9 členství na osobu. Jinde na světě v tradičních demokraciích je tento koeficient 2,4 členství na hlavu.

Jak bylo ale představeno dříve, Howard do občanské společnosti počítal především dobrovolnické organizace a její vitalitu tak měřil pouze kvantitativně právě skrze členství v těchto organizacích. I tak má ale jeho výzkum výpovědní hodnotu – Císař si v rámci něj všimá, že „zvláště nízké úrovně členství lze pozorovat u politicky orientovaných organizací, jako jsou politické strany nebo environmentální skupiny, a u církevních, vzdělávacích, kulturních a uměleckých organizací“ (2008, s. 23). Také studie provedená v roce 1992 ve Varšavě dokazuje, že zde existuje oddělení politické a občanské společnosti. Dokládá to na faktu, že občané nejevili zájem o participaci ve formálních politických strukturách, ale ochotně se zapojovali do občanských aktivit zaměřených na zlepšení života v lokální komunitě (Regulska, 2000, s. 709, 719). Z toho lze usoudit, že mezi občanskou a politickou participací dělají občané rozdíl a pro jejich politickou participaci existují

¹¹ Tuto problematiku řešila autorka také ve své seminární práci pro předmět Politické elity a občanská společnost v ČR v ZS 2020/2021 v rámci Studia občanské společnosti na FHS UK.

bariéry. Zda občané vidí skutečně tyto dvě sféry jako oddělené, zda své aktivity směřují spíše do občanské sféry a jak to vysvětlují, by mělo být objasněno v empirické části této práce.

Dalším důvodem pro neparticipaci po roce 1989 je podle řady autorů¹² zklamání ze společenského vývoje po ekonomické a politické transformaci, které provází každý porevoluční vývoj (Linek et al., 2017, s. 15). Politické strany se na domácí scéně věnovaly mocenskému boji mezi sebou a nebyly schopny zprostředkovat komunikaci se svými voliči, což běžné občany od participace ještě více odradilo (Dvořáková, 2003 s. 130). Politická sféra tak zůstávala zdiskreditovaná a nadále se odcizovala občanům. Také Linek a jeho kolegové, kteří se se své publikaci *Občanství a politická participace v České republice* věnují kvantitativnímu výzkumu participace a hledají příčiny současného stavu uvádějí, že pokles politické participace po roce 1989 souvisí se zklamáním z porevolučního vývoje a dokládají to snížením volební účasti, která se projevila téměř shodně ve všech porevolučních státech – z 97 % v prvních volbách na 60 % od konce 90. let (Linek et al., 2017, s. 133–134). Autoři však poukazují na to, že při pohledu na jiné než volební projevy participace neklesá. Kontaktování politiků, komunitní aktivismus, petice, politický konzumerismus, online aktivismus si drží stabilní úroveň. Dále upozorňují, že míra participace se dokonce zvyšuje, a to u protestních aktivit. Neprojevuje se zde tak nárůst politické apatie, jako u voleb. Podle Linka a kol. to vyvrací teorii o zklamání z porevolučního vývoje – podle jejich dat totiž větší účast na protestech nevede k menší účasti na volbách, a naopak (Linek et al., 2017, s. 137, 141). Lze oponovat, že protestní události by mohly být vnímány jako doklad zklamání, které je vyjadřováno v protestu proti politickým elitám, a akt volení by potom mohl mít také charakter volby proti současným stranám. Jak sami autoři uvádějí, z jejich analýzy protestních událostí nelze zjistit, o jaké procento populace se jedná – zda se demonstrací účastní stále ti samí, nebo různí občané (Linek et al., 2017, s. 137). Empirická část této práce se zaměřuje na aktivní část občanské společnosti, a proto může pomoci k pochopení toho, jaký je právě u ní vztah k občanské a politické participaci, a to i v jemnějších nuancích, než jsou kategorie používané v kvalitativním výzkumu.

Analýzou českého politického aktivismu se zabýval Ondřej Císař (2008). Zkoumal část občanské společnosti, která se projevuje vyloženě politicky – protestními událostmi. Ve své práci definuje podobu veřejného politického aktivismu na základě studia protestních událostí mezi lety 1993 až 2005. Důležitým zjištěním jeho studie je, že občanská společnost

¹² např., Munck, 1993; Pacek et al, 2009; Catterberg a Moreno, 2006; Mishler a Rose, 1996 in Linek et al, 2017, s.15

není v České republice a priori slabá, jak tvrdilo mnoho dosavadních výzkumů. Má jen jiný charakter, jelikož není založena na participaci velkého množství občanů, ale především na aktivitách úzké skupiny profesionalizovaných organizací, které vstupují do politického procesu. Jde o tzv. transakční aktivismus – představují ho organizace vzniklé po roce 1989, které prosazují nematerialistické politické požadavky jako je ochrana životního prostředí, lidských práv, genderová rovnost aj. Jsou jimi většinou profesionalizované advokační skupiny, které mají malou (nebo žádnou) členskou základnu a nejsou schopné mobilizovat velký počet obyvatel. Důraz namísto toho kladou na navazování vztahů s jinými organizacemi v poli, vytváření koalic a ovlivňování veřejných a politických institucí nebo veřejného mínění (Císař, 2008, s. 29–31).

To potvrzuje tezi o slabé občanské společnosti co do mobilizační kapacity organizací, zároveň ale poukazuje na to, že tento omezený pohled na občanskou společnost není dostačující. Císař vychází z práce Petrové a Tarrova (2007), kteří tvrdí, že by se síla občanské společnosti postsocialistických zemí neměla měřit pouze mobilizační kapacitou, která je v těchto zemích nízká. O kvalitě občanského sektoru podle nich vypovídá také schopnost organizací prosazovat své zájmy skrze vytváření sítí a koalic s ostatními organizacemi a hnutími (Císař, 2008, s. 28). Je to tedy aktivismus politický, ale natolik profesionalizovaný a institucionalizovaný, že není příležitostí pro politickou mobilizaci běžných občanů.

Dalším pro tuto práci relevantním typem, který Císař (2008) popsal, je občanská sebeorganizace, při které je protest iniciován jednotlivci a ne organizacemi. Tímto typem aktivismu se bude zabývat empirická část práce a bude dále více představen v kapitole 4.

Císař (2008, s. 36-37) ve své publikaci zmiňuje ještě jeden typ protestních událostí, který se v analýze vyskytoval natolik ojediněle, že nebyl jako samostatný – pátý – modus aktivismu označen. Jednalo se o epizodickou masovou mobilizaci, konkrétně o iniciativu Děkujeme, odejděte, kterou založili koncem roku 1999 tehdejší studentští aktéři revoluce v roce 1989 v reakci na podle nich neutěšený stav české politiky. Prohlášení, které vydali, obsahovalo především kritiku politické reprezentace. Dvořáková (2003 s. 131) upozorňuje, že tyto protestní aktivity k posílení občanské společnosti nevedly. Podle ní naopak dlouhodobě přispěly k odcizení občanů vůči politikům a k posílení frustrace z politické situace.¹³ Rétorika protestů, která dělá z politické reprezentace nepřítele lidu, navazuje na

¹³ Tuto problematiku řešila autorka také ve své seminární práci pro předmět Politické elity a občanská společnost v ČR v ZS 2020/2021 v rámci Studia občanské společnosti na FHS UK.

tradici disidentského vymezení se vůči establishmentu a nese v sobě riziko odcizení od politiky v demokratickém slova smyslu (Dvořáková, 2003, s. 148–149). To může vést k dalšímu prohlubování propasti mezi občanskou společností a politikou.

Císařova analýza protestních událostí končí rokem 2005. Kdyby podobnou analýzu dělal dnes, nejspíš by se v ní pátý modus masové občanské mobilizace objevil. Největší česká platforma pro tento typ občanského aktivismu, Milion chvilek pro demokracii, vznikla v roce 2017 jako výzva k dodržování zákonů a demokratických principů pro premiéra Andreje Babiše. Jeho politická strana, která používá diskurz antipolitiky, se příznačně stala nejúspěšnější polistopadovou stranou v České republice (Havlík, 2019 v Kluknavská a Navrátil, 2020, s. 109). Od roku 2018 do roku 2021 uspořádal spolek kromě petice za odstoupení českého premiéra několik demonstrací. Tato iniciativa má již pevné organizační zázemí a celorepublikovou síť podporovatelů, skrze kterou je schopna mobilizovat širokou veřejnost. I přes absenci politického programu a odmítání transformace v politickou stranu je cílem spolku ovlivnění politiky v České republice. Spolek ale v minulosti deklaroval, že je jeho činnost *apolitická*, nadstranická a zaměřená především na “*podporu a kultivaci demokratické kultury, občanské angažovanosti a veřejné diskuse v České republice*“ (web Milionu Chvilek). Jejich deklarace nepolitčnosti a důraz na občanský rozměr jejich aktivit je v souladu s tím, že je v českém veřejném prostoru považována politika za něco, s čím nechce mít běžný občan nic společného, a tak jsou i evidentně politické aktivity v rámci občanské společnosti označovány jako nepolitické.

3.5. Vliv profesionalizace občanského sektoru po roce 1989

Dalším možným zdrojem depolitizace občanské společnosti může být profesionalizace občanského sektoru. Tu podporovaly už po revoluci západní nadace, které tak chtěly přispět k demokratizaci postsocialistických společností. Na konci 90. let začala Česká republika jednat o vstupu do Evropské unie. S tím byl spojen požadavek na posílení demokratických institucí a finanční předvstupní podpora, která právě aktivní občanskou společnost podporovala (Císař, 2008, s. 128–129). Po vstupu do Evropské unie v roce 2004 byly dál rozvíjeny zejména advokační kapacity občanského sektoru skrze podporu profesionálních nebo profesionalizujících se neziskových organizací, ať už z fondů Evropské unie, nadále z programů západních nadací nebo dalších veřejných institucí. Občanská společnost byla podporována především skrze formalizované a profesionalizované nevládní organizace (Fagan, 2005 s. 539).

Šťovíčková Jantulová a Pospíšilová (2019, s. 38) uvádí, že profesionalizace organizací „s sebou přinesla řadu dilemat spojených s otázkou identity občanského sektoru jako nezávislé autonomní sféry dobrovolně jednajících aktérů, kteří spolupracují na dosažení společných cílů.” S kritikou vývoje občanského sektoru v postsocialistických zemích přichází také Fagan (2005, s. 533), který tvrdí, že hlavní roli hrají profesionalizované neziskové organizace, které mají v kompetenci (místo státu) řešení sociálních problémů, nebo mají vliv na utváření veřejných politik a fungují jako partner státu, a tím posilují nebo udržují stávající rozložení moci. Občanská společnost pak není vnímána jako sféra, ve které by měla probíhat debata ohledně politického uspořádání, zpochybňování statusu quo a nastolování témat jako jsou lidská práva, kvalita života, životní prostředí a jiné společenské problémy. Císař (2008, s. 127), ale uvádí, že zahraniční vliv na profesionalizaci a formalizaci nutně neznamenal depolitizaci ani radikalizaci advokačních organizací. Naopak tvrdí, že Evropská unie podporovala politizaci advokačních organizací tím, že jim zprostředkovávala přístup k politickému systému. Dále poukazuje v souvislosti s vlivem zahraničního financování na příkladu české Greenpeace na to, že dokud byli sponzorováni svou mezinárodní organizací, mohli si dovolit mnohem kritičtější přístup vůči jaderným elektrárnám, než když podpora skončila a byli odkázáni na tuzemské zdroje (Císař, 2008, s. 130–132). To je v souladu s Fričovým (2016, s.141–142) názorem, podle kterého pokles protestních událostí politických advokačních organizací po roce 1999 značí, že advokační organizace začaly s veřejnými institucemi spíše kooperovat a staly se pro stát partnery. Do konfliktu s ním vstupovaly především tehdy, pokud programy evropské a jiné zahraniční podpory byly hodnotově v rozporu s vládní politikou. Protože s sebou profesionalizace a závislost na externích, z velké míry veřejných, zdrojích, nese nárok na neutralitu, je namísto prosazování určité vize kladen důraz na manažerské vedení (Frič, 2016, s. 123). V tomto smyslu lze tedy hovořit o odpolitizování sféry profesionalizovaných občanských organizací, která se projevuje v menší míře u advokačních, ve větší u zájmových a servisních organizací.

I pokud odhlédneme od ne/politizace advokačních organizací, lze shrnout, že celková profesionalizace občanského sektoru nepřispívá k posilování občanské participace, jelikož běžným občanům více příležitostí k zapojení se nedává a neposkytuje příležitosti k reprezentaci jejich názoru v politickém procesu. Tyto organizace se spíše než součástí občanské společnosti stávají součástí politického institucionálního prostoru a mohou přispívat k odcizení občanů nejen od politiky, ale také od občanského sektoru – jelikož ten nereprezentuje jejich zájmy a nezprostředkuje participaci.

3.6. Současný stav de/politizace občanské společnosti

To, že se organizace občanské společnosti vzdálily běžným občanům, dokládá také Navrátil a Pospíšil (2013, s. 22): „Data naznačují, že lidé nemají důvěru v organizace občanské společnosti a nahlízejí na ně jako na příliš svázané s politikou (což se v českém prostředí považuje za neodpuštělný hřích), nebo trhem, a jako na organizace nereflktují jejich problémy a potřeby.“

Podle Navrátila převládá participace občanů v neadvokačních a nepolitických občanských organizacích. Ty se snaží držet od politiky, ideologie nebo politických stran dál, protože politiku považují (v duchu dědictví komunistického režimu) za špinavou. Advokační organizace, které se politickým tématům věnují, jsou potom vnímány také jako politické a nemají dostatečnou důvěru občanů na to, aby je vzali za své jako organizace, které bojují za jejich zájmy (Navrátil, 2014, s. 90).

Podle Friče (2016, s. 95) lze na základě vývoje politické participace občanů usoudit, že ochota participovat je především na nepolitických aktivitách nevyžadujících členství v organizaci. Zejména na místní úrovni klesá ochota podílet se na činnosti politických stran, zapojovat se do obecní samosprávy nebo být členem organizace usilující o společenskou změnu. Naopak roste zájem o individualizovanou politickou participaci. Podle Friče „Občané unikají před neautentickou politikou do občanského sektoru ani ne tak proto, aby zde hledali autentický prostor pro své politické aktivity a dělali politiku jinými prostředky, ale aby se v nepolitickém prostředí od ní odreagovali.“ (2016, s. 96). Dokazují to také průběžné výzkumy CVVM (Sociologický ústav AV ČR, 2020). Výrazný rozdíl v míře zapojení lze pozorovat mezi zájmovými organizacemi a těmi zaměřenými na politiku či společenské dění.

Tabulka 6: Angažovanost občanů – vývoj v čase

	II/07	II/08	II/09	II/10	II/11	II/14	II/15	II/18	II/20
občanská sdružení	26/74	25/75	20/80	25/75	18/82	25/75	20/79	20/80	20/79
nadace, charit. org.	14/86	12/88	9/91	14/85	10/90	15/85	13/87	13/87	13/87
odbory	-	-	-	8/92	6/94	7/93	7/93	5/95	6/94
profesní sdružení	11/89	20/80	7/93	9/91	9/91	10/90	10/89	9/90	8/92
politické strany	7/93	5/95	4/96	3/97	4/96	3/97	3/97	2/98	3/97
obecní samosprávy	9/91	9/91	7/93	7/93	6/94	8/92	6/93	7/92	9/91
sportovní organizace	30/70	31/69	28/72	28/72	25/75	27/73	29/70	25/75	23/77
církev	-	-	-	-	-	-	-	-	6/94

Pozn.: Procenta ve sloupci. Dopočet do 100 % tvoří odpověď „neví“.

Zdroj: Sociologický ústav AV ČR, 2020

Kluknavská a Navrátil (2020, s.114) mluví kromě NGO-izace také o neoliberalizaci občanských společností střední a východní Evropy. Protože po několik dekád nahrazovaly při přechodu ke kapitalismu nejrůznější selhání sociálního státu, staly se sférou poskytování služeb, což nenechávalo prostor pro problematizaci politických otázek. V rámci advokačních organizací potom docházelo k selektivě řešených témat – zaobíraly se většinou politickými právy, korupční problematikou nebo tématy a hrozbami spojenými s totalitní minulostí. Kapacita pro řešení aktuálních politických problémů, které se týkaly života běžných občanů, tak v občanské společnosti nezbyla.

Z Müllerovy (2017) studie české institucionální kultury vyplývá, že kvůli stigmatizaci politické činnosti se od politiky distancují dokonce i někteří komunální politici a prezentují se jako apolitičtí. Jelikož účastníky výzkumu budou také aktivní lokální politici, kteří byli v minulosti (nebo stále z části jsou) angažovaní v rámci občanské sféry, bude zajímavé zjistit jejich pohled na vytyčení obou sfér.

Tato kapitola shrnula současné debaty o tom, co může být příčinou slabé občanské společnosti v České republice a především možné příčiny jejího nepolitického pojetí a stigmatizace politiky jako takové. Nastíněn byl také předpoklad, že politika může být v České republice vnímána jako sféra státu, politických stran a veřejné správy, a i aktivním občanům může být natolik odcizená, že vnímají hranici mezi občanskou a politickou sférou jinde, než je předkládají teoretické konceptualizace.

4. Městský aktivismus ve střední a východní Evropě

Jak bylo již zmíněno v předchozích kapitolách, využitelnost teoretických konceptů občanské společnosti při posuzování její vitálnosti v zemích bývalého východního bloku byla v posledních dvaceti letech různými autory¹⁴ zpochybňována. Díky pohledu na občanskou společnost jako na souhrn asociací, kdy primární hodnotou je posilování jejich kapacit a sítí, lze zjistit, že dané občanské společnosti nejsou tak slabé, jak by nízká míra individuální participace napovídala – existuje tu totiž vrstva profesionálních advokačních organizací, které jsou v rámci občanské společnosti silným hráčem. Aktuální výzkumy občanského aktivismu v postsocialistických zemích však poukazují na to, že je nutné opustit hodnocení občanských společností v tomto regionu pouze na základě individuální participace občanů, nebo hustoty advokačních organizací a jejich sítí. Nabízí novou perspektivu a zaměřují se na na první pohled méně viditelné (a výzkumy dosud ve velké míře přehlížené) formy občanské sebeorganizace, jakými jsou například tzv. urban grassroots movements, tedy zdola organizovaná městská občanská hnutí¹⁵. Bitušíková (2015b, s. 127), která se výzkumem městských občanských hnutí zabývá na Slovensku, tvrdí, že je tento typ aktivismu čím dál rozšířenější, ale kvůli jeho proměnlivosti a chybějícímu institucionálnímu zakotvení je špatně rozpoznatelný v rámci kvantitativních metod výzkumu. Výzkumy městských občanských hnutí jsou založené na kvalitativním výzkumu a jejich cílem je především přinášet nové poznatky o podobě postsocialistických (občanských) společností (Jacobsson, 2015, s. 1).

Výzkum urban grassroots movements vychází ze studia sociálních hnutí a z urbánních studií. Sociální hnutí Jacobsson s odkazem na teoretika Maria Dianiho definuje jako „*kolektivní akci lidí se společným cílem pokoušející se o změnu stávající společenské či politické situace soustavným působením na elity, politiky, nebo své oponenty,*“ (Jacobsson, 2015, s. 7). Při zkoumání tohoto typu aktivismu v kontextu střední a východní Evropy je vhodné neomezovat se na úzké pojetí sociálních a městských hnutí, ale naopak vnímat široký

¹⁴ Petrova a Tarrow, 2007; Císař, 2008; Navrátil a Pospíšil, 2013; Kluknavská a Navrátil, 2020; Bitušíková, 2015a, b

¹⁵ Vedle nich se aktuální výzkumy zaměřují ještě například na aktivistické skupiny, nebo krátkodobé občanské mobilizace (Jacobsson a Saxonberg, 2013, s. 1).

rozptyl možných aktivit – od hlasitých protestních hnutí, přes kolektivní akce až po latentní formu v podobě vytvořených sociálních sítí a informační infrastruktury v rámci každodenního života (Jacobsson a Saxonberg, 2013, s. 14). Společnými rysy těchto hnutí je zaměření na komunitu a tvorbu společné identity a kultury, prosazování participace občanů na samosprávě, zájem o veřejný prostor a kvalitu života. Hnutí jsou vázaná k danému území, ke kterému se vztahuje i náplň jejich aktivit (Jacobsson, 2015, s. 7).

V postsocialistických státech se vyvíjel tento typ angažovanosti odlišně než v západních demokraciích, a to především kvůli dědictví státního socialismu a porevolučním ekonomickým a politickým transformačním změnám, kterými si prošly všechny státy. Při výzkumu městských hnutí v postsocialistickém prostoru je však potřeba brát ohled na rozdílný společenský a politický kontext jednotlivých států a nebrat tento region jako homogenický celek (Jacobsson a Saxonberg, 2013, s. 2). Na česká specifika poukazuje Michaela Pixová, která ve své publikaci z roku 2020 na několika příkladech popisuje podobu městského občanského aktivismu v lokálních tuzemských podmínkách. Autorka zjišťuje, že se tento fenomén (kromě environmentálních skupin, kde se občané „zdola“ angažovali i v 90. letech) začal objevovat až po roce 2005 a připisuje to tomu, že trvalo téměř dvacet let, než si občané uvědomili, že s sebou změny po roce 1989 přinesly problémy, na které je potřeba reagovat. Katalyzátorem mohl být podle Pixové i vstup do Evropské unie (a z toho pramenící podpora občanské participace), ekonomická krize v letech 2007–2008, která otevřela otázky (ne)funkčnosti a legitimitě současného politického uspořádání. Česká městská občanská hnutí požadovala především lepší městské veřejné služby, konec klientelismu a korupce, zapojování veřejnosti do rozhodování a zlepšení městského prostředí (Pixová, 2020, s. 26–27). Podle autorky není důležité, aby aktivity těchto skupin měnily věci hned a viditelně. Význam má i potenciál ke změně a další přesah, které aktivity mají, jako je například vzdělávání občanů nebo upozorňování na problémy. V České republice, kde nemají občané velký zájem o věci veřejné, mají význam i tyto „soft“ aktivity, které by byly jinak ze západní perspektivy opomíjené (Pixová, 2020, s. 175).

4.1. Městský aktivismus – překryv mezi občanskou a politickou sférou?

Tato občanská hnutí tedy vznikají lokálně a specificky „zdola“, skrze angažovanost běžných občanů, kteří se zajímají a zasazují o řešení problémů ve svém okolí a často tvoří komunity kolem určitých problémů či zájmů, které přesahují ze soukromé do veřejné sféry

a z občanské do politické angažovanosti. Při hledání hranice občanské a politické sféry může být proto zajímavé zaměřit se na tento typ občanské angažovanosti na úrovni jednoho města. I v rámci vytvořeného přehledu participace v tabulce 5 kapitole 2 je zřejmé, že se aktivity městských občanských hnutí a iniciativ nachází poblíž této hranice. Motivací pro kolektivní mobilizaci občanů jsou podle Jacobsson (2015, s. 279–280) především problémy a výzvy spojené se životem v dané lokalitě, které ale mají přesah do obecnějších témat. Mají co do činění s komunitou, zaměřují se na posilování sousedských vztahů a posilování solidarity, péči o přírodu nebo například rozvoj lokální kultury, často se ale také vyjadřují k tématům souvisejícím s fungováním samospráv a v jejich repertoárech jsou také protestní aktivity. Tato hnutí fungují jako katalyzátor občanské a politické mobilizace díky kontextu městského prostředí, který občané obývají a ve kterém se setkávají s každodenními problémy, které prostřednictvím mobilizace řeší. Může jít o „*každodenní problémy jako dopravní zácpy ve městech, zavření školky v sousedství, nebo plány na demolici budovy, která má pro místní obyvatele hodnotu*“ (Jacobsson a Korolczuk, 2019, s. 6). Mohou to být čistě protestní aktivity, například ty, označované jako NIMBY¹⁶ negativně se vymezující proti plánovaným městským zásahům v okolí aktéra, ale například i self-help skupiny matek samoživitelek (Jacobsson a Korolczuk, 2019, s. 130).

Důležitým prvkem je, že k aktivitám těchto městských občanských hnutí mají přístup běžní občané, kterým slouží tato hnutí jako platformy pro kolektivní – a potenciálně politické – jednání (Jacobsson, 2015, s. 10). V postsocialistických státech, kde „*je stále velkou výzvou překonávání hranic mezi soukromou, politickou a občanskou sférou v rámci kolektivního jednání (a nedůvěry v něj), stejně jako překonávání politického zklamání, a individualismu jako převládající strategie řešení problémů*“ (Jacobsson, 2015 s. 279), jsou tato hnutí platformou pro budoucí aktivismus. Díky zkušenosti se vstupováním do veřejného prostoru se vytváří potenciál pro další kolektivní akci. Původně neaktivní a atomizovaní obyvatelé se tak stávají aktivními a vstupují do občanské sféry. Proces, kdy se z občanů stávají politické subjekty, jelikož začínají být aktivní ve veřejné sféře, nazývá Jacobsson (2015, s. 279) jako *political becoming*.

Skrze uvědomění si širších souvislostí problémů, které řeší, se aktivity, požadavky a rámování problémů těchto hnutí stávají politickými a vstupují tak do politické sféry. Občané vnímají svět, ve kterém žijí, jako více politický a ke konkrétním problémům, které

¹⁶ Zkratka pro Not In My Back Yard, „ne na mém dvorku“, výraz pro aktivisty, kteří se mobilizují kvůli problémům vyskytujícím se v jejich okolí, které přímo ohrožují jejich zájmy (Pixová, 2020, s. 142).

řeší, přistupují jako k politickým problémům, které je třeba řešit politickou cestou. Díky sdílením zkušeností v komunitě, hledáním společných řešení a organizací kolektivních akcí mohou občané tyto problémy tematizovat a uvědomovat si jejich politický rozměr, nebo podstatu (Jacobsson, 2015, s. 279–280). Jacobsson (2015) v publikaci, do které svými studii přispělo 10 autorů z 9 různých postsocialistických zemí, zmiňuje nejčastěji problémy jako je gentrifikace, dostupnost bydlení, privatizace a marketizace veřejného prostoru a služeb, ochrana životního prostředí. Pro ilustraci v českém prostředí lze uvést aktivity spolku Auto*Mat, který vznikl již v roce 2003 jako neformální platforma pro podporu lepšího života ve městě. Od roku 2006 založili tradici pouličních slavností Zažít město jinak, pořádaných sousedskými komunitami, které se konají po celé republice. Zasazují se o podporu bezmotorové mobility a hromadné dopravy. V jejich aktivitách je stále zřejmý občanský rozměr, postupně se však stali subjektem, který přispívá do veřejné debaty ohledně urbanistického rozvoje měst, vzdělávání, a vytváří veřejné kampaně, které se již nesoustředí pouze na hl. m. Prahu, ve které vznikly. Z individuálních akcí tak přešli také k řešení strukturálních problémů skrze ovlivňování politického procesu. (Zdroj web AutoMat, 2021).

Pixová (2020, s. 145–146) si všímá toho, že jsou městská občanská hnutí také platformou pro potenciální vstup do institucionální politické sféry. Z aktivistů či celých hnutí se občas stávají komunální politici – děje se to v případech, kdy hnutí fungují v rámci uzavřeného politického prostředí, ve kterém na jejich požadavky politici nereagují, aktivisté nemají příležitost dožadovat se změny, a jsou tak v této pozici bezmocní. Na dráhu politiků vstupují častěji aktivisté, kteří mají relevantní profesionální pozadí a zabývají se z občanské pozice problémy, které nějak souvisí s jejich povoláním či prací. Jako další příklad z českého prostředí lze uvést iniciativu za záchranu Karlovy vily v Prachaticích, která vznikla jako občanská aktivita studentek dějin umění. Opuštěnou vilu si v roce 2014 od města pronajaly ke kulturním aktivitám, po změně politického vedení ji radnice však chtěla kvůli výstavbě nové komunikace zdemolovat, a tak vznikl politický konflikt a boj o její záchranu. Situace nakonec studentky přiměla ke vstupu do komunální politiky:

"Do politiky jsme nechtěly, ale pak jsme začaly zjišťovat, že to asi jinak nepůjde, že jako řadoví občané náš boj nedotáhneme. Pan starosta má mnohem větší autoritu třeba u seniorů než nějaké tři mladé holky – občanské aktivistky." (Hronová, 2020).

4.2. Nepolitický interpretační rámec městského aktivismu

Na jedné straně tedy tato hnutí přispívají k překonání odporu občanů k politice jako takové tím, že na ni jdou oklikou skrze vztah k místu a zájem o dění v bezprostředním okolí. Tyto aktivity tak lze vnímat jako prostředky k dosažení politických cílů ve společnostech, kde má politika i vstupování do veřejného negativní konotace (Jacobsson a Korolczuk, 2019, s. 131). Jak si ale všímá také Jacobsson (2015) napříč příklady ze své publikace, přetrvává zde odmítání politické nálepky. Autorka zmiňuje tradici antipolitiky, která se projevuje i v rámci městských občanských hnutí. Odmítnutí politického se netýká v mnoha případech jen institucionální politické sféry, ale také jiných typů aktivismu, které občané vidí jako politický a se kterým nechtějí být spojováni¹⁷. Antipolitika je vnímána jako právo být nepolitický a dosahovat politických změn nepolitickou cestou. I ta hnutí, která vysílají ze svých řad kandidáty do místních zastupitelstev, nadále prosazují vnímání sebe sama i těchto politiků jako nepolitických (Jacobsson, 2015, s. 283). I přes to, že se aktivisté snaží do repertoáru zařazovat spíše legální a nekontroverzní jednání, a sami ho označují jako „nepolitické“, je toto jednání ve své podstatě často politické, jelikož má politické záměry (například ochrana veřejného prostoru pro nekomerční využití, možnost participace občanů na rozhodování) a cíle jednání (úředníci, lokální politici, média). Pixová (2020) výzkumem českých městských hnutí potvrzuje, že aktéři mají tendenci rámovat své aktivity jako apolitické, a to v některých případech i ve chvíli, kdy sami vstupují do politiky jako kandidáti. Autorka si všímá toho, že tato hnutí a aktivisté volí pro svůj vstup do politiky taktiku, kdy se zaštiťují občanským rozměrem své iniciativy a odmítají být prezentováni a viděni jako politici. Jejich tendence vychází z toho, že do lokální politiky vstupují kvůli tomu, aby zde změnili poměry a nahradili zkorumpované politiky. Vytvářejí tak mezi svými voliči sdílenou identitu „změny zdola“ a využívají k tomu i populistickou rétoriku. Podle Pixové (2020, s. 163) může jít o vědomou či nevědomou strategii, která má překonat nedůvěru občanů.

Městští aktivisté se v postsocialistických státech zabývají především místními konflikty (například ochranou životního prostředí v určité oblasti) a NIMBY aktivitami (Piotrowski, 2015, s. 8). Neprotestní aktivity mívají formu kulturních happeningů, neformálních setkání, komunitních akcí. Tyto strategie a rámování se liší od více radikálních repertoárů tradičně spojovaných s identitární politikou západních sociálních hnutí.

¹⁷ Například v Srbsku, kde se cyklistický aktivistický klub distancoval od lokálně působících LGBT aktivistů (Jacobsson, 2015).

Vzhledem k odlišné historické zkušenosti a míry participace obyvatel ale může být taková volba i vědomá – aktivistům může dávat větší smysl snažit se ovlivnit společnost skrze pořádání přednášek a kurzů, než mobilizovat k protestům (Jacobsson a Saxonberg, 2013, s. 3). Používání politického interpretačního rámce, politizace a univerzalizace nároků je tak v případě městských občanských hnutí, zvláště těch v menších městech, poměrně vzácná. Namísto řešení problému na politické úrovni se aktivní občané spíše podílí na jeho řešení v lokálním měříku vlastní silou (např. zakládáním svépomocných skupin pro rodiče samoživitele), nebo adresují problémy místní samosprávě.

V postsocialistických státech však vyrůstá nová generace aktivistů, kteří se stále zaměřují na lokální problémy, ale z post-politiky se přesouvají k více ideologickému (levicovému i pravicovému) rámování (Piotrowski 2015, s. 11). Jako ilustraci lze uvést dvě aktivity zařaditelné pod kategorii Right to the city, kam se řadí hnutí požadující právo na rozhodování o městě a o prostředí, ve kterém žijí (Pixová, 2020, s. 8). První je spolek zaměřený na negativní dopady turismu – Snositelné bydlení v centru Prahy, který své aktivity rámuje bez ideologického zabarvení, opírá se především o legislativní argumenty a o apel na dobré mravy. Na svých webových stránkách mají výslovně uvedeno:

„Nejsme levičáci, nejsme pravičáci, jsme jen lidé, kteří se ve svém domově (vlastním bytě, či v podnájmu) chtějí v klidu vyspat, nedoplácet na provoz nelegálních hotelových pokojů v bytech a nebát se vyjít na chodbu v domě, kde bydlí...“ (web Snositelné bydlení).

V porovnání s tímto přístupem je nově vzniknuvší neformální pražské uskupení Stop Airbnb, které své požadavky rámuje v kontextu krize bydlení a gentrifikace měst, kritizuje tuto platformu, že zneužívá image sdílené ekonomiky pro ekonomické účely, a upozorňuje na to, že velkou část pronajímaných bytů v Praze vlastní miliardáři. Také přináší informace o rozměru tohoto problému (web Stop Airbnb, 2020).

4.3. Městský aktivismus – příležitost pro výzkum občanské a politické sféry

Je zřejmé, že tato hnutí jsou zajímavým fenoménem v rámci občanské společnosti. Narušují zažitou představu o občanech postsocialistických států jako o pasivních a ukazují, jaké specifické a občas nečekané formy jednání a rámování své činnosti volí tito občané v reakci na problémy, se kterými se ve svém každodenním životě setkávají. Jak upozorňují autorky (Jacobsson a Korolczuk, 2019, s. 125) věnující se výzkumu těchto hnutí v postsocialistických státech, přehodnocení dominantních metodologických a teoretických

východisek, které jsou ve výzkumech využívány, může přispět k optimističtějšímu a pravdivějšímu vidění občanské společnosti v těchto zemích. Příležitostí, jak se podívat na občanskou a politickou participaci těchto států, tak může být namísto kvantitativního výzkumu kvalitativní přístup, který je schopen lépe zachytit neformalizované typy aktivit a vzít v potaz lokální kontext a odlišnosti, které mohou ovlivňovat to, jak občanský a politický aktivismus vypadá i to, jak sami sebe jeho aktéři definují. Bude zajímavé podívat se na to, zda těmto sférám připisují občané takové charakteristiky, jako byly představeny v tabulce 2 na základě historického a teoretického vymezení a diferenciací těchto sfér.

Jak bylo ukázáno v minulé kapitole, tato hnutí jsou zajímavá nejen pro svůj mobilizační potenciál, ale také pro možný vliv na repolitizaci občanů a problematiky, kterou ve veřejném prostoru řeší. Právě v těchto formách participace či aktivismu a na lokální úrovni mají totiž občané blízko k překračování hranice občanského a politického, pohybují se mezi nimi. V rámci tohoto fenoménu se tak nabízí zajímavá příležitost pro nahlédnutí problematiky oddělování a vztahu občanské a politické sféry.

Jacobsson (2015, s. 277) zmiňuje, že pro lepší porozumění kolektivní akci v postsocialistickém prostoru, je důležité vidět „za“ sebeoznačování těchto aktivistů a vnímat, že se v jednotlivých hnutích často prolíná více rovin. Není proto užitečné dělat rozdíl mezi těmi, kteří prosazují své požadavky protestně a těmi, kteří vystupují skrze kulturní aktivity, ani těmi, kteří označují své jednání jako politické, a těmi, kteří tuto nálepku odmítají, a jedny nebo druhé považovat za menší či větší lokální aktivisty. I čistě nepolitické aktivity, jako například servisní svépomocné organizace, mohou vytvářet půdu pro politizaci a budoucí politickou akci.

Právě z toho důvodu může být prostředí městských občanských hnutí vhodnou příležitostí pro porozumění tomu, jak sami aktéři vnímají své aktivity ve vztahu k občanské a politické sféře, zda mezi nimi vnímají hranici a jak reflektují její překračování. Konceptualizace občanské a politické participace představená v kapitole 2 v tabulce 5 odlišuje sféry na základě typického repertoáru a cílů jednání. Prostředí městského aktivismu, které často využívá různých repertoárů s více cíli naráz, tak může být zajímavou půdou pro výzkum toho, jaká dimenze je pro aktéry při vnímání aktivit jako ne/politických klíčová – zda jde o typickou formu jednání, o její cíl, adresáta, nebo ještě něco jiného.

V postsocialistickém prostředí, jak bylo ukázáno v kapitole 3, lze předpokládat trend redukce politického na institucionální prostor politických stran a státu. Výzkum na úrovni městských občanských hnutí by mohl pomoci ověřit, zda tomu tak skutečně je, nebo je zde situace jiná. Pokud se aktivní občané politické sféře skutečně vyhýbají, může být zajímavé

zjistit, zda se od ní distancují reálně (tedy nepodnikají aktivity teoreticky klasifikované jako politické), nebo pouze deklarativně (odmítají politickou nálepku).

Na základě předpokladů uvedených v této kapitole, a na základě rámce, který mapuje podobu občanské a politické sféry na základě teorie (viz tabulka 5), se výzkumné otázky této práce zaměří na (1) ověření toho, zda je taková konceptualizace platná i pro prostředí městských občanských (a politických) aktérů. U obou sfér bude zjišťováno, jaké do nich podle těchto aktérů patří aktivity, podle jakých principů se řídí, jací jsou zde charakterističtí aktéři, jaké cíle jsou zde sledovány – a zda tato charakteristika odpovídá vymezení občanské a politické sféry jako dvou diferencovaných oblastí (viz tabulka 2). Rozhovory a jejich analýza se zaměří i na to, jaké dimenze rozhodují u účastníků o tom, zda přiřazují určité jednání do občanské nebo politické sféry. Jde o cíl jednání, jeho adresáta (objekt), nebo princip, které jsou definovány pro obě sféry odlišně? Nebo existuje ještě jiná důležitá dimenze? (2) Pozornost bude zaměřena také na to, zda je mezi sférami hranice, kde ji sami aktéři vnímají a zda to odpovídá představené teoretické konceptualizaci. (3) Jelikož se fenomén lokální (městské) občanské angažovanosti nachází na pomezí sfér, často aktéři působí v obou z nich. Pozornost bude zaměřena na to, zda aktéři vnímají obě sféry jako oddělené či propojené, jak se v rámci nich pohybují. Zdůrazněna budou lokální specifika oddělování nebo propojování obou sfér.

Konkrétní výzkumné otázky byly zformulovány následovně:

- 1) Jak vymezují aktéři městského aktivismu občanskou a politickou sféru?
- 2) Kde vede podle aktérů hranice občanské vs. politické sféry?
- 3) Vnímají aktéři sféry jako propojené, nebo oddělené?

V následujících kapitolách empirické části práce bude postupně představena metodologie a doformulovány výzkumné podotázky. Na metodologii naváže představení výsledků analýzy dat a interpretace a zjištěné výstupy celé práce budou shrnuty v závěru.

III. EMPIRICKÁ ČÁST

5. Metodologický postup

Tato práce je založena na kvalitativním typu výzkumu, který se snaží o hlubší porozumění určité problematice z hlediska aktérů ukotvených v daném sociálním kontextu (Novotná et al, 2019). „Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a utvářejí sociální realitu“ (Švaříček a Šedřová, 2007, s. 17). Kvalitativní výzkum je založený na principu, kdy výzkumník pravidelnost a významy v datech začíná hledat teprve po nasbírání jejich dostatečného množství. Postupně formuluje předběžné závěry, které si může ověřovat a upřesňovat v průběhu dalšího sběru dat (Novotná et al, 2019, s. 262). Protože je cílem práce porozumět tomu, jak je vnímána sféra a hranice občanské a politické sféry z hlediska jejich aktérů, používá práce ontologickou perspektivu sociálního konstruktivismu. Podle této perspektivy jedinci dávají světu významy (a jednají v něm) podle sdílených ideí, které si osvojují skrze socializaci a zkušenosti. Svým jednáním, ovlivněným existujícími strukturami, potom tyto struktury dále reprodukuje (Šubrt a Balon, 2010, s. 175).

Výzkum této problematiky je vhodné provádět v rámci jednoho města, a to z toho důvodu, že jeho účastníci pocházejí ze stejného prostředí a jejich výpovědi tak lze lépe porovnávat mezi sebou, než kdyby se jednalo o několik rozdílných aktivistů z odlišných měst, kde je společenská a politická situace rozdílná. Pro výzkum v empirické části práce bylo proto vybráno město České Budějovice, krajské město s 94 tisíci obyvateli (Český statistický úřad, 2020). Reprezentuje příklad českého postsocialistického města, které není ničím kontrastně výjimečné a nepotýká se s vážnějším strukturálním problémem. Aktivistická scéna v něm není příliš rozsáhlá, ale poskytuje dostatečný prostor pro výběr účastníků výzkumu¹⁸. Jak píše Pixová (2020, s. 71–72), která se v Českých Budějovicích zabývala výzkumem konkrétního městského hnutí (Zachraňme Malák) i přes to, že se zde nachází univerzitní kampus, jde o „tiché, ospalé město, kde je sociální neklid poměrně výjimečná věc. Vzhledem k heterogenní struktuře ekonomiky a absenci těžkého průmyslu je město nezatíženo socioekonomickými nebo závažnými environmentálními problémy“

¹⁸ Autorka jakožto rodačka z Českých Budějovic vychází z vlastních zkušeností.

(Pixová, 2020, str. 71). „*Městské spory a občanská mobilizace, která na ně reaguje, jsou poměrně vzácné, malé co do rozsahu a nepřitahují moc pozornosti veřejnosti*“ (Pixová, 2020, str. 72).¹⁹

Autorka práce sama z Českých Budějovic pochází a byla v minulosti zapojena do tamní kulturní a aktivistické scény, zná tak osobně některé z aktérů i prostředí, ve kterém působí. Její pohled se tedy pohybuje na pomezí outsidera a insidera. Plusem je snazší průnik do terénu i znalost určitých místních determinant, je ale nutné, aby si v průběhu výzkumu autorka zachovávala dostatečný nadhled, nedopouštěla se zkratk nebo předpojatosti a neovlivňovala tak jak výpovědi účastníků výzkumu, tak analýzu a interpretaci dat (Novotná et al, 2019, s. 281).

Konkrétní výzkumné otázky byly zformulovány následovně:

1) Jak vymezují aktéři městského aktivismu občanskou a politickou sféru?

- a. Podotázka: Jaký je podle aktérů repertoár aktivit těchto sfér, jaké principy jim aktéři připisují, jaké cíle jsou zde podle nich sledovány?
- b. Podotázka: Jaký je rozdíl nebo shoda mezi tím, jak umisťují aktéři své aktivity do obou sfér a tím, jaký repertoár sférám připisuje teoretická konceptualizace?
- c. Podotázka: Jaká dimenze je pro aktéry rozhodující pro zařazení aktivity do občanské / politické sféry?

2) Kde vede podle aktérů hranice občanské vs. politické sféry?

- a. Podotázka: Kde se nachází aktéry definovaná hranice vůči hranici v předložené konceptualizaci?

3) Vnímají aktéři sféry jako propojené, nebo oddělené?

- a. Podotázka: Jak se mezi nimi pohybují?

5.1. Volba vzorku

Strategií při výběru vzorku byl účelový výběr. Ten je vhodný v případě, kdy sám výzkumný problém předem částečně definuje povahu vzorku (Novotná et al, 2019, s. 294). Protože je v předkládané práci předem vymezen zkoumaný fenomén (vnímání politické a občanské sféry jejich aktéry) v určité lokalitě (České Budějovice), je možné tuto strategii

¹⁹ Autorka, která v minulosti v Českých Budějovicích organizovala občanské kulturní aktivity, s tímto tvrzením souhlasí.

použít. Předem byla stanovena kritéria, která určují, jací jednotliví účastníci budou do výzkumu zahrnuti.

Jelikož jsou České Budějovice městem s poměrně slabou sférou občanské a politické angažovanosti, inspirací pro výběr vzorku bude výzkum Dominiky Polanské (2018), která se v Polsku zaměřovala na výzkum městských občanských hnutí, které konceptualizovala jako „*městský aktivismus odlišný od aktivit běžných sociálních hnutí, která mají tendenci institucionalizovat svou činnost a nažít se dosáhnout širší společenské změny (...). Tento typ aktivismu se odehrává mimo institucionalizovanou politiku, necílí nutně na změnu politického systému, ale primárně na ovlivnění záležitostí na lokální úrovni a nesnaží se tolik získávat moc nad místními zdroji, spíše je zaměřen na posilování komunity skrze kolektivní akce a budování solidarity*“ (Polanska, 2018, s. 2).

Po jejím vzoru tedy do výběru nejsou zahrnuty jen protestní iniciativy, ale také více měkké formy angažovanosti, které mají v lokálním prostředí postsocialistických měst svůj význam. Polanská (2018) pro výzkum získávala takové respondenty, kteří (1) byli aktivní minimálně 2 roky, (2) v iniciativě, kterou zastupují, působili minimálně 2 měsíce, (3) jejich aktivita se odehrává v městském prostředí a je na něj zaměřena a (4) mají rozdílné pohledy na svět. Tímto přístupem k výběru vzorku se práce inspiruje. Vzhledem k tomu, že bude výzkum prováděn na území jednoho města, bude navíc snaha o pokrytí diverzity různých typů vyskytujících se iniciativ nebo občansky a politicky aktivních jednotlivců. Protože je cílem práce hledání hranice mezi politickou a občanskou angažovaností, budou navíc zahrnuti jak aktéři, kteří do politiky nevstoupili, tak ti, kteří se lokálními politiky v návaznosti na občanské angažmá stali.

Při volbě vhodných účastníků, kteří budou v rámci Českých Budějovic vybráni, byla stanovena tato kritéria:

- jsou aktivní ve veřejné (občanské, nebo politické) sféře, zaměřují se na aktivity ovlivňující život v Českých Budějovicích,
- aktivita ve veřejné sféře v Českých Budějovicích minimálně 4 roky,
- diverzita co do repertoáru aktivit (pokrytí jak více osvětových a komunitních, tak protestních repertoárů),
- věková diverzita (pohled účastníků narozených po roce 1989 by se mohl potenciálně lišit od těch narozených dříve),

- zahrnutí aktérů, kteří se stali, nebo pokoušeli stát lokálními politiky, i těch, kteří do institucionální politiky nevstoupili.

Způsob nalezení účastníků výzkumu spočíval v účelovém vzorkování, které je založeno na předpokladu, že výzkumník se v terénu orientuje a je schopen posoudit, které aktéry pro výzkum vybrat tak, aby získaná data byla informačně bohatá (Novotná et al, 2019, s. 296). Cílem bylo získat méně typických příkladů, se kterými budou provedeny hloubkové rozhovory. Vzorek je tak heterogenní (tj. je v něm věkový rozptyl, u aktérů lze sledovat různé typy aktivit, mají odlišná zaměstnání apod.). Kvůli tomu je však potřeba dbát na to, aby tyto nuance mezi účastníky byly při analýze brány v potaz a nebyly při analýze a tvorbě závěrů přehlíženy (Novotná et al, 2019, s. 299). Se základními charakteristikami účastníků podstatnými pro téma výzkumu seznamuje tabulka na následující straně.

Tabulka 7: Přehled účastníků výzkumů a jejich charakteristiky

	Rozhovor 1	Rozhovor 2	Rozhovor 3	Rozhovor 4		Rozhovor 5
Pseudonym účastníka	A.	F.	K.	J.H.	U.H.	T.
Pseudonym aktivity	Studentský festival, Lidiskopravní festival, Kulturní prostor	Revitalizační spolek, Kulturní prostor	Studentský festival, Lokální hnutí	Urbanistický spolek		Sousedský spolek
Délka rozhovoru	2:10 h	1:50 h	2:20 h	1:50 h		1:30 h
Zná se autorka osobně?	ano	ne	ano	ne		ne
Věk v době rozhovoru*	23 let	22 let	30 let	65 let	70 let	45
Gender	Žena	Muž	Muž	Žena	Muž	Muž
Délka aktivity ve veřejné sféře	od 2014	od 2012	od 2011	od 2001 / více od 2011	od 2001 / více od 2011	od 2011 / více od 2014
Specifikace aktivity ve veřejné sféře	Kulturní a vzdělávací aktivity, dobrovolnictví, eventy, připomínka 17.11., rozvoj komunity, aktivity související se sociální prací	Veřejný prostor, urbanismus a plánování, NIMBY, ožívání sousedských komunit, kulturní akce, Demontrace Milionu chvilék pro demokracii, připomínka 17.11 a úmrtí V. Havla	Kulturní aktivity, kulturně-vzdělávací eventy, pražské advokáční organizace, zastupitel, člen lokálního hnutí	NIMBY, veřejný prostor, urbanismus, cyklo doprava. Vzdělávání politiků i veřejnosti, prosazování konkrétních opatření, happeningy, psaní článků do novin (od protestu přes vizionářství k protestu)		NIMBY, urbanismus, veřejný prostor, doprava, komunitní akce, rozvoj čtvrti
Politická funkce? Případná doba výkonu funkce	ne	Člen Lokálního hnutí	Zastupitel od r. 2018, člen Lokálního hnutí od r. 2020	Neúspěšná kandidatura do zastupitelstva v roce 2018		ne
Specifikace výkonu politické funkce / vstupu do komunální politiky	Zvažovala vstup k Jihočeské Pirátské straně	Člen lokálního hnutí, v minulosti zvažoval Jihočeské Právy, ti ho chtěli dát na kandidátku. Angažoval se pro jiné lokální hnutí	2014 – kandidatura jako nestraník za Lokální hnutí. Zastupitel od 2018 jako nestraník. Od r. 2020 člen Lokálního hnutí.	Kandidatura ve volbách 2018 za spolek spolu se dvěma politickými stranami		ne

* Věk některých účastníků byl na jejich žádost zaokrouhlen

5.2. Metoda sběru dat – rozhovory

Při každém výzkumu, který se zaobírá člověkem a jeho působením, je vhodné zvažovat etické aspekty (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 44). Pro účely prováděného výzkumu je potřeba vzít v úvahu především důvěrnost, vzhledem k tomu, že autorka pochází z prostředí i lokality, ve kterých bude výzkum prováděn. Z hlediska důvěrnosti tak musí veškerá data, která nasbírá, anonymizovat tak, aby neumožnila identifikaci účastníků (Švaříček a Šed'ová, 2007, s.45). Z toho důvodu byly použity pseudonymy jak jmen účastníků, tak iniciativ, ve kterých působí. Dále byl od účastníků získán informovaný souhlas (viz příloha 2), který zajistil, že účastníci souhlasí s účastí ve výzkumu, s nahráváním rozhovoru a jeho následným anonymizovaným přepsáním, s použitím úryvků v práci a případně s dalším použitím pro badatelské nebo pedagogické účely.

Metodou sběru dat jsou individuální hloubkové polostrukturované rozhovory. Hloubkový rozhovor je metoda, „*jejímž účelem je získat vyličení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významů popsanych jevů*“ (Kvale, 1996, in Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 159). Díky možnosti zachytit výpověď v její přirozené podobě získáváme autentický pohled účastníka důležitý pro kvalitativní výzkum (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 13). Jejich použití je vhodné v případě, kdy je výzkumný problém poměrně přesně stanoven a v rozhovorech se chceme zaměřit na předem stanovená témata a výzkumné otázky (Novotná et al, 2019, s. 323).

Polostrukturovaný rozhovor má osnovu s připravenými okruhy otázek (které vycházejí z výzkumných otázek), kterým se výzkumník chce s účastníkem věnovat. Osnova rozhovoru (viz příloha 1) slouží jako scénář, jak by měl rozhovor probíhat a čeho všeho se chce autorka s účastníky dotknout; jednotlivá témata ale často přicházela na řadu v jiném pořadí, podle toho, kdy na ně sami účastníci nějakou svou odpovědí navedli. Flexibilita a zároveň možnost držet se osnovy je výhodou polostrukturovaného rozhovoru, jelikož zajistí, že se na každou otázku či okruh dostane a zároveň poskytuje prostor pro doplňující otázky a hlubší rozbor nově vyvstanuvšího tématu. (Novotná et al, 2019, s. 322). Vzhledem k tomu, že vzorek byl heterogenní, došlo u několika otázek k modifikaci – především u skupiny účastníků, kteří vstoupili, nebo se pokoušeli vstoupit do lokální politiky oproti těm, kteří se angažují pouze jako občané.

Před samotným rozhovorem byli účastníci vyzváni, aby autorce výzkumu sepsali seznam toho, jak se v rámci Českých Budějovic veřejně angažovali či angažují. To pomohlo

jednak autorce k přípravě na rozhovor, jednak samotným účastníkům, aby se na téma rozhovoru naladili a sami si rozpomněli na celou šíři svých aktivit. Co se týče tématu výzkumu, účastníkům bylo sděleno, že cílem práce je zjistit, jak se angažují veřejně činní lidé v Českých Budějovicích, jaká je škála jejich aktivit a jak je vnímají v kontextu občanské společnosti, aktivismu a politiky. Výzkumné otázky nebo problém blíže představeny nebyly, aby jimi účastníci nebyli ovlivněni. Před samotným rozhovorem dostali účastníci emailem k prostudování také informovaný souhlas (viz příloha 2) tak, aby si mohli předem rozmyslet rozsah uděleného souhlasu. Vzhledem k platným vládním nařízením v souvislosti s epidemií covid-19 a potenciálním nebezpečím nákazy byla většina rozhovorů provedena online jako videohovor přes platformu podle výběru účastníka. Rozhovory trvaly průměrně 1 h 50 minut, nejkratší 1h 30 minut, nejdelší 2 h 20 minut.

Na začátek rozhovoru proběhlo představení autorky i účastníka, znovu bylo nastíněno téma výzkumu, byl získán informovaný souhlas, souhlas rozhovor nahrávat a ujištění o anonymitě, jak je tomu při hloubkovém rozhovoru zvykem (Švaříček a Šedřová, 2007, s. 163). Následovaly úvodní otázky, které „mají navodit spontánní vyprávění účastníka rozhovoru“ (Švaříček a Šedřová, 2007, s. 163). Navázaly hlavní otázky, které pomáhají odpovědět na výzkumné otázky této práce. Podoba obou sfér – občanské a politické participace – byla postupně konstruována na základě rozhovorů s aktéry. Nebyla jim předkládána konceptualizace představená ve 2. kapitole, ale byl dán prostor jejich vlastní interpretaci a pomocí rozhovorů bylo zjišťováno, z jaké pozice a proč tento pohled zastávají, proč podle nich mají tato pole takový repertoár aktivit, který jim účastníci připisují, apod. Dotazy byly často kladeny v osobní rovině v souvislosti s činností aktéra tak, aby pro něj nebyly příliš abstraktní.

Jako pomocná vizualizační výzkumná technika byla zvolena práce s online platformou miro.com (ukázka viz příloha 3), která umožnila interagovat s účastníky v online prostředí nad připraveným repertoárem aktivit, převzatým z konceptualizace občanské a politické sféry (viz tabulka 5). Po úvodních otázkách a obecném probrání veřejných aktivit účastníků v rámci Českých Budějovic byli pozváni ke spolupráci v tomto online prostoru, kde byly přichystané digitální lístky s výpisem 32 různých aktivit a dvě sféry – občanská a politická. Účastníci měli postupně tyto lístky v rámci sfér²⁰ umisťovat. Díky tomu bylo možné bavit se obecněji o repertoáru, který je účastníkům vlastní, a ostatní aktivity mohly být vysvětleny

²⁰ které jim byly představeny jako škála – tedy hranice sfér představovala přechodné aktivity, naopak opačné konce sfér, že je aktivita vnímaná jako čistě občanská či politická

a účastníci si mohli v klidu rozmyslet jejich povahu. Tato technika sloužila jako odrazový můstek pro další diskusi nad aktivitami a pro možné rozvažování nad tím, proč účastníci umísťují aktivitu na dané místo. Díky tomu bylo možné lépe prodiskutovat, které dimenze jsou pro ně při zařazování daných aktivit důležité a následně i to, jak aktéři vnímají občanskou a politickou sféru jako takové. Pokud účastníci v průběhu narazili na to, že daná aktivita podle nich patří do obou sfér v závislosti například na tom, jaký aktér nebo za jakých podmínek ji vykonává, bylo možné aktivitu duplikovat a odlišit tuto dimenzi (např. „lokální aktér“ vs. „celostátní aktér“) a následně ji účastník umístil do obou sfér. Výsledné tabulky s umístěnými aktivitami byly v analýze dat také používány, ale nebyly primárním zdrojem dat a interpretací, šlo spíše o podpůrný nástroj pro vedení rozhovoru.

Rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepsány. Při přepisu je vhodné data anonymizovat a reálná jména (v případě této práce i názvy iniciativ a politických stran) nahradit pseudonymy tak, aby došlo k ochraně jmen a údajů účastníků (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 183). Přepis nebyl doslovný, ale redigovaný – rozhovor byl stylisticky upraven, převeden do psané podoby hovorové češtiny s ohledem na to, aby nebyla změněna významová podstata sdělení. Takový postup při přepisu je možný v případě, kdy analýza bude probíhat v rovině obsahově-tematické a výzkumník zajímá především významová část výpovědi (Novotná et al, 2019, s. 350). Při přepisu rozhovorů byly po metodologické konzultaci ve dvou případech vynechány části pasáží, kde účastník opakovaně popisoval problematiku, na kterou se jako aktivista zaměřuje, a které nebyly pro téma výzkumu významově důležité (vyprávění o významu stromů pro život ve městě, příklady řešení veřejného prostoru ze zahraničí apod.). V případě T. byly pasáže z rozhovoru citované v této práci autorizovány. Podstata sdělení nebyla změněna, jednalo se pouze o jazykovou úpravu.

5.3. Analýza

Kvalitativní interpretace a analýza jsou založeny na hledání sémantického vztahu mezi daty a na jejich spojování do deskriptivních kategorií a logických celků (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 16). Jejich prostřednictvím se výzkumník dobírá významu a může formulovat závěry. Analýzu a interpretaci dat je vhodné provádět napříč celým procesem výzkumu, díky čemuž můžeme postupně pronikat k podstatě problému (Novotná et al, 2019, s. 419). Po přepisu prvního rozhovoru byla proto analýza a interpretace zahájena tak, aby z ní bylo možné vyvodit důsledky pro další sběr dat.

Analýza je inspirována perspektivou sociálních polí. Jde o relační perspektivu, která si všímá vztahového uspořádání společnosti. Společnost se podle této perspektivy skládá z různých sociálních prostorů (polí), která jsou specifickou strukturou tvořenou hustou sítí interakcí, odlišnými pravidly chování, normami, hodnotami a dalšími diferencujícími charakteristikami. Jedinci mohou být členy více těchto polí zároveň a pole se mohou překrývat. Pravidla jsou pro každé pole jiná, díky tomu je lze považovat za autonomní a odlišitelná (Šubrt a Balon, 2010, s. 174).

Neexistuje tak jedna objektivní pravda ani konstantní uspořádání světa, které by se dalo popsat – pohled na realitu se liší (resp. realita se překládá v určitý symbolický systém) podle toho, jaká je pozice subjektu v rámci sociální struktury. Díky této perspektivě je možné znovu nahlédnout i dosud platné a využívané konceptualizace občanské a politické participace s tím, že v jiném kontextu a prostředí mohou tyto pojmy mít jiné významy a oblasti, které potenciálně reprezentují, jiné hranice. Perspektiva polí pomůže definovat pole občanské a politické a uchopit je jako prostor, ve kterém jednají aktéři na základě jiných pravidel, mají specifické postoje, jsou v něm uznávány jisté hodnoty.

Jelikož formulaci výzkumných otázek, výběru metodologie a následnému vstupu do terénu přecházela teoretická rešerše, na základě které byl empirický výzkum prováděn, bylo při analýze dat postupováno deduktivně. Teorie v takovém případě

„usměrňuje tvorbu dat a zároveň poskytuje pojmový rámec, s nímž v rámci analýzy a interpretace dále pracujeme. (...) Induktivní i deduktivní logiku užití teorie přitom můžeme i kombinovat, nejčastěji tak, že deduktivně užitou teorii doplníme při analýze o teorii užitou induktivně, např. protože vysvětluje to, co původní teorie vysvětlit nedokáže.“ (Novotná et al, 2019, s. 424).

Teorie však neslouží jako hypotéza, kterou se snažíme ověřit, ale jako analytický nástroj, který pomáhá porozumění danému problému.

Vlastní analýza rozhovorů se provádí pomocí segmentace, kódování a poznámkování (Novotná et al, 2019, s. 429–240). Segmentace je rozčleňování textů na kratší, tematicky jednotné úseky. Těmto jednotkám je následně přiřazen charakteristický popis, a tak dochází k jejich kódování. Kód jednak vystihuje obsah dané jednotky, jednak nám umožňuje napříč textem porovnávat a hledat stejné segmenty a data třídit. Přístup ke tvorbě kódů byl deduktivní – byly stanoveny předem s ohledem na teorii (Novotná et al, 2019, s. 431). Vedle toho ale vznikaly také nové kódy s ohledem na vyskytující se témata a dimenze, se kterými dopředu počítáno nebylo. Mohly tak být odkryty nové významy. Kódy byly zapisovány do kódovací knihy (tabulky) a následně sloučeny do kategorií podle souvislostí. K určení těchto

souvislostí a odlišení kategorií na základě vlastností a charakteristik byla využita dimenzionalizace. Ta umožňuje přiřadit určitým kategoriím vlastnosti, na základě kterých se odlišují, a těmto vlastnostem přiřadit ještě odlišné dimenze (Mišovič, 2019, s. 169). Kódovací kniha a kategorie byly s dalšími rozhovory postupně dopracovávány a texty byly opatřeny poznámkami, které naznačovaly dílčí závěry a možné interpretace (Novotná et al, 2019, s. 442). Poznámky byly prováděny také v průběhu rozhovorů a po jejich skončení a průběžně po celou dobu výzkumu. „*Poznámky často vznikají jako komentáře k vytvořeným kódům a mohou tvořit útržky příští teorie.*“ (Mišovič, 2019, s. 61). Díky poznámkám bylo možné zaznamenávat domněnky o datech a ty si ověřovat v následujících rozhovorech.

6. Analýza a interpretace dat

Napříč rozhovory se projevovale, že aktéři na své úrovni přirozeně vnímají dvě sféry: občanskou sféru a sféru institucionální politiky. Mezi nimi se někteří z nich pohybují, jiní se z občanské pozice proti institucionální politické sféře vymezují. Následující kapitoly nejprve představí to, jak aktéři definují politickou sféru, jaká má z jejich pohledu specifika, a jak se její definice odlišuje od teoretických konceptualizací (podkapitola 6.1). Následně bude vykresleno, jak aktéři vymezují občanskou sféru a jaké jí připisují vlastnosti a funkce (podkapitola 6.2). V podkapitole 6.3 jsou představeny dimenze, které hrají roli pro vytyčení hranice obou sfér. Jak vyplynulo z analýzy, hranice sfér je ve vnímání lokálních aktérů posunutá. Její posun představí podkapitola 6.4. Podkapitola 6.3. shrnuje, jak aktéři vnímají propojenost obou sfér, jak se v rámci nich pohybují a jaké jsou jejich motivace a překážky pro vstupování do komunální politiky.

6.1. Politická sféra

Pro pochopení toho, jak aktéři sféry diferencují, je zajímavé podívat se nejdříve na to, co považují za politické jednání a za součást politické sféry. V první části rozhovorů byli účastníci tázáni, jak vnímají politické jednání, aniž by byli seznámeni s konceptem občanské a politické sféry. Dotazy byly koncipovány tak, aby souvisely s prostředím nebo situacemi, ve kterých se účastníci nacházejí a o kterých během rozhovoru mluvili. Z těchto odpovědí lze získat dojem, že jako politické označují účastníci kromě institucionální politiky a styku s ní především to, co je spojeno s nějakou ideologií, nebo má ambici ovlivnit celostátní společenské dění. Svě vlastní jednání jako politické nevnímají. S poněkud širší interpretací politického jednání přicházeli aktéři při interaktivní části rozhovoru, kde jim byl již představen koncept občanské a politické sféry (ovšem bez další definice – ta byla ponechána na nich) a aktéři se zamýšleli nad tím, zda mají konkrétní aktivity občanský nebo politický charakter. V této fázi někteří připisovali politický rozměr i aktivitám jako je petice či demonstrace, které jako politické během první části rozhovoru nevnímali. To si lze vysvětlit tím, že při přemýšlení v ditochomii občanské-politické v druhé části rozhovoru aktéři uvažovali více i mimo okruh svého jednání a nad takovými aktivitami, které sami nevykonávají, a také více přemýšleli o významu obou kategorií a jejich odlišnostech. Pro většinu účastníků nebylo přirozené v těchto kategoriích přemýšlet. Bylo zřejmé, že neuvažují o svém jednání jako o politickém.

6.1.1. Politika v institucionálním slova smyslu

Příkladem úzkého vnímání politiky jsou Manželé H., kteří se věnují urbanismu, městské udržitelné mobilitě a v minulosti pořádali happeningy a osvětové akce pro veřejnost a spolupracovali s komunálními politiky. Při dotazu na to, zda ani ve spolupráci s politiky na radnici, kde pořádali přednášky, kam chodili během zastupitelstva veřejně vystupovat se svými připomínkami a kde předkládali návrhy na zlepšení veřejného prostoru města, neviděli politickou aktivitu, odpovídají rezolutně, že ne a důraz dávají na svou občanskou identitu a odlišnou pozici vůči politikům.

L: A i když jste se svými aktivitami vstupovali na tu radnici, pořád jste se necítili, že byste dělali politické aktivity?

JH: Ne, to jsme se necítili, ne. Spíš jsme pořád apelovali na to, aby ti politici to občanstvo, které se snaží, aby nás akceptovali, aby nás brali.

Lze tak odvodit, že přemýšlejí v rámci dvou sfér – občanské, kam řadí své aktivity, a politické sféry, která je pro ně totožná s institucionální politikou. Stejně vnímání politiky lze pozorovat i u T., který je předsedou Sousedského spolku (pseudonym) usilujícího o zlepšení veřejného prostoru ve čtvrti, kde bydlí. Při druhé části rozhovoru T. jasně vymezuje, co za politickou aktivitu považuje:

T: Tady co se týče aktivity ve straně, politické organizaci, hnutí, to už vnímám, že člověk se snaží vstoupit do toho prostoru. To už je politická participace. Členství ve straně také, to tam patří.

Při dotazování v první části rozhovoru sám T. vymezuje, že jádro svých aktivit vidí v občanské sféře. Z následující odpovědi je také patrné, že s označením „aktivismus“ nechce mít jeho spolek z taktických důvodů nic společného a upřednostňuje raději označení, která neevokují kontroverzi, protest a neodkazují k aktivismu. Při otázce, zda by své aktivity označil jako občanský, nebo politický aktivismus odpovídá T.:

T: My to slovo aktivista nemáme rádi, protože to evokuje „ekoterorismus“ a věčně nespokojence. My si říkáme, že jsme aktivní občané, jsme patrioti... Označení za aktivisty se snažíme vyhýbat, nebo je případně vyvracet.

To je v souladu se zjištěním výzkumů z kapitoly 4, podle kterých volí městští aktéři v postsocialistických státech spíše nepolitické rámování svých aktivit a vyhýbají se

sémantickému napojení na termíny související s aktivismem. I z další odpovědi T. na otázku, zda se ve městě setkává s nějakým typem politického aktivismu, je zřejmé, že to není termín, se kterým by běžně operoval, a označení politické mu opět evokuje sféru institucionální politiky:

T: Co bych si pod tím měl přestavit, politický aktivismus? Jsou tady samozřejmě lidé... Vždy vznikne nějaká strana, například když vznikla TOP09 či místní Hnutí občané pro Budějovice, tak to vždy nasaje velké množství lidí, kteří se chtějí dostat k moci, nebo k nějakým zakázkám a podobně. Samozřejmě, jsou mezi nimi i slušní lidé, kteří chtějí něčeho dosáhnout.

Je zde také patrné spojování politické sféry s motivacemi jako je touha po moci či korupce. U dalších aktérů se vyskytovaly také tyto negativní konotace spojené s institucionální politikou a vedle toho další, jako je sledování egoistických zájmů, manipulace, prospěchářství či „nabubřelost“ politiků z povolání. Tyto konotace jsou spojeny především s obrazem politické sféry po roce 1989, kdy se, jak bylo představeno v podkapitole 3.3, občané od politické sféry odkláněli z důvodu korupčních kauz, prorůstání ekonomických a politických zájmů a oligarchizace nejvyšších sfér politiky.

Zajímavé je, že K., který je sám členem místního politického hnutí a komunálním zastupitelem, si s politickou sférou nespojoval téměř žádné negativní konotace. Hlavní problém komunální politiky vidí ve složitosti a malé flexibilitě a otevřenosti občanům. Také F., který politickou pozici nezastává, ale je členem téhož hnutí, nevnímá v politické sféře negativní motivace, ale – spolu s ostatními aktéry – zdůrazňuje její odlišné principy, jako je převzetí zodpovědnosti za rozhodování, možnost ovlivnit řešení problémů, pomoc ostatním.

Tvrzení, že politické je to, co souvisí s podporou nebo haněním politických stran či osobností, lze vysledovat také u dalších aktérů, například u T., který jako politickou vidí demonstraci Milionu chviliek, protože byla „protibabišovská, proti konkrétnímu subjektu“, ale demonstraci na podporu uprchlíků za politickou nepovažuje. Princip vnímání politické sféry jako institucionální politiky lze vysledovat i u A., která v minulosti pořádala komunitní aktivity na městském sídlišti, které měly za cíl snížit eskalaci tamních rasistických konfliktů, organizovala Studentský festival nebo českobudějovickou připomínku událostí 17. listopadu 1939 a 1989.

L: Když jsme se dotkly tady toho tématu, dělala jsi někdy něco, co bys označila jako politickou akci? Mělo někdy nějaký politický podtext nebo význam to, co jsi dělala?

A: Já mám pocit, že většina akcí, co jsem dělala, se snažila nějakým způsobem nevyhraňovat, respektive netíhnout k nějakým stranám a k nějakým ne. Vím, že na Filmovém festivalu (pseudonym) jsme řešili, že nám někdo dodá dobrovolníky z politické skupiny „mladí...“ nějaká strana, ale za podmínky, že by měli na sobě placku té strany, a to jsme odmítli.

Když A. hovoří o politickém jednání a politice, hovoří o institucionální politice. Říká také, že se její akce snažily nevyhraňovat, což spojuje opět s příklonem k určité politické straně nebo směru. I přes to, že se festival věnuje lidskoprávní či environmentální problematice, což lze označit za politické téma, nepřikládá A. akci politický význam nebo podtext. Stejně jako u ostatních aktérů se i u A. setkáváme s deklarovanou nepolitičností jejího jednání – aktivity, které jsou podle teoretické konceptualizace (viz tabulka 5) politickými, vnímají aktéři jako občanské a nepřipisují jim politický rozměr. Sami je ale vykonávají, což znamená, že se politického jednání nestrání reálně, ale jen co se týče pojmenování. Proto označení deklarovaně nepolitické.

6.1.2. Ideologie v politické sféře

Jak již bylo řečeno, z hlediska aktérů zahrnuje občanská sféra výrazně více aktivit, než v předkládané konceptualizaci postavené na běžně používaných teoriích (viz tabulka 5). Aktéři nepřipisují politickou dimenzi aktivitám, které ji podle teorie mají. Trend je ale opačný v případě, kdy jsou dané aktivity tematicky spojeny s politikou, nebo určitou ideologií.

JH: Je to politické (obrací se na manžela) když diskutujeme o tématech v soukromí?

UH: V soukromí, no to je také politika, když si v soukromí povídáme o politice, to je také politika!

Podle Ekmana a Amná (2012) je občanské jednání také latentně politické, nejde to tedy proti smyslu předložené teoretické konceptualizace. Zajímavý je ale tento jev v kontrastu s tím, jak nepoliticky aktéři vnímají část politických aktivit. Nejvíce se tento trend projevuje u aktivit „organizace / účast ve skupině s ideologickým zaměřením“, která podle teoretické konceptualizace patří do občanské sféry. Většina aktérů umísťuje tyto aktivity poblíž hranice občanské a politické sféry, na podobnou úroveň, jako například účast na stávce. Někteří je ale umísťují vyloženě do politické sféry.

L: Organizace skupiny s ideologickým zaměřením. Třeba punkáči, skinheadi, vegani.

T: Pokud je to ideologické zaměření apolitické, tak bych to dal sem (občanská sféra).

L: A kdyby to byli třeba anarchisté?

T: Pokud anarchisti, tak už je to politický názor (politická sféra těsně za hranicí).

Politiku jako prostor vyjádření konkrétní politické myšlenky vnímají také manželé H., když hovoří o squattingu z důvodu upozorňování na nevyužívání prázdných budov:

UH: To je jako když se snažíme my, aby se neničily parky nebo tady tráva... Tak to není politické, to je občanské. Já politiku rozumím tím, že už hlásám nějakou myšlenku politickou.

JH: No, máš pravdu, že ta myšlenka nějaká politická nebo nějaká taková ideová záležitost tam asi není. Je tu něco, co by nemělo stát ladem, ale není to jakoby světová ideová myšlenka, že jo (L. vysvětluje, že squatteři konkrétní politické myšlenky zastávají).

UH: Je také pravda, že když začneme o tom pozemku, o tom majetku, tak je to něco do politiky... To, že každý chce vstupovat do majetku, tak to už je komunismus.

L: To už je politika tedy?

UH: Politika, ano.

Silněji je tento trend vyzorovatelný u manželů H. (věk 60+) a u T. (věk 40+). U mladších aktérů se vyskytuje také, ale ne tak artikulovaně. U manželů H. je specifické, že v souvislosti s politikou často hovoří o komunistickém režimu a odkazují na něj. Aktivity, které s ním mají spojené, pak umisťují do politické sféry:

UH: Členství v odborech. To jsme tam taky museli být, za komunistů. Ted' ty odbory jsou odvar, co jsou.

L: A kam byste je dali v rámci těch sfér?

Oba: To je politika.

Manželé H. na komunismus odkazují také když si stěžují na malou účast občanů i politiků na svých veřejných akcích. Vysvětlují si to pozůstatkem „totalitního myšlení z komunismu“ (UH) a nedostatkem zahraniční zkušenosti. Také T. používá komunistickou

minulost jako vysvětlení příčiny, když hovoří o malé odvaze a účasti občanů ve veřejných aktivitách:

T: Od lidí můžete čekat jen velmi málo. Nicméně co se týče zapsaných lidí, máme asi 90 členů, což není úplně malý počet (...). Ale tyhle lidi jsme získali, že podepsali členství. A podepsat nějaké členství někde, to se nikomu moc nechce. Tady pořád přetrvává ten postoj z toho komunismu, neangažovat se, nikde se nesmočit, raději, pro jistotu nic neudělat. (...) To je ten strach v lidech, taková opatrnost. To člověk vidí i u svých vrstevníků, že oni si zkrátka dávají pozor na to, aby se do něčeho příliš angažovaně nenamočili, protože by to pro ně mohlo mít nějaký negativní důsledek. (...)

To je v souladu s teoretickými názory představenými v kapitole 3.1., a je tedy zřejmé, že aktéři vnímají tento narativ a vysvětlují si skrze něj malou angažovanost ve svém okolí. K. si naopak vysvětluje neaktivitu obyvatel a konzervativní přístup občanů a aktivistů především tím, že se město nepotýká s vážnějším problémem, kolem kterého by se obyvatelé semkli a aktivizovali se. To však není případ aktivit T., který ve své čtvrti řeší mimo jiné tak základní problémy, jako jsou chybějící chodníky a pouliční osvětlení.

O komunistické minulosti hovoří manželé H. a T. v negativních konotacích. Jednak je patrné, že minulosti připisují devastaci veřejného prostoru a veřejného života, jednak si s komunismem spojují ideologičnost a političnost, kterých jako by se snažili ve svém současném jednání vyvarovat. Ve spojitosti s vymežováním se proti ideologii a komunismu klade JH. do protikladu k politice „reálný život“ občana. Občanskou sféru tak vnímá jako prostou ideologie a jako sféru společného zájmu, kterým je podle něj kvalitní a spokojený život v hezkém prostředí.

JH: Občan, tam jde o reálný život. Zatímco politika, ta tam může mít nějaké fantasmagorie, jako třeba komunisté, všichni si musí být rovni, a takovéhle. Vlastně i náboženství máte politiku: My jsme ti nejlepší a takhle. Ale ten občan potřebuje žít! Potřebuje mít prostor pro život. Potřebuje být spokojený. To jsme také říkali: Co chcete v tom životě. Chceme žít v hezkém prostředí. Všichni. To je náš společný zájem, tak pojďme do něj.

6.2. Občanská sféra

Občanskou sféru si aktéři představují jako poměrně širokou. Oproti teoretickým konceptualizacím zahrnuje také část politického jednání. Vedle toho má z hlediska aktérů občanská sféra jistá specifika, odlišující se od teoretického chápání této sféry. Tato specifika budou popsána v následujících podkapitolách.

6.2.1. „Apolitičnost“ v občanské sféře

V poslední odpovědi A. v podkapitole 6.1.1 si lze všimnout trvání na principu nespojování její občanské akce s institucionální politikou – tvrdí, že by dobrovolnická účast mladého straníka na filmovém festivalu, který pořádá, byla nevhodná. Tento princip nespojování se s konkrétními stranami, který lze vysledovat ve více případech napříč rozhovory, nazývají aktéři jako apolitičnost. I zde lze navíc vysledovat princip deklarované nepolitičnosti, tedy označování teoreticky politických aktivit jako nepolitických:

A: Práce v advokačních organizacích. To asi vnímám, jako někde na rozhraní, respektive představuji si, že taková organizace bude chtít být apolitická, ale bude chtít mít dosah na ovlivňování veřejného mínění, bude balancovat na té hraně, ale nemůže to úplně přesáhnout, do té politické sféry (umísťuje do občanské sféry k hranici s politikou).

L: Když říkáš, že by měla být apolitická, jak to vnímáš, proč by měla být apolitická?

A: Já si apolitičnost představuji jako nekonkretizování žádných stran, preferencí, nebo nehanění jiných stran nebo osobností. (...)

Apolitičnost v pojetí A. znamená, že by se tyto organizace měly vyvarovat otevřené podpory nebo kritiky konkrétních politických stran. Sama hovoří o Studentském festivalu, ve kterém působila, jako o apolitickém. Festival má sice podporu ze strany města a záštitu od konkrétní politické osobnosti náležící k politické straně, což podle ní ale neznamená „*že bychom tím vyzdvihovali třeba ČSSD, nebo jsme se tím někam nakláněli*“. Vedle toho F. tvrdí, že Studentský festival si na rozdíl od jeho Revitalizačního spolku nemůže dovolit kritiku vůči městu, jelikož dostává městskou grantovou podporu. Podle teorie závislosti na zdrojích mohou organizace podléhat vlivu aktérů, které v prostředí, ve kterém se pohybují, kontrolují (v tomto případě poskytují) pro ně stěžejní zdroje – finance (Pfeffer a Salancik 1978 in Hatch, 1997, s. 78-81). Skrze financování od veřejných institucí mohou tak aktéři pociťovat potřebu být vůči těmto institucím nekritičtí, což může vést k jejich depolitizaci.

Moment překročení hranice občanské a politické sféry je pro aktéry tedy vyjadřování sympatií či antipatií konkrétním politickým institucionálním aktérům. To se odlišuje od pojetí v teoretické konceptualizaci, kde je jako politické vnímáno například už jen vstupování do veřejného prostoru s konkrétní politickou myšlenkou či názorem. Apolitičnost tak aktéři neužívají ve smyslu lhostejnosti k politickému dění, ale spíše jako absenci konkrétních volebních preferencí.

Zajímavým příkladem nepolitického vnímání vlastních aktivit je A. úvaha nad akcí připomínající události 17. listopadu 1989 a 1939, jejichž pořádání se věnovala:

A: Já jsem ještě dělala oslavy 17. listopadu v Budějčích, což se jako podle mě z nějakého úhlu pohledu dá považovat jako politická akce, i když to tak jako není. Ale věřím tomu, že by to tak taky mohlo být viděno. (...) Já jsem to nevnímala jako politickou akci... Vnímám to jako nějakou připomínku události, která nás posunula tam, kde jsme, a připomínku toho, jak se to tady vlastně dělo, oživení paměti, ale i nějaké vděčnosti třeba...

Na organizaci oslav 17. listopadu v Praze se podílel K., který v Českých Budějovicích organizoval Studentský festival a v současné době je zde zastupitelem. Akci nevnímá jako nepolitickou, protože, jak sám uvádí, prošel v tomto ohledu reflexí a přestal označení „apolitické“ používat. Opět ale zdůrazňuje, že k podpoře konkrétních politických stran nedocházelo, což se ukazuje mezi aktéry za důležitý princip jejich konání v občanské sféře.

K: Jo, ze své povahy asi politická je, protože byť je to jenom kulturní akce, tak je spojená s nějakým datem, které symbolizuje nějaký politický směr a hodnoty. Na druhou stranu ta akce a ten projekt vždycky odolával tomu, aby prosazoval své vlastní postoje. To znamená, že bychom si řekli, že všichni volíme TOP09, tak tam bude mluvit Karel Schwarzenberg. A bude to agitka TOP09. Tak v tomhle smyslu politická nikdy nebyla. Ale oslavy 17. listopadu, byť my jsme to slovo používali, apolitické asi nejsou. To si myslím, že tak asi je, tomu se nejde úplnou sterilitou vyhnout.

Také A. reflektuje v souvislosti s vlastní činností nepreferování politických stran či osobností jako důležitý princip občanských aktivit. Zároveň ale sama zpochybňuje úzké vnímání političnosti ve smyslu ne/preference konkrétních stran, když říká, že to, co ona vidí jako nepolitickou záležitost, může být pro někoho jiného s nesouhlasným názorem politické.

A: Pořád to bylo na lokální úrovni a dávalo mi to smysl. A vím, že Studentský festival před dvěma lety spolupracoval na kampani ohledně voleb do EU. A taky mi to nějak nepřišlo,

že to je něco politického. Ačkoli, já se považuji za občana EU, ale chápu třeba lidi, kteří se za to nepovažují – těm by to mohlo přijít jako politický krok. Stejně jako lidem, kterým ten '89 taky přijde naplánovaný.

Stejně jako K. si tak uvědomuje, že politický rozměr neobsahuje jen ne/podpora konkrétních politických subjektů, ale také politické vidění světa jednotlivých aktérů, jejich názory či ideologie. Tento význam slova politický není něco, s čím by aktéři běžně operovali a jejich aktivity nejsou na tomto politickém rozměru postaveny. Neznamená to ale, že ho neznají či nereflktují – například JH. je obeznámena s konceptem „vše je politické“²¹, hovoří o něm, ale do svých odpovědí ho zahrnuje jakoby externě. Její vidění světa a její vlastní činnosti a fungování lokálního prostředí, ve kterém se pohybuje, se podle něj neřídí:

L: Pak tady máme účast na akcích sociálních městských hnutí. To je když vy uspořádáte třeba den mobility a přijdou tam účastníci, tak z jejich pohledu, když to navštěvují.

JH: To je také jenom občanská záležitost, ale když víte co, v tom Živagu, ten, co si vzal Laru, revolucionář, říkal: vše je politické. Everything is political. (Smích)

L: A vnímáte vy, že je všechno politické?

JH: Já nevím, oni to říkají, tak... Já nevím (Smích)

Kvůli socialistické minulosti a převládajícímu antikomunistickému étosu je ve státech bývalého východního bloku problematické být součástí levé části politického spektra (Piotrowski, 2015, s. 10). Z toho důvodu tak analogicky může být pro aktivisty přirozenější nevnímat současné společenské problémy (jako je v případě JH mobilita ve městě) levicovou perspektivou, která je politizuje, ale vnímat až jejich konkrétní dopady jako izolované lokální problémy.

6.2.2. „Normálnost“ v občanské sféře

S principem „normálního života“ v občanské sféře, o kterém hovoří ve své výpovědi JH. na konci podkapitoly 6.1.2, se lze setkat napříč všemi rozhovory. Aktéři do občanské sféry umísťovali aktivity, které jim přišly jako „základní“, „normální“, které podle nich

²¹ Tvrzení, podle kterého dynamika mocenských vztahů a společenských norem proniká do všech aspektů lidského života a vše se odehrává v kontextu, ze kterého nelze politický rozměr odstínit.

dělají všichni, nebo které by podle nich měl dělat každý. Politická sféra potom vyniká jako prostor, ve kterém jde o něco navíc, co není každému občanovi přirozené.

K: Zájem o společenské dění je běžná věc (umísťuje nahoru do občanské sféry). Já si myslím, že zájem o společenské dění...

L: Když sleduješ noviny, zprávy a čteš články.

K: Já si myslím, že to tady má úplně každý od určitého věku.

A: Zájem o společenské / politické dění. To bych určitě dala nahoru, že mi to přijde takové... Jako něco základního, co tak člověk dělá nebo by měl dělat.

A: Darování na veřejně prospěšný účel, to mi přijde taky jako aktivní občanství, nevidím v tom nějakou motivaci, jakou bych hledala v politice, přijde mi to jako základní věc.

Kromě teoreticky občanských aktivit používají argument „normálnosti“ také ve spojitosti s teoreticky politickými aktivitami, když je umísťují do občanské sféry. Zde se opět projevuje princip deklarované nepolitičnosti:

F: Taky není demonstrace jako demonstrace. Já si myslím, že je to někde v polovině. Týká se to většinou něčeho, co se děje. (...) Přijde mi, že demonstrace je prostě forma nesouhlasu nebo souhlasu s něčím, co se děje, člověk vystupuje z toho svého komfortního pohodlí, nebo z té pózy, kdy chodí jenom po ulici a nevyjadřuje žádný názor.

A: Přemýšlím, že mi to nepřijde, že bych politicky participovala, když podepíšu nějakou petici. Nenechám věci ladem, proto to podepíšu, ale nejdu za to uspořádat demonstraci.

F: Volení ve volbách... Tak já bych to dal do občanské sféry, protože si myslím, že je to normální věc, kterou může dělat každý, a je to anonymní. (...)

A: Volení ve volbách nebo referendech. Tak to mi přijde jako taky takový základ, jako zájem o společenské dění, ale už uděláš ten krok k tomu, že se už k tomu vyjádříš. Nevím, no... (umísťuje pod „zájem o společenské dění“ do horní poloviny občanské sféry).

Projevuje se zde také ditochomie občan-aktivista naznačená ve vlastní konceptualizaci (viz tabulka 5). Pokud určitou činnost vykonávají běžní občané, považují ji aktéři za „normální“ a nepolitickou. Vytváří to představu o propasti mezi „běžným občanem“ a sférou politiky, kam jako by patřili pouze neoddiskutovatelně politické aktivity profesionálních aktérů.

Ohledně normality v občanské sféře dává A. do souvislosti princip pomoci ostatním, péči o okolí, komunitu. To je v souladu s vnímáním ostatních aktérů, kteří občanskou sféru vnímají vedle toho také jako prostor autonomie, otevřenosti, dobročinnosti, vzdělávání, volnočasových aktivit, seberealizace a čisté motivace z vlastního přesvědčení. Na rozdíl od politické sféry jí také připisují schopnost sjednocení zájmu:

A: (...) to mi přišlo, že tam je jako takový obrovský problém, otevřená rána, tak hrozně čerstvé to bylo, že to mi přišlo, že my tam jdeme zachraňovat v nejhorším. A politický vliv tam na nás (...) nedosahoval, to jestli si někdo na městě o tom říkal, co chtěl, nebo nevím, v republice. My jsme se tam snažili pomoc těm dětem a atmosféře na sídlišti a bylo nám úplně jedno, kdo si o tom co myslí. Pro mě to bylo úplně čisté, že tady jde o nějakou lidskost a komunitu prostě.

Z profilu aktérů (viz tabulka 7) je zřejmé, že volí především konzervativnější repertoár aktivit a preferují konvenční formy angažovanosti jako jsou petice, pořádání osvětových aktivit, sousedských setkání, komunikace s politiky, spolupráce s médii, natáčení informačních videí, pořádání participativních setkání. Vyloženě protestních aktivit je spíše minimum. Toto zjištění koreluje s výzkumy městského aktivismu představenými v kapitole 4 (např. Jacobsson a Saxonberg, 2013), podle kterých volí aktéři v postsocialistických státech mírnější repertoáry, ať už takticky a vědomě, nebo nevědomě. Z rozhovorů provedených v Českých Budějovicích a z vlastní autorčiny znalosti prostředí vyplývá, že protesty se ve městě týkají především celostátních témat (například demonstrace lokální skupiny Milionu chviliek pro demokracii), nebo jsou spojeny s aktivitami proti urbanistickým změnám, i ty jsou ale řídké.

Aktéři se vedle toho navíc proti nekonvenčním aktivitám buď vymezují, nebo je považují za součást politické sféry. K. například podle svých slov neuznává squatting

a násilné akce a během interaktivní aktivity je neumístil ani do občanské, ani do politické sféry. Také ostatní aktéři vůči těmto typům aktivit zaujímají také rezervovaný postoj:

A: Politicky motivované osobní útoky, ničení majetku, to vnímám taky jako politickou participaci... no nevím, to je zajímavé. Takové zvláštní říct, jestli je to občanská nebo politická, ale asi spíš politická, když ten člověk je politik. (...) To je zvláštní o takových věcech mluvit jako v rámci občanství.

L: Tady ještě máme životní styl podle určité ideologie, to je když je někdo ten anarchista, ale neorganizuje žádnou skupinu...

JH: To jsou pro mě těžké otázky, to nevím, kam to patří. V občanské společnosti bych ani anarchistu nechtěla, tak ho tam strčte do politiky.

T: Squatting, to si myslím, že je občanská věc, byť tomu teda nefandím.

L: Proč vám to nepřijde dobré?

T: Já si myslím, že by se mělo ctít soukromé vlastnictví. Je to věc, která je ilegální. Rozhodně se mi nelíbí, když někdo tvrdí, že má – na to jsem přímo alergický – že má na něco právo, protože tam nikdo není. To nedotknutelné právo, když někdo něco vlastní, je, aby tam nikdo nelezl. (...)

Stejně jako manželé H. se T. vymezuje proti squattingu a poukazuje na nutnost ctít soukromé vlastnictví. Nikdo z mladších aktérů tento apel nepoužívá, a tak se lze domnívat, že by důvodem mohla být zkušenost manželů H. a T. s komunistickým režimem, se kterým si spojují omezení soukromého vlastnictví, což jim squatting evokuje. Zároveň ale T. ani manželé H. nekonvenční aktivity přímo neodsuzují a poukazují na to, že je potřeba nepaušalizovat a posuzovat nelegální politický aktivismus případ od případu.

Tento pacifismus místních hnutí souvisí podle Jacobsson (2015, s. 283) s dědictvím myšlení disidentů ze 70. a 80. let – jejich repertoár zde obsahuje více nekonfliktních a neprotestních aktivit než v jiných zemích.

6.3. Vymezení hranice – lokální / celostátní a další dimenze

Tématem vyskytujícím se napříč rozhovory s aktéry je dimenze lokální / celostátní, která výrazně ovlivňuje, zda aktéři aktivitu umisťují do občanské, nebo do politické sféry:

K: Já mám vlastně pocit, že trošku automaticky přisuzuji věci, které jsou na té lokální úrovni do té občanské sféry, nebo víc o tom tak přemýšlím. Pokud sepisuji petici za to, aby nevedla silnice přes Malák, tak to беру víc jako občanskou věc a pokud sepisuji petici za práva homosexuálů, tak je to víc politická věc. Ale nevím jestli dává smysl tahle úvaha.

Do občanské sféry tak aktéři umisťují aktivity, které se týkají věcí v jejich bezprostředním okolí (ať už jde o demonstrace, petice, kandidaturu do politické funkce, volby či členství ve straně), do politické potom aktivity s celostátním nebo globálním dopadem. K., který je sám lokálním politikem, se ale spolu s F. na rozdíl od ostatních respondentů vyhýbá označování lokální politiky jako nepolitické. Oba aktéři jako by si ze své pozice uvědomovali rizika, která s sebou může tento nepolitický pohled na politiku nést:

K: Tudiž jsem vstoupil do toho hnutí, a tudíž bych o sobě řekl, že pokud jsem ve zvolené funkci, tak jsem politik. Ono to zní hrozně nabubřele, takže já to nepoužívám tu definici, ale myslím, že je třeba se proti tomu pojmu nevymezovat, protože takový ten populární postoj, že člověk je v politice, ale není politik, protože být politik je špatné, tak je něco, co pomáhá posilovat ten narativ politiku apriorně očerňující a tím devalvující celou politickou aktivitu a politickou sféru.

L: Vidiš to ale jako politické prostředí a je to politika jako každá jiná?

F: Je to určitě to samé. Shrnul bych to tak, že já tady přebírám teď, protože jste mi tu politickou zodpovědnost dali – já ji přebírám – chtěl jsem ji a budu hlasovat trošku o vašem osudu. Tak, jak jsem vám to řekl ve volebním programu a před volbami. Takže tohle je podle mě všechno stejné. Na kraji, na městě, v parlamentu.

Další dělicí linii kopírující hranici občanské / politické identifikovali aktéři například mezi soukromým (občanské) a veřejným (politické) principem jednání, které souvisí také s dělicími liniemi běžný občan vs. aktivista. Aktivity vyžadující méně zkušeností, času a kontaktu s institucionální politickou sférou, jsou považovány za občanské jednání, kdežto opak za politické. Výraznou dělicí linií byla také motivace aktérů – zda danou věc dělají

z přesvědčení (občanské) nebo z prospěchářství (politické), například při darování politické straně.

Ilustrací může být úvaha A. nad tím, jak vnímá odlišnost obou sfér, která shrnuje její předchozí výpovědi a zahrnuje názory vyskytující se i u dalších aktérů.

A: U té politické sféry vnímám, že je to zaměřené víc celostátně, veřejně, jde o tu prezentaci. Když jsem vegan a budu to ukazovat, tak ovlivním lidi neomezeně na lokálno – celou společnost. A ještě ta politická sféra může být nakloněná ke konkrétním stranám, může být ukázáno na to, kdo je ten dobrý, nebo taky kdo je ten špatný, u nějaké demonstrace. Už je to zaměřené na nějaké konkrétní celostátní strany nebo osobnosti. (...) A tu občanskou sféru vnímám spíš jako kdyby člověk trochu užíval ten svůj přirozený altruismus, ať už to je, že třídí, nebo je vegan, nebo chodí dobrovolničit nějak nezištně, nebo i zjištně, v nějaké svojí sociální bublině... Ale dělá to pro tu komunitu, pro sebe, je to zaměřené na to lokálno, třeba u těch petic to vnímám. Je to motivováno tak jako dost... zevnitř, upřímně, nebo jak to říct.

6.4. Posun hranice oproti teorii

Bylo již definováno, jak aktéři vnímají politickou i občanskou sféru jako takové. Ač se vždy aktéři neshodnou a umísťují aktivity různorodě, lze konstatovat, že hranice sfér je oproti teoretické konceptualizaci posunutá. Mezi teoretickou a reálnou hranicí tak vzniká jakési přechodové území, ve kterém se nachází aktivity mající teoreticky politický charakter, který jim ale aktéři nepřipisují.

V předchozích podkapitolách byl v souvislosti s touto problematikou uveden koncept „deklarované nepolitičnosti“, který právě s vymezením přechodového území souvisí. Aktéři označují politické aktivity jako nepolitické. Když aktivitám politický význam připisují, pak především proto, že vstupují do kontaktu s institucionální politickou sférou, ale nemají pro ně politický rozměr samy o sobě. Příkladem může být úvaha F. o tom, jakou povahu má organizace demonstrace (účast na demonstraci umístil do občanské sféry na hranici s politickou):

F: Ono by to také mohlo být v té občanské, když na to tak koukám. Ono ta demonstrace je podle mě jako normální věc. Považuji to za občanské právo, stejně jako podepsat petici, nebo jí založit (umísťuje do občanské sféry). Zaštituji názory nějakých lidí, a může to být větší nebo menší... Já mám ale většinou zkušenost, že se to týká politiky, nebo věcí veřejných, a ty jsou ovlivněné vedením města, kraje, státu... (umísťuje do politické sféry pod hranici).

Dalším příkladem, kdy je političnost aktivity vnímaná ve styku s institucionální sférou, a ne sama o sobě, je úvaha K., nebo JH:

K: Kontaktování politického zástupce vnímám asi primárně jako občanskou sféru, protože to dělá člověk bez nějakého konkrétního politického zařazení. Může to být o konkrétních věcech, které politický charakter nemají. Ale zároveň kontaktuješ někoho z politické sféry, z jeho strany to politikum bude. Takže bych to dal blízko té hranici k politice.

JH: Sociální městská hnutí... My chceme něco změnit a mění to politici. Tak to dejte na kraj, ať se to toho dotýká, protože politici by si toho měli všimnout, ale dělají to občané.

Také F. vidí hranici občanské a politické sféry tam, kde začíná jeho „*kooperace se státní správou nebo systémem*“. Zároveň ale kontaktování politického zástupce nepovažuje za politickou sféru, a spolu s volbami a podpisem petice aktivity umísťuje do občanské sféry. Za politické považuje, až když sám vstupuje aktivně a neanonymně v rámci veřejného prostoru do kontaktu se zmiňovanými institucemi. To poukazuje na odlišné vnímání jednání z pozice „běžného občana“ a „profesionála/aktivisty“, což jsou dimenze, které byly odlišeny ve vlastní konceptualizaci v tabulce 5. V případě běžného občana považuje F. jednání za nepolitické, kdežto když ho vykonává aktivista, má již politický význam. Uvedený předpoklad, že by tyto kategorie mohly mít na vnímání sfér roli, se tak potvrzuje.

To, že dané aktivity nevnímají aktéři jako politické, svědčí o redukci politiky na užší sféru, než jak je vnímána v běžně využívaných konceptualizacích. Sami sebe potom také nevnímají jako politické, ale jako občanské aktéry. Když hovoří A. o činnosti F., říká, že „*celkově ta činnost je něco na pomezí občanské a politické participace, ale taky to jako úplně nepřesáhne. (...) Spíš k té občanské*“, a zdůrazňuje, že je daná činnost zaměřená na ovlivnění lokálních problémů, což pro ni znamená příklon k občanské sféře. Projevuje se zde opět ditochomie lokální / celostátní, která vypovídá o tom, že aktéři nevnímají lokální problematiku jako politickou záležitost, a politika je tak nejen redukována na prostor institucionální politiky, ale také záležitostí s nadregionálním významem. V přechodovém území se tak nachází lokální politické záležitosti, které někteří aktéři vnímají jako občanské, a jen výjimečně jako politické.

Z následující výpovědi T. lze odvodit, že tato deklarovaná apolitičnost, která vede ke vzniku přechodového území, může být strategií, kterou aktéři volí, aby zůstali mimo motivace a principy politiky, které považují za „nečisté“. Je zřejmé, že občanskou sféru považuje za prostor vzájemného respektu a aktivním občanům připisuje veskrze pozitivní atributy. Tato obrana před politikou tak může být podvědomou snahou o to, vyhnout se spojení s politickými principy, které považují aktéři za nemorální.

T: Já to pořád vnímám tak, že ta občanská sféra je ta, kde se lidé nechtějí smočit s tou politikou. Tam se zkrátka snaží něčeho dosáhnout, nebýt zapojený do nějakých struktur, které v sobě už z principu nesou nějakou motivaci, která je znečišťuje. Zatímco tady v těch občanských aktivitách lze být v poměrně čistém prostředí, pokud tam také není nějaká rozsáhlá mocenská ambice, například být někde šéfem něčeho, mít nějakou prestižní pozici. Tím se to pak taky znechutí, nebo zakalí... Ale ve smyslu té občanské angažovanosti, moje zkušenost je taková, že tam člověk potkává lidi nadprůměrné a aktivní. Občas se u něčeho hádají, ale nakonec se shodnou, nebo se alespoň respektují.

Podle Jacobsson (2015) může příklon k nepolitičnosti pramenit jednak z etického a nepolitického pojetí občanské společnosti, jednak ze zkušenosti s komunistickým režimem a také ze současného zklamání z politiky jako ze sféry korupce a zneužívání moci. Všechny tyto důvody lze ve výpovědích aktérů vysledovat, jak bylo ilustrováno v předchozích podkapitolách.

6.5. Propojení sfér a překračování hranice

S posunem hranic občanského a politického pole a vzniknuvším přechodovým územím souvisí také to, že aktéři nepřemýšlejí o svých – teoreticky politických – aktivitách jako o politických, ale jako o extenzi svých občanských aktivit, a proto nevnímají hranici mezi občanskou a politickou sférou tam, kde ji klade teoretická konceptualizace. Aktéři o vstupování do politické sféry hovoří jako o „přelévání“ nebo o evoluci a nevnímají to jako zásadní předěl. K. například hovoří o fenoménu, kdy se z občana postupně skrze aktivity (v jeho případě kulturní), kterým se věnuje ve svém okolí, stává politický subjekt. Jacobsson (2015, s. 279) to nazývá jako „political becoming“.

L: Vnímáš to jako nějaký předěl? Ty jsi řekl, že Studentský festival a pražské Oslavy 17. listopadu byly dvě odlišné věci, které měly jinak definované cíle, a potom jsi řekl, že tě to tvoje angažmá, studium a další studium odvedlo od kultury k politice.

K: Ne, myslím si, že jedno vedlo k druhému vždycky, bez nějakého razantního přelomu (...), přijde mi, že to propojení kultury a veřejného života a politiky je kauzálnější, než u jiných oborů (...), mám pocit, že kulturní sféra vždycky nějak zasahuje do veřejného prostoru, veřejné debaty a vstup do politiky je skrze tohle přirozený a zákonitě se to u spousty lidí z kultury děje.

Také F., který je členem místního politického hnutí, hovoří o tom, že nevnímá žádný ostrý předěl mezi sférami: „*Ted' říkám, že jsou to dvě, ale mně občas přijde, že je to prostě jedna. Akorát to má různé fáze.*“ Za jednotlivé fáze považuje to, jak moc vstupuje občan ve veřejném prostoru do kontaktu s politickými subjekty a veřejnou správou.

K. se postupně dostal až k angažmá českobudějovického zastupitele a o své současné pozici uvažuje jako o politické. JH, která neúspěšně kandidovala v komunálních volbách v roce 2018 za Urbanistický spolek (na kandidátce spolu s dvěma politickými stranami), vnímala, že jde do politiky prosazovat to, co již ze své občanské pozice nemohla ovlivnit. Když jde o otázku toho, zda kandidatura nebo výkon politické funkce patří do politické sféry, v obecné rovině je za politickou považuje, ale když jde vyloženě o její vlastní angažmá, tak tvrdí, že o politiku nešlo:

JH: Členství ve straně, to je jasné, to je politika jak d'as, to dejte úplně do politiky tam.

UH: Ve straně bych nemohl být.

L: A kandidatura nebo výkon volené veřejné funkce?

JH: To bych tam dala tady na tu hranu, protože jsme chtěli... když už jsme to tolik dělali jako občané, tak abychom to mohli... ten hlas, aby byl slyšet. Ale nešlo nám o to dělat politiku. Ale potom už je to politické, protože to rozhodování o tom, jak bude ten veřejný prostor vypadat, už je politika.

(...)

L: A když jste kandidovala, měla jste pocit, že tam jdete jako občanka, nebo jste měla pocit: ted' se stávám političkou?

JH: Ne vůbec ne, já jsem tam vstoupila na poslední chvíli, vážně jsem nechtěla. A také jsem si říkala, nechci věkově, chci, aby tam byl někdo mladý. (...)

L: Takže jste si pořád říkala: Jdu tady za náš spolek jako občanská aktivistka?

JH: Jdu, protože jsme toho dělali tolik a vidím, kdo tam jde, tak dobře, tak za ten spolek. (...)

Že aktéři vnímají ne/političnost aktivit velmi subjektivně a z hlediska svých zkušeností a pozic lze ilustrovat také na tom, jak posuzují politický rozměr „členství ve straně“ vs. „výkonu politické funkce“. Ti, kteří jsou sami komunálními politiky (nebo jimi byli dříve, než členy politické strany), považují členství ve straně za více politické, než výkon volené funkce, a naopak. Z toho zjednodušeně vyplývá, že každý aktér má své specifické měřítko na to, co je a co není politické a odvozuje ho od své vlastní zkušenosti, kterou považuje do velké míry za nepolitickou.

Ve výpovědích všech aktérů se opakovalo přesvědčení, že vstup do politiky je jakýmsi potenciálním dalším krokem v občanském angažmá. Nikdo z aktérů se představě vstupu do lokální politiky vyloženě nebrání. Ti mladší, kteří ještě studují, to dokonce považují za velmi pravděpodobnou součást jejich budoucích kariér. K., F., i A. si umí v budoucnu představit také vstup do celostátní politiky, nejdřív ale chtějí nabrat více zkušeností ve svém oboru. Právě důraz na zkušenosti a určitou odbornost je pro ně klíčový – všichni z aktérů se vymezují proti „politikům z povolání“ a upřednostňují plynulou cestu, kdy se politik dostává na vyšší posty postupně odspoda. Je zde znát opět vymezení se proti tradiční politice. Při rozhovorech o potenciálním vstupu do politiky je pro aktéry důležité zaměření se na určité téma, skrze které se sami etablovali jako aktivní občané. Cítí, že skrze politický post by mohli toto téma více ovlivnit, ale zároveň si uvědomují ztrátu nezávislosti a autonomie, větší zodpovědnost a nároky na čas i na zkušenosti, které s sebou změna pozice z občanského aktivisty v lokálního politika nese.

F., který se stal členem místního politického hnutí proto, aby měl jakožto aktivista lepší přístup k informacím týkajícím se městského provozu a plánování, sám vyjadřuje svůj ambivalentní vztah k politice:

F: Já jsem přesvědčený, že pokud chce člověk věci fakt měnit, tak v té politice být musí. Ale já si nemyslím, že já a S. máme zkušenosti na to, abychom do toho šli naplno takhle (...). Zároveň nedokážu říct, jestli v nadcházejících komunálních volbách budu kandidovat. Spíš si myslím, že ne, já toho mám hodně a je to takové prostředí... Je super, že vím, co se děje, ale občas jsem z toho znechucený... nevím. Je to vlastně super, ale trošku si to držím od těla. Já tam mám vlastně takový rozporuplný vztah s tím, s tou politikou, stranou.

V jiné části rozhovoru hovoří o tom, že se snaží svou příslušností ke straně veřejně neprezentovat a nehlásit se k ní, jelikož by mu to mohlo zkomplikovat jeho veřejné aktivity, kterým se ve městě věnuje z pozice občana. Z jeho postoje je patrné, že se komfortněji cítí

v pozici aktivisty, kde za své výstupy a aktivity ručí sám. O podobném rozdílu mezi aktivistou a politikem hovoří také K., který má sám zkušenosti s tímto přechodem:

K: Člověk přebírá zodpovědnost i za rozhodnutí, která nechce dělat, protože pro ně není kvalifikovaný. V tomhle mají ohromnou výhodu aktivisté, kteří prosazují jeden dílčí zájem. (...) Dokonce ani nemusí zvažovat pro a proti, mohou s čistým svědomím zastupovat jen sami sebe (...). Vyvažování toho, jestli to nějak nezasahuje do zájmu jiných skupin lidí, to už je na těch, kteří mají zodpovědnost za to rozhodnutí. V tomhle si myslím, že je aktivismus, podle toho, jak si ho představuji nebo ho vnímám kolem sebe, úkol podstatně snazší.

IV. Závěr

Tato diplomová práce se zabývala vnímáním obsahu a hranice občanské a politické sféry v postsocialistickém prostoru z hlediska městského aktivismu.

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak vnímají lokální aktéři kategorie občanské a politické, v jaké z těchto dvou sfér vidí těžiště svého jednání, podle čeho tyto kategorie definují a jaký k nim mají vztah. Jejich vnímání bylo porovnáváno s konceptualizacemi představenými v teoretické části práce.

V teoretické části byla provedena rešerše zabývající se vydělením občanské a politické sféry v historii politického myšlení. Na základě současných teorií byly těmto dvěma sféram připřísány odlišené atributy – funkce a principy. Občanská sféra se v historii etablovala a začala být vnímána jako samostatná oblast svobodného a dobrovolného lidského jednání, realizace zájmů, vzájemné pomoci, altruismu a sdílených hodnot. Vedle toho je podstatou politické sféry – která zahrnuje jak stát, tak politickou veřejnost – konflikt idejí a zájmů a snaha o ovlivnění politického procesu nebo veřejného mínění.

V práci byly dále představeny konceptualizace občanské a politické participace využívané především při kvalitativních výzkumných šetřeních. Ty pomohly podrobněji definovat občanskou a politickou sféru skrze konkrétní repertoáry aktivit, které do nich spadají. Na základě teoretických konceptualizací byla představena vlastní klasifikace, která je shrnuje a rozšiřuje o další (profesionální i vyloženě občanské) formy jednání.

Z představených teoretických konceptualizací je patrné, že jejich autoři připisují latentně politickou roli také občanské sféře a participaci. Jde o koncepty autorů, jejichž pohled se může od reality postsocialistických států lišit. Třetí kapitola se zabývá historickými důvody, které jsou nejčastěji zmiňovány při debatách o slabé české (či obecně postsocialistické) občanské společnosti a o příčinách její nepolitčnosti. Jsou řazeny do pěti kategorií: vliv socialismu, vliv opozičních skupin, dopady politické transformace po roce 1989, podoba porevoluční politické angažovanosti občanů a o vliv profesionalizace občanské společnosti. Předpokladem, který vychází z historie vývoje občanské společnosti v České republice a postsocialistickém prostoru tak je, že hranice občanské a politické sféry bude posunutá a jako nepolitické bude vnímáno i jednání, které se v předložených konceptualizacích nachází v politické sféře.

Ve čtvrté kapitole je představen fenomén urban grassroots movements, neboli městských hnutí, který je zajímavou příležitostí pro výzkum podoby a propojování

občanského a politického pole na lokální úrovni. Z dosavadních výzkumů těchto hnutí a jejich aktérů v postsocialistickém prostoru vyplývá, že fungují jako platforma pro mobilizaci občanů, pro jejich politické sebeuvědomění. Skrze tyto aktivity občané vstupují nejdříve do sféry aktivního občanství a následně i do politické sféry. Zároveň ale výzkumy poukazují na ambivalentní vztah jejich aktérů k politice jako takové, který i přes jejich vlastní angažmá přetrvává. Tato hnutí, respektive obecně fenomén lokální angažovanosti občanů a jeho „mezioborová“ dynamika, jsou v českém prostředí zatím nepříliš probádaným polem, což byla další motivace pro výběr tématu této práce.

Na základě pěti polostrukturovaných rozhovorů se šesti městskými aktéry v Českých Budějovicích pak bylo zjišťováno, jak se aktéři vztahují ke kategoriím občanské a politické, jak obě pole vymezují, jak mezi nimi přecházejí a kde vidí jejich hranici. Rozhovor probíhal jednak v rovině debaty o jejich vlastním angažmá, jednak byla využita pomocná vizualizační technika, prostřednictvím které byly abstraktní pojmy jako občanské a politické pole a konkrétní aktivity, které do nich měli aktéři umisťovat, více uchopitelné, což umožnilo rozvinutí dalších debat a úvah aktérů nad tím, proč (a například i za jakých podmínek) je pro ně daná aktivita součástí občanského, nebo politického pole.

Z analýzy vyplynulo, že aktéři v úrovni svého jednání nevnímají sféry tak, jak je představuje teoretická konceptualizace. Své aktivity považují za občanské, a jako politickou vnímají sféru institucionální politiky. Ukázal se tak opačný trend, než se projevuje v teoretických konceptech občanské a politické participace – aktéři nejen že nevnímají občanské jednání jako latentně politické, ale tomu politickému připisují pouze občanský rozměr. Hranice je oproti teorii posunutá a vzniká tak jakési přechodové území, typické pro postsocialistické státy, jak naznačují výzkumy uvedené v teoretické části práce. U aktérů lze vysledovat odtazitost od politiky jako takové, kterou si lze na základě jejich výpovědí vysvětlit komunistickou zkušeností, zklamáním z politické situace po roce 1989, rezignací na základě vlastních zkušeností s lokálními politiky a městem, nebo jednoduše opatrností vstupovat do veřejné sféry a používat nálepky evokující radikálnější repertoár aktivit nebo ideologičnost. Důraz je v občanské sféře kladen na „apolitičnost“ jednání, což pro aktéry znamená nevyjadřování sympatií či antipatií ke konkrétním politickým stranám či osobnostem.

Během analýzy bylo možné vypožorovat, že aktéři posuzují ne/političnost jednání podle měřítka ovlivněného jejich osobní zkušeností s aktivitami ve veřejné sféře. Pro jednoho aktéra je tak členství ve straně více politické než kandidatura (jelikož sám kandidoval, ale členem strany není), a naopak. Signifikantně potom aktéři připisují

aktivitám, kterým se věnují, spíše nepolitický rozměr. Jako důležité dělicí linie se ukázaly také rozměr lokální / celostátní, běžný občan / aktivista, soukromé / veřejné chování nebo altruistická / egoistická motivace, o kterých teorie při posuzování občanského či politického rozměru jednání nehovoří, ale pro lokální aktéry je z jejich perspektivy důležitý.

Z výzkumu plyne velký důraz na deklarovanou nepolitičnost aktivit, kterým se aktéři věnují. Nevyhýbají se (kromě nekonvenčního repertoáru) teoreticky politickým aktivitám, ale jako politické je nevnímají. Je ale zřejmé, že právě městská hnutí hrají důležitou roli v občanské a politické socializaci. V duchu Putnamových (1993) „škol demokracie“ slouží hnutí jako platforma pro participaci ve veřejném prostoru i v politice. Mají potenciál zvyšovat důvěru v politický proces i vlastní občanskou a politickou kapacitu měnit věci veřejné. Redefinice politiky jako mnohem širšího prostoru a širší škály aktivit zaměřených na společenskou změnu může pomoci překonat animozitu a odpor občanů k čemukoli, co je viděno jako politické, a to přeneseně i na celostátní úrovni. Tuto potřebu nestrnit se dále politiky reflektují dokonce i účastníci výzkumu, kteří sami do lokální politiky vstoupili. Uvědomují si, jaké předsudky jsou s politickým prostorem spojeny a sami proto, ač nepříliš nadšeně, uznávají svou příslušnost k politické sféře v institucionálním slova smyslu.

Analýza rozhovorů také odhalila, že aktéři s největším počtem zkušeností projevují rezignaci a zklamání z vlastního angažmá a vstupování do veřejné sféry. Další výzkum – dalece přesahující možnosti této práce – by mohl být zaměřený na to, zda je toto zklamání skutečně zapříčiněno uzavřeným politickým prostředím, na které si aktéři stěžují, či jejich nerealistickým očekáváním (která si přenášejí z občanské sféry, kde platí jiná, jednodušší pravidla hry, jak sami reflektují). Možná je to kombinace obojího, nebo ještě jiného faktoru, který autorka při analýze rozhovorů neidentifikovala.

Z hlediska dalšího výzkumu by mohlo být také provedeno srovnání s aktéry městského aktivismu v dalších městech, a to jak v České republice, tak i v jiných postsocialistických státech. Pro ověření závěru, že je lokálními aktéry hranice občanské a politické sféry vnímána jako posunutá především kvůli specifickým postsocialistického prostoru by bylo zajímavé provést srovnání s městskými hnutími v západních demokraciích. To by pomohlo ověřit, zda jde o kulturně podmíněný úkaz, nebo zda na nepolitické vnímání prostoru a aktivit nemá například vliv spíše lokálně ukotvené angažmá a řešení místních záležitostí.

SEZNAM LITERATURY

LITERATURA

BITUŠÍKOVÁ, Alexandra, 2015a. URBAN ACTIVISM IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: A THEORETICAL FRAMEWORK. *Slovenský národopis (Slovak Ethnology)* [online]. Ústav etnológie a socialnej antropologie Slovenskej Akadémie ved, 4(63), 326–338 [cit. 2021-03-05]. Dostupné z:

https://uesa.sav.sk/files/3_a_bitusikova_urban_activism_in_central_and_eastern_europe.pdf

BITUSIKOVA, Alexandra, 2015 b. New Urban Activism in Slovakia: The Case of Banska Bystrica. In: CERVINKOVA, Hana, Michal BUCHOWSKI a Zdeněk UHEREK. *Rethinking Ethnography in Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan, s. 115–130. ISBN 978–1–137–52448–5. Dostupné z: doi:10.1057/9781137524492_7

BÚTOROVÁ, Zora a Ol'ga GYARFÁŠOVÁ, 2010. Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. *Sociológia*. 5(42), 447–491. ISSN 0049-1225.

CÍSAŘ, Ondřej, 2008. *Politický aktivismus v České republice: sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace / Ondřej Císař*; [z anglického originálu ... přeložil Jiří Ogrocký]. Brno: CDK. ISBN 9788073251680.

CÍSAŘ, Ondřej a Pavel BARŠA, 2004 *Levice v postrevoluční době: občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století / Pavel Barša, Ondřej Císař*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 8073250330.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. 2003. *Civil society in the Czech republic in: Uncivil society?: contentious politics in post-communist Europe / edited by Petr Kopecký and Cas Mudde*, London: Routledge. ISBN 0415265851.

EKMAN, Joakim a Erik AMNÅ, 2012. *Political participation and civic engagement: Towards a new typology*. Human Affairs [online]. 22(3), 283–300 [cit. 2020-04-05]. ISSN 12103055.

EYAL, Gil, 2000. Anti-Politics and the Spirit of Capitalism: Dissidents, Monetarists, and the Czech Transition to Capitalism. *Theory and Society*. Springer, **29**(1), 49–92. Dostupné z: doi: <https://doi.org/10.1023/A:1007086330378>

FAGAN, Adam, 2005. Taking stock of civil-society development in post-communist Europe: Evidence from the czech republic. *Democratization* [online]. 12(4), 528–547 [cit. 2020-04-05]. DOI: 10.1080/13510340500226077. ISSN 13510347.

FRIČ, Pavol, Tamara KATUŠČÁK, Pavel MIČKA a Vít SKÁLA, 2016. *Občanský sektor v ohrožení?*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 9788074192432.

HABERMAS, Jürgen, 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti* / Jürgen Habermas. Praha: Filosofia. ISBN 8070071346.

HATCH, Mary Jo, 1977. *Organization Theory: Modern, Symbolic, and Postmodern Perspectives*. I. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780198774907.

HEYWOOD, Andrew, 2004. *Politologie*. I. Praha: EUROLEX BOHEMIA. ISBN 80-86432-95-5.

HOWARD, Marc Morjé, 2003. *The weakness of civil society in post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge university press. ISBN 0521011523.

CHANDHOKE, Neera, 2001. The 'Civil' and the 'Political' in Civil Society. *Democratization*. 8(2), 1–24. Dostupné z: doi:10.1080/714000194

JACOBSSON, Kerstin, 2015. *Urban grassroots movements in Central and Eastern Europe*. London, UK: Routledge.

JACOBSSON, Kerstin a Elżbieta KOROLCZUK, 2020. Mobilizing Grassroots in the City: Lessons for Civil Society Research in Central and Eastern Europe. *International Journal of Politics, Culture, and Society* [online]. 33(2), 125–142 [cit. 2020-12-01]. ISSN 08914486. Dostupné z: doi:10.1007/s10767-019-9320-7

JACOBSSON, Kerstin a Steven SAXONBERG, 2013. Introduction: The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe. JACOBSSON, Kerstin a Steven SAXONBERG. *Beyond NGO-ization*. United Kingdom: Ashgate, s. 1-26. ISBN 978-1-4094-4222-6.

KLUKNAVSKÁ, Alena a Jiří NAVRÁTIL, 2020. Civil Society Trajectories in CEE: Post-Communist 'Weakness' or Differences in Difficult Times? *Politologický časopis: Czech Journal of Political Science*. (2), 101-118. Dostupné z: doi:10.5817/PC2020-2-101

KUBÁT, Michal, 2006. Občanská společnost a stát: Několik poznámek k diskuzi. *Revue Politika* [online]. Centrum pro studium demokracie a kultury, IV. (XVII.)(1) (nestránkováno) [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: www.cdk.cz/obcanska-spolecnost-stat

LINEK, Lukáš, Ondřej CÍSAŘ, Ivan PETRÚŠEK a Kateřina VRÁBLÍKOVÁ, 2017. *Občanství a politická participace v České republice* / Lukáš Linek, Ondřej Císař, Ivan Petrúšek, Kateřina Vráblíková. Praha: SLON. ISBN 9788073303198.

MARADA, Radim, 2003. *Kultura protestu a politizace každodennosti* / Radim Marada. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 8073250276.

MIŠOVIČ, Ján, 2019. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor* / Ján Mišovič. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 9788074192852.

MÜLLER, Karel B., 2002 *Češi a občanská společnost: pojem, problémy, východiska 1*. Praha: Triton. ISBN 807254232X.

MÜLLER, Karel B., 2017. Analýza české institucionální kultury. Proměny hranic mezi soukromou a veřejnou sférou v podmínkách každodennosti a svátečnosti od poloviny 19. století do současnosti. *Sociální Studia / Social Studies* (1214813X) [online]. 14(2), 73–97 [cit. 2020-11-20]. ISSN 1214813X.

NAVRÁTIL, Jiří. 2014, *Dreams of Civil Society Two Decades Later: Civic Advocacy in the Czech Republic*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 9788021067325

NAVRÁTIL, Jiří a Miroslav POSPÍŠIL, 2013 Dreams of Civil Society Twenty Years After: The Case of the Czech Republic. In ISTR (International Society for Third Sector Research). *Democratization, Marketization, and the Third Sector*. Conference Working Papers Series Volume VIII - Siena, Italy, 2012. Baltimore: ISTR, 2013. 29 s.

NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. I. Praha: Fakulta humanitních studií UK. ISBN 978-80-7571-025-3.

PETROVA, T. a S. TARROW, 2007. Transactional and participatory activism in the emerging European polity: The puzzle of East-Central Europe. *Comparative Political Studies* [online]. 40(1), 74–94 [cit. 2020-05-23]. DOI: 10.1177/0010414006291189. ISSN 00104140.

PIOTROWSKI, Grzegorz, 2015. What are Eastern European Social Movements and How to Study Them? *Intersections: Social Movements and Contentious Politics in Central and Eastern Europe*. 3(1), 4–15. Dostupné z: doi: <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i3.42>

PIXOVÁ, Michaela, 2020. *Contested Czech Cities: From Urban Grassroots to Pro-democratic Populism*. 1. Palgrave Macmillan;. ISBN 978-9813297081.

POLANSKA, D.V., 2020. *Going against institutionalization: New forms of urban activism in Poland*. *Journal of Urban Affairs* [online]. 42(2), 176–187 [cit. 2020-12-01]. ISSN 14679906. Dostupné z: doi:10.1080/07352166.2017.1422982

POSPÍŠILOVÁ, Tereza a Magdaléna ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, 2019. *Příběhy budování občanského sektoru v České republice po roce 1989*. Praha: Charles University in Prague, Karolinum Press. ISBN 9788024644271.

PUTNAM, Robert D., 1993. *Making democracy work: civic traditions in modern Italy / Robert D. Putnam with Robert Leonardi and Raffaella Y. Nanetti*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 0691037388.

REGULSKA, Joanna, 2000. THE EMERGENCE OF POLITICAL AND CIVIL SOCIETIES IN WARSAW: POST-1989 DILEMMAS. *Urban Geography*. 8(21), 701-723. Dostupné z: doi:10.2747/0272-3638.21.8.701

ROUSSEAU, Jean-Jacques, 2002. *O společenské smlouvě: neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk. ISBN 80-86473-10-4.

SIISIÄINEN, Martti, 2000. Two Concepts of Social Capital : Bourdieu vs. Putnam. *Conference: ISTR Fourth International Conference, The Third Sector: For What and for Whom?* [online]. Dublin: Trinity College, July 5–8, 2000 [cit. 2021-03-01]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10535/7661>

SKOVAJSA, Marek, 2009. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál. ISBN 9788073676810.

STRNADOVÁ, Lenka, 2008. *Současné podoby občanské společnosti: kritická perspektiva / Lenka Strnadová*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 9788073800819.

ŠAMALÍK, František, 1994. *O politické společnosti / František Šamalík*. 1. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 8021009438.

ŠUBRT, Jiří a Jan BALON, 2010. *Soudobá sociologická teorie*. Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2457-7.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách / Roman Švaříček, Klára Šeďová a kol.* Praha: Portál. ISBN 9788026202738.

TRENTMANN, Frank, 2005. Paradoxy občanské společnosti. *Sociální studia* [online]. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2(1), 1–46 [cit. 2020-11-20]. ISSN 1214813X. Dostupné z: <https://doaj.org/article/b66231732f6e4c95885bbadd779d2d43>

VAN DETH, Jan w, 2014. *A conceptual map of political participation*. *Acta Politica* [online]. 49(3), 349-367 [cit. 2020-04-05]. DOI: 10.1057/ap.2014.6. ISSN 00016810.

VÁVRA, David, 2003. *Locke, Hegel, Tocqueville a občanská společnost*. Politologický časopis-Czech Journal of Political Science. X/2003(4), s. 364–348.

VRÁBLÍKOVÁ, Kateřina, 2008. Politická participace – koncepty a teorie / Political Participation – Concepts and Theories. In: *Politologický časopis - Czech Journal of Political Science / Czech Journal of Political Science*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, s. 366–386. ISSN 12113247.

INTERNETOVÉ ZDROJE

AutoMat: nádech pro město [online], 2021. Praha: Auto*Mat [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: <https://auto-mat.cz/>

Angažovanost občanů a zájem o politiku – únor 2020 [online], 2020. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.: Centrum pro výzkum veřejného mínění [cit. 2020-11-20]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5177/f9/pd200326.pdf

Milion chvilek pro demokracii [online]. Milion Chvilek [cit. 2020-09-10]. Dostupné z: <https://www.milionchvilek.cz>

Snesitelné bydlení v centru Prahy, z. s. [online]. Praha [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/snesitelnebydleni>

STOP AIRBNB – SOUSEDSTVÍ MÍSTO ZISKU [online], 2020. Praha [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: <https://stopairbnb.cz/>

HRONOVÁ, Zuzana. Dívka se snaží zachránit unikátní dům v Prachaticích. Město z něj radši udělalo sklad, *Aktuálně.cz* [online]. Praha: *Economia*, 26. 1. 2020 [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/prachatice-kralova-vila-barbora-koritenska/r~d2ac05e2379811ea926e0cc47ab5f122/>

Počet obyvatel v obcích – k 1.1.2020: Tab. 3 Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2020, 2020. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112019>

SEZNAM TABULEK A SCHÉMAT

- Str. 21 – Tabulka 1: Občanská a politická sféra v rámci nebo vně občanské společnosti.
Str. 22 – Schéma 1: Rozdílné sféry v rámci demokratické společnosti
Str. 23 – Tabulka 2: Představa politické a občanské jako rozdílných sfér společnosti
Str. 26 – Tabulka 3: Koncepty a typické módy politické participace podle Van Detha
Str. 29 – Tabulka 4: Typologie občanské a politické participace podle Ekmana a Amnå
Str. 33 – Tabulka 5: Odlišení občanské a politické sféry na základě typických charakteristik.
Str. 45 – Tabulka 6: Angažovanost občanů – vývoj v čase
Str. 59 – Tabulka 7: Přehled účastníků výzkumů a jejich charakteristika

SEZNAM PŘÍLOH

- Str. 94 – Příloha 1: Základní scénář rozhovoru
Str. 95 – Příloha 2: Informovaný souhlas
Str. 96 – Příloha 3: Ukázka online interaktivní aktivity během rozhovoru

PŘÍLOHA 1: Základní scénář rozhovoru

1. Představení autorky, tématu práce a získání informovaného souhlasu

1. část

2. Jakým typům veřejných aktivit se účastník věnuje?
 - a. Kdy to začalo, jaký byl důvod začít se angažovat?
 - b. Jaký to mělo vývoj?
 - c. V případě politika: jaký byl přechod do inst. politiky
3. Co ze svých aktivit vnímají jako občanskou, co jako politickou aktivitu.
4. Vnímá ve městě nějaké politické aktivity?
5. Účast v komunální politice (podle toho, zda se účastník v k. politice angažuje)
 - a. Přemýšlel/a o ní?
 - b. Co vedlo k účasti v politice?

2. část – interaktivní

6. Miro – roztřídění 32 aktivit mezi občanskou a politickou sféru (resp. na škálu)
 - a. Okomentovat důvod umístění
 - b. Jaké dimenze jsou určující pro umístění do dané sféry, když by aktivita měla tuto dimenzi jinak, bude umístěna jinak? (Forma jednání, Cíl jednání, Adresát (objekt) jednání, Princip jednání)
7. Co tyto sféry charakteristicky odlišuje?
Je to ještě něco dalšího, než odlišné aktivity?
 - a. Principy sfér
 - b. Zaměření aktivit
 - c. Funkce / cíle sfér
8. Shrnutí, výzva k doplnění probraných témat
9. Poděkování

PŘÍLOHA 2: Informovaný souhlas

Dne jsem poskytl/a rozhovor Lucii Bílkové v rámci výzkumu pro její diplomovou práci, kterou vypracovává v rámci svého magisterského studia na Katedře studií občanské společnosti FHS UK pod vedením Mgr. et Mgr. Jiřího Navrátila, Ph.D. Cílem výzkumu je zmapovat podobu občanské a politické participace aktivních občanů v Českých Budějovicích prostřednictvím rozhovorů s nimi.

Počítám s tím, že pro účely diplomové práce bude pořízen záznam a následně doslovný přepis rozhovoru. Počítám s tím, že **anonymizovaná verze přepisu** bude využívána a citována v diplomové práci a případně i ve výuce, tj. že přepis rozhovoru (celý nebo úryvky) budou číst studenti a vyučující, budou jej analyzovat a může být také vyvěšen (celý nebo úryvky) v interním studijním systému, kde si jej studenti zapsaní do předmětu mohou stahovat pro domácí přípravu.

S výše uvedeným dobrovolně souhlasím: ANO / NE

Další využití přepisu rozhovoru

Souhlasím, že přepis rozhovoru v anonymizované podobě může **využít** vyučující a/nebo studenti také při psaní odborných publikací (výzkum, odborný či popularizační článek nebo kniha, případně diplomová nebo disertační práce).

- Ano – vyučující
- Ano – vyučující i studenti
- Ne

Souhlasím, že vyučující a/nebo studenti při psaní odborných publikací (výzkum, odborný či popularizační článek nebo kniha, případně diplomová nebo disertační práce) mohou z přepisu rozhovoru **citovat** (bez uvedení jména účastníka).

- Ano – vyučující
- Ano – vyučující i studenti
- Ne

PŘÍLOHA 3: Ukázka online interaktivní aktivity během rozhovoru

